

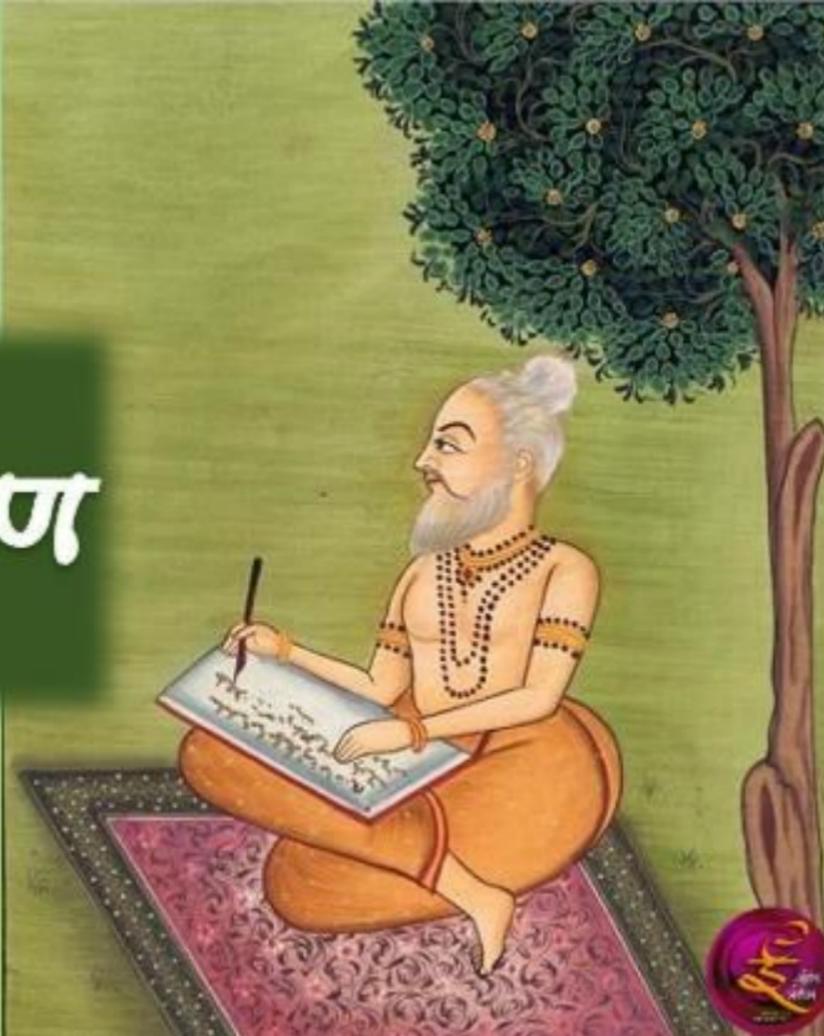
आदिकवी
श्री वाल्मिकी

विरचित
मूळ संस्कृत

रामायण

मराठी श्लोक

श्री. श्याम
कुलकर्णी

वाल्मिकीरामायण

मराठी
ई साहित्य प्रतिष्ठान

श्याम कुलकर्णी

सादर करीत आहे

-श्रीवाल्मिकी रामायण-

मूळ संस्कृत व मराठी श्लोकमय अनुवाद-श्री.श्याम कुलकर्णी

- श्रीवाल्मिकी रामायण -

मराठी समश्लोकी अनुवाद : श्री. श्याम कुलकर्णी

पत्ता : द्वाराश्री. जयवंत कुलकर्णी, "गन्धार" फ्लॅटक्र. ५/४

आयडियल कॉलनी, कोथरूड पुणे ४११०२९

संपर्क – व्हॉट्सएपक्र. ९७६५४५६५८१

Email : sgk६६४२@gmail. com

या पुस्तकातील लेखनाचे सर्व हक्क अनुवादकाकडे सुरक्षित असून पुस्तकाचे किंवा त्यातील अंशाचे पुनर्मुद्रण वा नाट्य, चित्रपट किंवा इतर रूपांतर करण्यासाठी अनुवादकाची लेखी परवानगी घेणे आवश्यक आहे. तसे न केल्यास कायदेशीर कारवाई (दंड व तुरुंगवास) होऊ शकते.

This declaration is as per the Copyright Act 1957. Copyright protection in India is available for any literary, dramatic, musical, sound recording and artistic work. The Copyright Act १९५७ provides for registration of such works. Although an author's copyright in a work is recognised even without registration. Infringement of copyright entitles the owner to remedies of injunction, damages and accounts.

वाल्मिकीरामायण

मराठी

श्याम कुलकर्णी

प्रकाशक: : ई साहित्य प्रतिष्ठान

www.esahity.com

esahity@gmail.com

Whatsapp- 9987737237

प्रकाशन : ५ ऑक्टोबर २०२२ (विजयादशमी शके १९४४)

©esahity Pratishthan®2022

- विनामूल्य वितरणासाठी उपलब्ध.
- आपले वाचून झाल्यावर आपण हे फॉरवर्ड करू शकता.
- हे ई पुस्तक वेबसाईटवर ठेवण्यापुर्वी किंवा वाचनाव्यतिरिक्त कोणताही वापर करण्यापुर्वी ई-साहित्य प्रतिष्ठानची लेखी परवानगी घेणे आवश्यक आहे.

श्री श्याम कुलकर्णी (काव्यानुवादक)

यंत्र अभियांत्रिकी मास्टर्स पदवी M. E. १९७५

अभियांत्रिकी महाविद्यालयातून प्राध्यापक म्हणून निवृत्त.

लेखनाची लहानपणापासून आवड. किल्लोस्कर, मनोहर,

वसंत, प्रपंच, लोकसत्ता अशा अनेक नियतकालिकांमधून

स्फुटलेखन प्रकाशित

प्रास्ताविक

ग्रन्थ पूर्ण होण्यापूर्वीच प्रस्तावना लिहिणे हा मर्यादातिभङ्ग आहे आणि 24,000 श्लोकांच्या “वाल्मीकीय रामायण” या ग्रन्थातील 350-400 श्लोकांचे रूपान्तरण हे तर मूळ ग्रन्थाचा साठावा भाग पूर्ण करण्यासारखे आहे. त्यामुळे हे दोन शब्द केवळ ईसाहित्य चे श्री. सुनिळ सामन्त यांचे ऋण मान्य करण्यासाठी लिहित आहे. केवळ त्यांच्या आग्रहामुळेच मी हे मोठे काम अंगावर घेतले त्याबद्दल मी त्यांचे आभार मानतो.

या ग्रन्थास डॉ. रविन थत्ते यांच्यासारख्या महान व्यक्तीचा आशीर्वाद लाभणे हे माझे
महद्भाग्य!

हे काम माझ्या हातून पूर्ण होण्याचे भाग्य मला लाभो येवढीच ईश्वरचरणी प्रार्थना !

श्याम कुलकर्णी

Dr. Ravin Thatte

श्याम कुलकर्णी ह्यांची आणि माझी ओळख खरे तर माझ्या व्यवसायामुळे (प्लास्टिक सर्जन \ सुघटन शल्य) झाली होती ह्याची त्यांनी मला हल्लीच ह्या त्यांच्या प्रकल्पाबद्दल चर्चा करतांना करून दिली . पुढे मी ज्ञानेश्वरीवर लिहिण्यास सुरुवात केल्या नंतर देखील आमची भेट झाली होती हे मात्र आठवते. हा रामायणावरचा त्यांचा प्रयत्न \प्रकल्प बघून आणि वाचून मी थक्क झालो आहे . केवढे प्रचंड काम आहे हे! ह्या पूर्वी त्यांनी भगवत गीतेवर, रामरक्षेवर आणि मेघदूतावर अशीच समश्लोकी लिहिण्याची कामगिरी केली आहे हे कळल्यावर तर मी अवाक झालो . असला माणूस माझ्या परिचयाचा

आहे हे कळून धन्य वाटले. त्यांनी हे सगळे काम "मी स्वानंदासाठी करत आहे" असे लिहिले आहे . सगळ्या मोठ्या कृती ह्या स्वानंदातूनच निर्माण होतात हे फार जुने सत्य इथे परत उजळले आहे. ही हल्लीची समश्लोकी , रामायणाची, आताच वाचली. ती फार छान उतरली आहे आणि वाचतांना खिळवून ठेवते. प्रकल्प अजून पूर्ण व्हायचा आहे तो नक्कीच पूर्ण होईल अशी खात्री आहे आणि त्यासाठी माझ्या सारख्या अनेकांच्या शुभेच्छा पोहोचवण्याचे काम मी आनंदाने करतो आहे.

Dr. रविन थत्ते

(प्लॅस्टिक सर्जन व संस्कृत पंडित. अध्यात्मावर ११ पुस्तके प्रकाशित)

- अथ श्रीवाल्मीकी रामायण-

बालकाण्ड सर्ग 1

|संक्षिप्त रामचरित्र नारदांनी वाल्मिकि मुनींना सांगणे|

तपःस्वाध्यायनिरतं तपस्वी वाग्विदां वरम्ः
नारदं परिपप्रच्छ वाल्मिकिर्मुनिपुङ्गवम् ॥1॥

तपस्वाध्यायी तत्पर आणी वाग्विदांमध्ये श्रेष्ठतम ।
मुनिश्रेष्ठ नारदा वाल्मिकी मुनी एकदा विचारत ॥१॥

कोन्यस्मिन् सांप्रतं लोके गुणवान् कश्चवीर्यवान् ।
धर्मज्ञश्च कृतज्ञश्च सत्यवाक्यो दृढव्रतः ॥२॥

सांप्रत भूलोकी मज सांगा वीरश्रेष्ठ गुणवान् असा ।
धर्मजाणता ,सत्यवचनि जो कृतज्ञ ,धर्मव्रत ऐसा ॥२॥

चारित्रेण च को युक्तः सर्वभूतेषु को हितः
विद्वान् कः कः समर्थश्च कश्चैकप्रियदर्शनः ॥३॥

सदाचार संपन्न नि तत्पर प्राणिमात्र हित जपण्यात ।
समर्थ आणी प्रियदर्शन जो तसाच बलशाली होत ॥३॥

आत्मवान् को जितक्रोधो द्युतिमान् कोऽनसूयकः ।
कस्य बिभ्यति देवाश्च जातरोषस्य संयुगे ॥४॥

मनोनिग्रही जिंकुनि क्रोधा तेजस्वी निर्मत्सर जो ।
भयभीत करी देवांनाही कृद्ध रणामधि होता जो ॥४॥

एतदिच्छाम्यहं श्रोतुं परं कौतूहलं हि मे ।
महर्षे त्वं समर्थोऽसि ज्ञातुमेवंविधं नरम् ॥५॥

जाणुनि घेण्या हे मी इच्छुक कुतूहलाने विचारितो
महर्षि आपण निश्चित जाणत असा कोण नर आहे तो ॥५॥ :

श्रुत्वा चैतत्रिलोकज्ञो वाल्मीकेर्नारदो वचः ।
श्रूयतामिति चामन्त्य प्रहृष्टो वाक्यमब्रवीत् ॥6॥

ऐकुनि वाल्मिकि काय बोलले नारद ज्ञाते त्रिलोकिचे ।
आनंदाने वदले बसुनी ऐक देऊनी लक्ष तुझे ॥6॥

बहवो दुर्लभाश्चैव ये त्वया कीर्तिता गुणाः ।
मुने वक्षाम्यहम् बुद्ध्या तैर्युक्तःश्रूयतान्नर ॥7॥

फारच दुर्लभ असती नर जे सर्व गुणे मण्डित ऐसे ।
तरी सांगतो तुला मुनिवरा एक मला माहीत असे॥7॥

इक्ष्वाकुवंशप्रभवो रामो नाम जनैःश्रुतः।
नियतात्मा महावीर्यो द्युतिमान्धृतिमान् यशो ॥८॥

इक्ष्वाकूंच्या कुलात जन्मे राम म्हणुनि जाणिती जया ।
स्वयंपूर्ण, तेजस्वी, तैसा पालनकर्ता सर्व जगा ॥८॥

बुद्धिमान्नीतिमान्वाग्मी श्रीमान् शत्रुनिबर्हणः ।
विपुलांसो महाबाहुः कम्बुग्रीवो महाहनुः ॥९॥

शरीर सुदृढ ,रुंद हनुवटी, नीतिमान तो बलशाली
बुद्धिमान, सुन्दर मधुभाषी तो शत्रूंना निर्दाळी ॥९॥

महोरस्को महेष्वासो गूढजत्रुररिन्दमः ।

आजानुबागुस्सुशिरास्सुललाटस्सुविक्रमः ॥10॥

आजानुबाहू असे लीलया पेलत खांद्यावरति धनु
रुन्द छाति अन् खान्दे ऐसी प्रमाणबद्धच त्याचि तनु ॥10॥

समस्सम्बिभक्ताङ्ग स्निग्धवर्णः प्रतापवान् ।

पीनलक्षा विशालाक्षो लक्ष्मीवान् शुभलक्षणः ॥11॥

शरीराकृती प्रमाणबद्धच तेजःपुंज नि प्रतापवान् ।
विशाल डोळे,निधडी छाती,शुभलक्षण अन् लक्ष्मीवान् ॥11॥

धर्मज्ञस्स्त्यसंधश्च प्रजानाम् च हिते रतः।

यशस्वी ज्ञानसंपन्नश्शुचिर्वश्यस्समाधिमान् ॥12॥

धर्मजाणता ,सत्यवचनि जो दक्ष प्रजाहित करण्यात ।
सदा यशस्वी आज्ञाधारक शरणार्थ्यां रक्षण देत ॥12॥

प्रजापतिसमः श्रीमान् धाता रिपुनिषूदनः ।

रक्षिता जीवलोकस्य धर्मस्य परिरक्षिता ॥13॥

ब्रह्म्यासम जो पवित्र जगता आधार करि रिपु संहार ।
रक्षणकर्ता जीवसृष्टिचा धर्मपालनहि करणार ॥13॥

रक्षिता स्वस्य धर्मस्य स्वजनस्य च रक्षिता ।
वेदवेदाङ्गतत्वज्ञो धनुर्वेदे च निष्ठिता ॥14॥

राजधर्म जो पालन करतो करतो रक्षण स्वजनांचे ।
धनुर्वेद जाणतो ज्ञान त्या वेदांचे, वेदाङ्गाचे ॥14॥

सर्वशास्त्रतत्वज्ञः स्मृतिमान् प्रतिभानवान् ।
सर्वलोकप्रियस्साधुरदीनात्मा विचक्षणः ॥15॥

अर्थ सर्व शास्त्रांचा जाणे प्रतिभा तैसी तीव्र स्मृती ।
प्रिय सर्वांचा नम्र स्वभावे, स्थिर बुद्धि सदा योग्य कृती ॥15॥

सर्वदाभिगतःसद्भिःसमुद्र इव सिन्धुभिः ।
आर्यस्सर्व समश्चैव सदैवप्रियदर्शनः॥16॥

नद्या सर्व सागरास जैश्या सदैव गुणवान् व्यक्तीना ।
भेटे,वागे सदैव प्रेमे,प्रियदर्शन तो सर्वांना ॥16॥

स च सर्वगुणोपेतः कौसल्यानंदवर्धनः ।
समुद्र इव गाम्भीर्ये धैर्येण हिमनानिव ॥17॥

सर्व गुणांचा जणू समुच्चय कौसल्या आनंदनिधी ।
सागरापरी धैर्य आणि गाम्भीर्य हिमवतापरी तधी ॥17॥

विष्णुना सदृशो वीर्ये सोमवत् प्रियदर्शनः।
कालाग्निसदृशः क्रोधे क्षमया पृथिवीसम ॥18॥
धनदेन समात्यागे सत्ये धर्म इवापरः ।

विष्णुप्रमाणे शूरवीर तो चंद्रासम सुन्दर भारी ।
काळाग्नीसम संतापे तो क्षमाशीलही पृथ्विपरी ॥18॥
कुबेरापरी दानशूर अन् दृढनिश्चयि तो भानुपरी ।

तमेव गुणसंपन्नं रामं सत्यपराक्रमम् ॥19॥
ज्येष्ठं श्रेष्ठ गुणैर्युक्तं प्रियं दशरथस्सुतं ।

प्रकृतीनां हितैर्युक्तं प्रकृतिप्रिय काम्यया ॥20॥

यौवराज्येन संयोक्तुमैच्छत्प्रीत्या महापतिः ।

श्रेष्ठ गुणांनी युक्त आणखी दक्ष प्रजेच्या हिताप्रती ॥19॥

जो जनतेचा असे लाडका गुणी आणखी पराक्रमी ।

जनतेचे हित रक्षण करण्यासाठी दशरथ महापती ॥20॥

सिंहासनि रामा बसवावे विचार करितो हा चित्ती ॥

तस्याभिषेकसमारम्भारान्दृष्ट्वा भार्याऽथ कैकयी॥21॥

पूर्व दत्तवरा देवी वरमेनमयाचत ।

विवासनं च रामस्य भरतस्याभिषेचनम् ॥22॥

अभिषेकाची पूर्वतयारी पाहुनि भार्या कैकेयी ॥21॥
पूर्वी दिलेल्या दोन वरांची आठवण करुनी ती देई
रामाला वनवास,राज्य भरतास मागणी अशी करी॥22॥

स सत्यवचनाद्राजा धर्मपाशेन संयतः।

विवासयामास सुतं रामं दशरथः प्रियम् ॥23॥

सत्यवचनि तो दशरथ राजा कर्तव्याची पूर्ति करी ।
धाडी त्यासाठी प्रिय आपल्या पुत्रा रामा कान्तारी ॥23॥

स जगाम वनं वीरः प्रतिज्ञामनुपालयन् ।
पितुर्वचननिर्देशात्कैकेय्याः प्रियकारणात् ॥24॥

आज्ञा पालन करण्यासाठी हट्टकैकयी पुरवाया ।
वीर राम जातसे वनासी प्रतिज्ञेस दृढ पाळाय़ा ॥24॥

तं व्रजन्तं प्रियो भ्राता लक्ष्मणोऽनुजगाम ह ।
स्नेहाद्विनयसंपन्नस्सुमित्रानन्दवर्धनः ॥25॥
भ्रातरं दयितो भ्रातुस्सौभ्रात्रमनुदर्शयन् ।

पुत्र सुमित्रानन्दन लक्ष्मण जो रामाचा आवडता

विनयशील तो, प्रिय बन्धूला पाहुनि वनवासा निघता॥25॥
त्याच्याप्रति असलेल्या प्रेमे तोही त्याला अनुसारी ।

रामस्य दयिता भार्या नित्यं प्राणसमाहिता ॥26॥
जनकस्य कुले जाता देवमायेव निर्मिता ।
सर्व लक्षणसंपन्ना नारीणाम उत्तमा वधू ॥27॥
सीताप्यनुगता रामं शशिनं रोहिणी यथा ।

रामाची प्रिय पत्नी सीता नित्य पतीहित जपणारी ॥26॥
जनक कुळी जन्मली आणि जणु मूर्त मोहिनी विष्णूची ।

सर्वगुणांनी युक्त नारिच्या स्नुषा नि दशरथ राजाची ॥27॥
रामाला अनुसरत असे ती जशी रोहिणी चंद्राची ।

पौरैरनुगतो दूरं पित्रा दशरथेन च ॥28॥
श्रुङ्गिबेरपुरे सूतं गङ्गाकूले व्यसर्जयत् ।
गुहमासद्य धर्मात्मा निषादाधिपति प्रियम् ॥29॥
गुहेन सहितो रामो लक्ष्मणेन च सीतया ।

रामासह दशरथहि निघे त्यासहित पौरजन दूरवरी ॥28॥
परि धर्मात्मा राम पाठवी सुमन्त्रासवे माघारी।

शृङ्गिबेरपुरि गङ्गातीरी निषादनृप गुह त्यां मिळता॥29॥
सीता लक्ष्मण आणि गुहासह करे पार गंगा सरिता ।

ते वनेन वनं गत्वा नदीस्तीर्त्वा बहूदकाः॥30॥
चित्रकूटमनुप्राप्य भरद्वाजस्य शासनात् ।
रम्यमावसथं कृत्वा रममाणाः वने त्रयः ॥31॥
देवगन्धर्वसङ्काशास्तत्र ते न्यवसन् सुखम् ।

करिती पार नद्या भरलेल्या जले आणखी तशी वने॥30॥
चित्रकूट गिरिवरी पोचती भरद्वाज मुनि आज्ञेने ।

रम्य कुटी निर्मुनी तयामधि वास करिति ते तिघेजणे॥३१॥
आनंदाने देव आणि गन्धर्व जणु अश्या थाटाने ।

चित्रकूटं गते रामेपुत्रशोकातुरस्तथा ॥३२॥
राजा दशरथः स्वर्गे जगाम विलपन् सुतम् ।

चित्रकूट गिरिवरी पोचता राम, वियोगे दुःखभरे॥३२॥
राजा दशरथ पुत्रशोक होउनि स्वर्गाची वाट धरे।

गते तु तस्मिन्भरतो वसिष्ठप्रमुखोर्द्विजैः॥३३॥
नियुज्यमानो राज्याय नैच्छद्राज्यं महाबलः ।

त्याच्या नंतर वसिष्ठ आणी द्विज सारे भरता म्हणती ॥३३॥
राज्य करी, मज नाही इच्छा असे म्हणुनि तो महाबली ।

स जगाम वनं वीरो रामपादप्रसादकः ॥३४॥

जाई करण्या पादवंदना रामाच्या तो वनस्थली ॥३४॥

गत्वा तु सुमहात्मानं रामं सत्यपराक्रमं ।

अयाचद् भ्रातरं राममार्यभावपुरस्कृतः ॥३५॥

त्वमेव राजा धर्मज्ञःइति रामं वचो ऽब्रवीत् ।

आदरणीय बन्धु रामाला सत्यवचनि जो पराक्रमी ।

जाउनि त्याची पूजा करुनी विनवी भरत भ्रातृप्रेमी ॥35॥

”धर्म जाणसी,तूच राज्य करणे श्रेयस्कर “विनति करी ।

रामोऽपि परमोदारस्सुमुखस्सुमहायशाः ॥36॥

न चैच्छत्पितुरादेशाद्राज्यं रामो महाबलः ।

पादुके चास्य राज्याय न्यासं दत्त्वा पुनःपुनः ॥37॥

प्रसन्नमुख, यश आणि बलेही राम प्रभु जो अधिकारी ॥36॥

पितराज्ञेचे पालन करणे कर्तव्यास्तव मी न करी

राज्य, कराया सहाय्य म्हणुनि नेसि पादुका बरोबरी॥37॥

निवर्तयामास ततो भरतं भरताग्रजः ।
स काममनवाप्यैव रामपादावुपस्पृशन् ॥38॥

ज्येष्ठ बन्धु रामाने भरता मग परतविले तेथुनिया ।
निराश होउनि परत फिरे तो रामपदांना वन्दुनिया ॥38॥

नन्दिग्रामेऽकरोद्राज्यं रामागमनकाङ्क्षया ।
गते तु भरते श्रीमान् सत्यसन्धो जितेन्द्रियः॥39॥
रामस्तु पुनरालक्ष्य नागरस्य जनस्य च ।
तत्रागमनमेकाग्नो दण्डकान् प्रविवेश ह ॥40॥

नन्दिग्रामे राज्य करी तो वाट पाहतो रामाची ।
जितेन्द्रिय अन् सत्यवचनि तो पाठच फिरता भरताची ॥39॥
नागरीक जन परत भेटण्या येतिल रामा वाटोनी ।
टाळण्यास ते सावध होउनि प्रवेश करि दण्डक रानी ॥40॥

प्रविश्य तु महारण्यं रामो राजीवलोचनः।
विराधं राक्षसं हत्वा शरभंगं ददर्श ह ॥41॥

प्रवेश करुनी महाअरणीयी कमलनयन श्रीरामाने ।
विराधराक्षस वधुनी नंतर ऋषिवर्यां वन्दन करणे ॥41॥

सुतीक्षणं चाप्यगस्त्यं च अगस्त्यभ्रातरं तथा ।
अगस्त्यवचनाच्चैव जग्राहैन्द्रं शरासनम् ॥42॥

अगस्त्यभ्राता इष्मवाह, शरभङ्ग, सुतीक्ष्णा सर्वांते।
अगस्त्यमुनिच्या वचने मिळवी इंद्राकडुनी अस्त्रांते ॥42॥

खड्गं च परमप्रीतस्तूणी चाक्षयसायको ।
वसतस्तस्य रामस्य वने वनचरैः सह ॥43॥

स्वीकारत तो धनुष्य वैष्णव खड्ग बाण भरले भाते ।
वनात जेव्हां वनचरांसवे रामाचे वास्तव्यहि ते ॥43॥

ऋषयोऽभ्यागमन् सर्वे वधायासुररक्षसाम् ।
स तेषां प्रतिशुश्राव राक्षसानां तदा वने ॥44॥

सर्व ऋषी मग येउनि विनवति असुर , राक्षसां ठार करी ।
तसे रामही वचन देइ त्यां या सर्वां वनि मी मारी ॥44॥

प्रतिज्ञातश्च रामेण वधः संयति रक्षसाम् ।
ऋषीणामग्निकल्पानां दण्डकारण्यवासिनाम् ॥45॥

अग्नितुल्य तेजस्वी ऋषिवर दंडकवनि राहत असती ।
युद्ध करुनि राक्षसां वधिन मी राम प्रतिज्ञा ही करती ॥45॥

तेन तत्रैव वसता जनस्थाननिवासिनी ।
विरूपिता शूर्पणखा राक्षसी कामरूपिणी ॥46॥

शूर्पणखा राक्षसी वसे जी जनस्थानि नंतर त्यानी ।
कामरूपिणी कान नाक कापुनि करता तिज विरूपिणि ॥46॥

ततः शूर्पणखा वाक्यादुद्युत्युक्तान् सर्व राक्षसान् ।
खरं त्रिशिरसं चैव दूषणं चैव राक्षसम् ॥47॥

त्या शूर्पणखेच्या उक्तीने खर दूषण ,त्रिशिरस सगळे ।
राक्षसजन संतप्त होउनी रामावरि धावुनि आले ॥47॥

निजधान रणे रामस्तेषां चैव पदानुगान् ।

वने तस्मिन् निवसता जनस्थान निवासिनाम् ॥48॥

घेउनि अंगावरती त्यांना रणात राघव त्या भिडुनी ।

जनस्थानि वसती जे त्यांना त्या सर्वांचा वध करुनी ॥48॥

रक्षसां निहतान्यासन् सहस्राणि चतुर्दश ।

ततो ज्ञातिवधंश्रुत्वा रावणः क्रोधमूर्च्छितः ॥49॥

अश्या प्रकारे वधिले चौदा हजार राक्षस रामाने ।

ज्ञाति बंधु वध होता ऐकुनि रावण मूर्च्छित क्रोधाने॥48॥

सहायं वरयामास मारीचं नाम राक्षसं ।
वार्यमाणः सुबहुशो मारीचेन स रावणः ॥50॥

मग नंतर मारीच राक्षसा सहाय्यास तो ललकारी ।
मारीच तया चुचकारी अन् सांगे क्रोधासी आवरी ॥50॥

न विरोधो बलवता क्षमो रावण तेन ते ।
अनादृत्य तु तस्वाक्यं रावणः कालचोदितः ॥51॥

बलवानाचा विरोध करणे योग्य न हितकर तुला असे ।
मारिच वाक्य न घेइ मनावरि रावण प्रेरित कालवशे ॥51॥

जगाम सहमारीचस्तस्याश्रमपदं तदा ।
तेन मायाविना दूरमवाह्य नृपात्मजौ ॥52॥

मारीचाला घेउनि रावण जात आश्रमी रामाच्या ।
राम लक्ष्मणा दूर नेतसे आणि बळावर मायेच्या ॥52॥

जहार भार्या रामस्य गृध्रं हत्वा जटायुषं ।
गृध्रं च निहतं दृष्ट्वा हतां श्रुत्वा च मैथिलीम् ॥53॥

गृध्र जटायू मारुनिया करि हरणहि राघवपत्निचे ।,
पाहुनि गृध्रा मरणासन्ना, ऐकुनि वृत्तहि मैथिलिचे ॥53॥

राघवः शोकसंतप्तो विललापाकुलेंद्रियः ।
तत्स्तेनैव शोकेन गृध्रं दग्ध्वा जटायुधम् ॥54॥

शोक आणि संतप्त होऊनी विलाप करि राघव तेव्हां ।
शोकमग्न होऊनी करिती गृध्राची त्या दहनक्रिया॥54॥

मार्गमाणो वने सीतां राक्षसं संददर्श ह ।
कबन्धे नाम रूपेण विकृतं घोरदर्शनम् ॥55॥

सीतेच्या शोधार्थ चालता राक्षस एक कबंध दिसे ।
अतिशय विद्रुप, विकृत ऐसा दर्शन त्याचे घोर असे ॥44॥

तं निहत्य महाबाहुर्ददाह स्वर्गतश्च सः ।

स चास्य कथयामास शबरीं धर्मचारिणीम् ॥56॥

मारुनि राघव दहन करी, तो स्वर्गीं जेव्हां निघत असे ।

धर्मचारिणी शबरी आहे ऐसे रामा सांगतसे ॥56॥

श्रमणां धर्मनिपुणामभिगच्छेति राघव ।

सोऽभ्यगच्छन् महातेजाः शबरीं शत्रुसूदनः ॥57॥

धर्मनिपुण शबरीप्रत जाई तो तेजस्वी राम तसे

शत्रूंचा निःपात करी जो राघव तिजला भेटतसे ॥57॥

शबर्या पूजितः सम्यग्रामो दशरथात्मजः ।
पम्पातीरे हनुमता संगतो वानरेण ह ॥58॥

शबरीकडुनी यथासांग पूजा होउनि दशरथपुत्र ।
पम्पातीरावरी भेटती हनुमान वानरसमवेत ॥58॥

हनुमद्वचनाच्चैव सुग्रीवेण समागतः ।
सुग्रीवाय च तत् सर्वं शंसद्रामो महाबलः ॥59॥

हनुमानाचे वचन ऐकुनी सुग्रीवाप्रति जात असे ।
वृत्त सर्व हे सुग्रीवाला राम महाबलि कथित असे ॥59॥

आदितस्तद्यथावृत्तं सीतायाश्च विशेषतः ॥60॥

सुग्रीवश्चापि तत् सर्वं श्रुत्वा रामस्य वानरः ।

रामाकडुनी वृत्त ऐकुनी त्यातहि सीताहरणाचे ॥60॥
ऐकुनि सुग्रिव अग्निसाक्षिने वचन तया दे मैत्रीचे ।

ततो वानरराजेन वैरानुकथनं प्रति ॥61॥

रामायावेदितं सर्वं प्रणयात् दुःखितेन च ॥

प्रतिज्ञातं च रामेण तदा वालिवधं प्रति ॥62॥

वानरराजाने मग कथिले वैर कसे ते वालीचे ॥61॥

दुःखित झाल्यामुळे आणखी विश्वसूनिया मैत्रीला ।

रामाकडुनी मिळवि वचन सुग्रीव वधण्याचे वालीला ॥62॥

वालिनेश्च बलं तत्र कथयामास वानरः।

सुग्रीवः शङ्कितश्चासीन्नित्यं वीर्येण राघवे ॥63॥

वालीचे बळ महान किति हे कथन करी त्या सुग्रीव ।

कारण शंका असे सुग्रीवा किति बलवान तो राजीव ॥63॥

राघवप्रत्ययार्थं तु दुन्दुभेः कायमुत्तमम् ।

दर्शयामास सुग्रीवो महापर्वत्संनिभम् ॥64॥

शंकित वाली दाखवि रामा दुंदुभिनामक दैत्याचे ।
शरिर पर्वतासमान, दे आव्हान फेकुनी देण्याचे ॥64॥

उत्स्मयित्वा महाबाहुः प्रेक्ष्य चास्थि महाबलः।
पादाङ्गुष्ठेन चिक्षेप संपूर्ण दशयोजनम् ॥65॥

महापराक्रमि राम महाबलि केवळ पादांगुष्ठाने ।
अस्थिपंजरा उडवुनि लावी दहा योजने लीलेने ॥65॥

विभेद च पुनः शालान् सर्वैकेन महेषुणा ।

गिरिं रसातलं चैव जनयन् प्रत्ययं तदा ॥66॥

सोडुनि एका बाणे भेदी सात तालतरु पर्वतही।
प्रत्यय देण्या त्या स्वबळाचा रसातळी त्यां पाठविही ॥66॥

ततः प्रीतमनास्तेन विश्वस्तः स महाकपिः ।

किष्किन्धां रामसहितो जगाम च गुहां तदा ॥67॥

पाहुनि ते आनंदित होऊन आश्वासित तो महाकपी ।
रामासह किष्किंधेला जाउनि गुहेकडे घेउन जाई ॥67॥

ततोऽगर्जद्धरिवरः सुग्रीवो हेमपिङ्गलः ।

तेन नादेन महता निजगाम हरीश्वरः ॥68॥

अनुमान्य तदा तारां सुग्रीवेण समागतः।
निजधान च तत्रैनंशरणैकेन राघवः ॥69॥

ततः सुग्रीववचनाध्दत्वा वालिनमाहवे ।

पीत सुवर्णापरि तो सुग्रिव प्रचंड भुभुःकारीला ।
त्या नादाने महाभयंकर हरीश्वरहि जागा झाला

पत्नी तारा तिला विचारुन सुग्रिवास येउनि भिडला ।
एकच बाणे तया राघवे निजधामासी पाठविला ॥69॥

सुग्रीवमेव तद्राज्ये राघवः प्रत्यपादयत् ॥70॥

सुग्रीवास दिल्या वचनाला जागुनि मारुनि वालीला ।
राज्य तयाचे राघव मिळवुनि परत देइ सुग्रीवाला ॥70॥

स च सर्वान् समानीय वानरान् वानरर्षभः।

दिशः प्रस्थापयामास दिद्रक्षुर्जन्कात्मजाम् ॥71॥

जमवुनि वानरराज सर्व वानरगण पाठवि त्या सर्वा ।
शोधण्यास जनकाची कन्या सर्व दिशांना पहावया ॥71॥

ततो गृध्रस्य वचनात् संपातेर्हनुमान् बली ।

शतयोजनविस्तीर्णं पुप्लुवे लवणर्णवम् ॥72॥

तेव्हां संपाती गृध्राच्या वचने सीता लंकेत ।
जाणुनि लंघी महाबली हनुमान सागर अपरिमित ॥72॥

तत्र लङ्कां समासाद्य पुरीं रावणपालिताम् ।
ददर्श सीतां ध्यायन्तीमशोकवनिकां गताम् ॥73॥

रावण रक्षित लंकेमध्ये अशोकवनि तो जाऊनी ।
पाही चिंतनि रामाच्या बैसे सीता डोळे मिटुनी ॥73॥

निवेदयित्वाभिज्ञानं प्रवृत्तिं विनिवेद्य च ।

समाश्वास्य च वैदेहीं मर्दयामास तोरणम् ॥74॥

खूण दिलेली श्रीरामाने देउनी तिजला सांगतसे ।
वर्तमान सगळे आश्वासी, द्वार कमानिस तोडतसे ॥74॥

पंच सेनाग्रगान् हत्वा सप्त मन्त्रिसुतानपि ।
शूरमक्षं च निष्पिष्य ग्रहणं समुपागतम् ॥75॥

वधुनि पाच सेनानी,योद्धे सात तात ज्यांचे मन्त्री ।
अक्ष नाम रावणपुत्राला वधुनि बद्ध हो ब्रह्मास्त्री ॥75॥

अस्त्रेणोन्मुक्तमात्मानं ज्ञात्वा पैतामहाद्वरात्

मर्षयन् राक्षसान् वीरो यन्त्रिणस्तान् यद्रच्छया ॥76॥

ब्रह्मवरे जरि मुक्त परी हे लपवुनि राक्षसगण त्याना ।
जाइ भेटण्या लंकाधीशा ठेउनि बेसावध त्याना ॥76॥

ततो दग्ध्वा पुरीं लंकामृते सीतां च मैथिलीम् ।
रामाय प्रियमाख्यातुं पुनरायान्महाकपिः॥77॥

नंतर सीतास्थान वगळुनी दहन करी लंका सगळी ।
वर्तमान प्रिय कथण्या रामा परत येइ तो महाकपी ॥77॥

सोऽभिगम्य महात्मानं कृत्वा रामं प्रदक्षिणम् ।

न्यवेदयमेयात्मा दृष्टा सीतेति तत्त्वतः ॥78॥

परत येउनी राम महात्म्या प्रदक्षिणाही तो घाली ।

आणि “पाहिली सीता “आपण कथन करी हे त्यालागी ॥78॥

ततः सुग्रीवसहितो गत्वा तीरं महोदधेः।

समुद्रं क्षोभयामास शरैरादित्यसंनिभैः॥79॥

नंतर सुग्रिवसहिता जाउनि सागरतीरी तो राम ।

तेजस्वी सूर्यापरि बाणा सोडुनि क्षोभवि त्या ठाम ॥79॥

दर्शयामास चात्मानंसमुद्रः सरितां पतिः।

समुद्रवचनाच्चैव नलं सेतुमकारयत् ॥४०॥

तेव्हां नदिपति सागर त्याला दर्शन देण्यास्तव आला :
त्याच्या वचना अनुसरुनीया सेतु नलाने बांधियला ॥४०॥

तेन गत्वा पुरीं लंकां हत्वा रावणमाहवे ।

रामः सीता अनुप्राप्य परां व्रीडामुपागमत् ॥४१॥

त्या सेतूने लंकानगरीमध्ये जाउनि युद्ध करी ।
रावण वधुनी मिळवी सीता जनटीकेला भिउनि परी ॥४१॥

तामुवाच ततो रामःपरुषं जनसंसदि ।

अमृष्यमाणा सा सीता विदेश ज्वलनं सती ॥८२॥

जनसमुदायासमोर तिजला कठोर वाक्ताडना करी
ऐकुनि ते संतप्त मैथिली प्रवेश अग्नीमधी करी ॥८२॥

ततोऽग्निवचनात् सीतां ज्ञात्वा विगतकल्मषाम् ।
बभौ रामः संप्रहृष्टः पूजितः सर्वदैवतै ॥८३॥

निष्कलंक सीता आहे हे अग्नीवचने ये कळुन ।
स्वीकारी तिज राम त्यामुळे मुनिजन आणी सर्व जन ॥८३॥

कर्मणा तेन महता त्रैलोक्यं सचराचरम्
सदेवर्षिगणं तुष्टं राघवस्य महात्मनः।
: ॥८४॥

तसे देवगण, रघुवंशजही सर्व तुष्ट ते मनोमनी ।
त्यांच्याकडुनी मान्य होत तो रामहि हो संतुष्ट मनी ॥८४॥

अभिषिच्य च लंकायां राक्षसेंद्रं बिभीषणं ।
कृतकृत्यस्तदा रामोः विज्वरः प्रमुमोद ह ॥८५॥

बिभीषणा अभिषेक करूनी लंकेचा राजा बनवी।

कृतकृत्य ,निश्चिंत मने श्रीरामहि आनंदित होई ॥८५॥

देवताभ्यो वरं प्राप्य समुत्थाप्य च वानरान् ।

अयोध्यां प्रस्थितो रामः पुष्पकेण सुहृद्वृतः ॥८६॥

आशीर्वादि देवांच्या मृत वानरगण जीवित झाले ।

सुहृद जनांसह पुष्पक याने राम अयोध्याप्रति आले ॥८६॥

भरद्वाजाश्रमं गत्वा रामः सत्यपराक्रमः ।

भरतस्यांतिके रामो हनूमन्तं व्यसर्जयत् ॥८७॥

भरत मुनीच्या आश्रमि जाता महापराक्रमि रामाने ।

बन्धू भरता निरोप देण्या हनुमानाला पाठविले ॥४७॥

पुनराख्यायिकां जल्पन् सुग्रीवसहितस्तदा ।
पुष्पकं तत् समारुह्य नंदिग्रामं ययौ तदा ॥४८॥

सुग्रीवासह पुष्पक यानामध्ये बसुनी सांगत सारी ।
कथा पुन्हा एकदा तयांसह सांगत ये नंदिग्रामी ॥४८॥

नंदिग्रामे जटां हित्वा भ्रातृभिः सहितोऽनघः।
रामः सीतां अनुप्राप्य राज्यं पुनरवातवान् ॥४९॥

नंदिग्रामे जटा कापुनी बन्धूंच्या सह तो निघुनी ।

सीतेला घेऊनि बरोबर राज्यारोहण पुन्हा करी ॥४९॥

प्रहुष्टमुदितो लोकस्तुष्टः पुष्टः सुधार्मिकः।
निरामयो ह्यरोगश्च दुर्भिक्षभयवर्जितः ॥९०॥

पाहुनि आनंदाने झाले तुष्ट सुधार्मिक जन सगळे ।
तसे निरामय सर्व निरोगी भय दुर्भिक्षाविन सगळे ॥९१॥

न पुत्रमरणं केचिद् द्रक्षन्ति पुरुषाः क्वचित् ।
नार्यश्चाविधवां नित्यं भविष्यन्ति पतिव्रताः ॥९१॥

पुत्रमरण पाहणे कधी ना पुरुषांवर पाळी येत ।

तश्या स्त्रियाही पतिव्रता त्यां वैधव्यहि ना कधि येत ॥91॥

न चाग्निजं भयं किंचिन्नाप्सु मज्जन्ति जन्तवः।

न वातजं भयं किंचिन्नपि ज्वरकृतं तथा ॥92॥

अग्नीपासुनि नसे भय कधी जलात बुडुनी ना मरती ।

तसेच वात ज्वर यांपासुनिही मुक्त सर्वजन ते असती ॥92॥

न चापि क्षुब्धयं तत्र न तस्करभयं तथा ।

नगराणि च राष्ट्राणि धनधान्ययुतानि च ॥93॥

क्षुधा नि चोरांपासुनि कधिही भय त्यांना माहित नसते ।

नगरे आणिक राष्ट्रे सगळी धन धान्ये भरुनी असती ॥93॥

नित्यं प्रमुदिताः सर्वे यथा कृतयुगे तथा ।
अश्वमेधशतैरिष्ट्वा तथा बहुसुवर्णिकैः ॥94॥

सदैव आनंदित जन असती जसे कृतयुगी ते वसती ।
विपुल सुवर्णा दान करुनी अश्वमेध शतही करती ॥95॥

गवां कोट्ययुतं दत्त्वा विद्वद्भ्यो विधिपूर्वकम् ।
असंख्येयं धनं दत्त्वा ब्राह्मणेभ्यो महायशाः ॥95॥

विधिपूर्वक विद्वानां करती शतकोटी गोधन दान ।

तसेच ब्राह्मण यशोगुणी त्या असंख्य अर्पण करति धन ॥१६॥

राजवंशांच्छतगुणान् स्थापयिष्यति राघवः ।

चातुर्वर्णे च लोकेऽस्मिन् स्वे स्वे धर्मे नियोक्षति ॥१६॥

राजवंश स्थापन करि राघव ज्यात गुणांची हो वृद्धी ।

चारी वर्णांच्या लोकांना धर्म पालना दे बुद्धी ॥१६॥

दश वर्षसहस्राणि दश वर्षशतानि च ।

रामो राज्यमुपासित्वा ब्रह्मलोकं प्रयास्यति ॥१७॥

राज्य करुनिया न्यायपूर्ण अकरा हजार वर्षे सारी ।

आणि ब्रह्मलोकाप्रत राघव तृप्त मनाने गमन करी ॥१७७॥

इदं पवित्रं पापघ्नं पुण्यं वेदैश्च संमितम् ।
यः पठेद्रामचरितं सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥१७८॥

पवित्र हे पापांचा करिते नाश पुण्यमय वेदसम ।
सम्मीलित जो पठण करी त्या मुक्ति सर्व पापातून ॥१७८॥

एतदाख्यानमायुष्यं पठन् रामायणं नरः ।
सपुत्रपौत्रः सगणः प्रेत्य स्वर्गे महीयते ॥१७९॥

आयुष्यवर्धक हे रामायण पठण करी जो जन्मभरी ।

पुत्रपौत्र गणगोत यांसवे मृत्यूनंतर स्वर्ग धरी ॥99॥

पठन् द्विजो वागृषभत्वमीयात्स्यात् क्षत्रियो भूमिपतित्वमीयात् ।

वणिग्जनः पण्यफलत्वमीयाज्जनश्च शूद्रोऽपि महत्वमीयात् ॥100॥

पठण करी जो ब्राह्मण शब्दब्रह्मामध्ये तज्ञ बने ।
क्षत्रिय तैसा पठण करीता अधिपति पृथ्वी वर होणे ।
वैश्य पठण केल्याने वृद्धी व्यापारी त्याची होते ।
शूद्रहि तैसे श्रवण करीता उन्नतिही त्यांची होते ॥100॥

इत्यर्षि श्रीरामायणे वाल्मीकीय आदिकाव्ये बालकाण्डे प्रथमः सर्गः ॥१॥
अशा प्रकारे वाल्मीकींचे आदिकाव्य श्रीरामायणातील बालकाण्डाचा प्रथम
सर्ग पूर्ण ॥१॥

बालकाण्ड सर्ग 2

क्रौन्च पक्षास मारताना पाहून वाल्मिकिनी व्याधास अनुष्टुप छन्दात शाप देणे व त्याच वृत्तात रामायण रचण्यास ब्रह्मदेवाने त्यांना सांगणे.

नारदस्य तु तद्वाक्यम् श्रुत्वा वाक्यविशारदः ।
पूजयामास धर्मात्मा सह शिष्यो महामुनिः ॥१॥

वचन नारदांचे ते ऐकुनि वाक्यविशारद जे असती ।
महामुनी धर्मात्मा त्यांची शिष्यांसह पूजा करती ॥१॥

यथावत् पूजितः तेन देवर्षिः नारदः तथा ।

आपृच्छैव अभ्यनुज्ञातः स जगाम विहायसम् ॥2॥

यथास्थित असे पूजन त्याने करिता नारद देवर्षी ।

वाल्मिकीस सांगून विचारुनि स्वर्गाप्रति जाण्या निघती ॥2॥

स मुहूर्तं गते तस्मिन् देवलोकम् मुनिः तदा ।

जगाम तमसा तीरम् जाह्नव्यात् अविदूरतः ॥3॥

देवलोकि नारद गेल्यावर स्नानास्तव वाल्मिकी ऋषी ।

जाह्नविपासुनि दूर नसे त्या तमसातिरि जाण्या निघती ॥3॥

स तु तीरम् समासाद्य तमसाया मुनिः तदा ।

शिष्यम् आह स्थितम् पार्श्वे दृष्ट्वा तीर्थम् अकर्दमम् ॥4॥

तमसेच्या तीरावर पोचुनि पाहुनि स्वच्छ जलाजवळी ।
पाठीमागे उभा शिष्य जो मुनिवर हाकारति त्यासी ॥4॥

अकर्दमम् इदम् तीर्थम् भरद्वाज निशामय ।

रमणीयम् प्रसन्नाम्बु सन्मनुष्य मनो यथा ॥5॥

भरद्वाज हे स्वच्छ जलाशय प्रसन्न आणि रमणीय ।
पवित्र मनुजाच्या हृदयापरी थांबूया आपण येथ ॥5॥

न्यस्यताम् कलशः तात दीयताम् वल्कलम् मम ।
इदमेवावगाहिष्ये तमसा तीर्थम् उत्तमम् ॥6॥

हस्तकलश ठेवुनिया तेथे शिष्या वल्कल मज देई ।
अतिपवित्र येथिल जलतीर्थी तमसेच्या मी बुडि घेई ॥6॥

एवम् उक्तो भरद्वाजो वाल्मीकेन महात्मना ।
प्रयच्छत मुनेः तस्य वल्कलम् नियतः गुरौ ॥7॥

भरद्वाज ऐकुनिया वचना वाल्मिकि मुनिवर्यांच्या या ।
वल्कल त्यानी मागितलेले नम्रपणे तो देई त्यां ॥7॥

स शिष्य हस्तात् आदाय वल्कलम् नियतेन्द्रियः ।
विचचार ह पश्यन् तत् सर्वतो विपुलम् वनम् ॥४॥

वल्कल दिधले शिष्याने ते घेत मनोनिग्रही मुनी ।
किति विस्तीर्ण असे वन येथे विचार त्यांच्या येई मनी ॥९॥

तस्याभ्याशेतु मिथुनम् चरन्तम् अनपायिनम्
ददर्श भगवान् तत्र क्रौन्चयोः चारु निस्वनम् ॥९॥

तेथुनि जवळच क्रौंचमिथुन अति सुन्दर होते विहरतसे ।
आनंदाने खेळत त्यांना भगवान् वाल्मिकि पाहतसे ॥९॥

तस्मात् तु मिथुनात् एकम् पुमांसम् पाप निश्चयः
जघान वैरनिलयो निषादः तस्य पश्यतः ॥10॥

तशात रानातिल त्या जागी दुष्ट शिकारी येत असे ।
जोडीतिल नर पक्षा वधि तो वाल्मिकिना हे दिसत असे ॥10॥

तम् शोणित परीताङ्गम् चेष्टमानम् महीतले ।
भार्या तु निहतम् दृष्ट्वा रुराव करुणाम् गिरम् ॥11॥
वियुक्ता पतिना तेन द्विजेन सहचारिणा ।
ताम्र शीर्षेण मत्तेन पत्रिणा सहितेन वै ॥12॥

तो रक्ताने माखुनि पडला लोळत तेथे भूमिवरी ।
अश्या नराला पाहुनि मादी करुणारूदन फार करी ॥11॥
रक्तवर्ण उन्नत वक्षस्थळ रम्य पिसे असती ज्याची ।
पतिविरही ती मादि पक्षिणी विलाप दुःखे करि साची ॥12॥

तथा विधिम् द्विजम् दृष्ट्वा निषादेन निपातिताम्
ऋषेः धर्मात्मानः तस्य कारुण्यम् समपद्यत ॥13॥

अश्या प्रकारे निषाद मारी पक्षाला वाल्मिकीमुनी ।
धर्मशील ऋषि पाहुनिया हे होती अतिशय दुःखी मनी ॥13॥

ततः करुण वेदित्यात् अधर्मोऽयम् इति द्विजः ।

निशाम्यरुदतीम् क्रौन्चीम् इदम्बचनमब्रवीत् ॥14॥

करुण स्वरे रडणाच्या पाहुनि मादीला ऋषि कोपुनिया ।

शापवाणि उच्चारति वचनी अधर्म झाला वाटुनिया ॥14॥

मानिषादप्रतिष्ठाम् त्वं अगमः शाश्वतीःसमाः ।

यत् क्रौन्चमिथुनात् एकमवधीः काममोहितम् ।

व्याधा क्रौन्चनरास मारिले मिथुनी प्रणयी मग्न अश्या ।

प्रतिष्ठा न तुज मिळे कधीही तुला हाच मम शाप असा ॥15॥

तस्य एवम् ब्रुवतः चिन्तां बभूव हृदि वीक्षत ।
शोकार्तेन अस्य शकुनेः किम् इदम् व्याहृतम् मया ॥16॥

म्हणूनि जाता वचन मुनिवरा त्यानंतर चिन्ता वाटे ।
पक्ष्या पाहुनि काय बोललो जरि दुःखाने घडले ते ॥16॥

चिन्तयान् स महाप्राज्ञः चकार मतिमान् मतिम् ।
शिष्यम् च एव अब्रवीत् वाक्यम् इदम् स मुनिपुङ्गवः॥17॥

बुद्धिमान्, विद्वान ऋषी ते चिन्तित होउनि वदताती ।
शिष्यानाही विचार मनिचा बोलुनि ते दाखवताती ॥17॥

पादबद्धः अक्षर समः तन्त्री लय समन्वितः।

शोकार्तस्य प्रवृत्तो मे श्लोको भवतु अन्यथा ॥18॥

शोकाकुल मी झालो असता छंदबद्ध स्फुरलो वाणी ।
लय संगीतहि त्यात असे तो श्लोकच शाप नसे वाणी ॥18॥

शिष्यः तु तस्य ब्रुवतो मुनेऽ वाक्यम् अनुत्तमम् ।

प्रतिजग्राह संतुष्टः तस्य तुष्टो ऽभवत् मुनिः ॥19॥

शिष्यहि म्हणती मुनी बोलले खरेच उत्तम जे वचना
बोल गुरूचे उत्तम ऐसे ऐकुनि हे मुनि तुष्टमन ॥19॥

सोऽभिषेकम् ततः कृत्वा तीर्थे तस्मिन् यथाविधि ।
तम् एव चिन्तयन् अर्थम् उपावर्तत वै मुनिः ॥20॥

स्नान करूनी तीर्थांमध्ये यथाविधी मग मुनिवर्य ।
पर्णकुटीच्याकडे परतती चिंतित वचनाचे कार्य ॥20॥

भरद्वाजः ततः शिष्यो विनीतः श्रुतवान् गुरोः।
कलशं पूर्णमादाय पृष्ठतः अनुजगाम ह ॥21॥

त्यानंतर तो भरद्वाज बुद्धिमान आणि सत्शिष्य ।
कलश जलाने पूर्ण भरुनिया गुरुच्या मागे तो जात ॥21॥

स प्रविश्य आश्रम पदम् शिष्येण सह धर्मवित् ।

उपविष्टः कथाः च अन्याः चकार ध्यानमास्थितः ॥22॥

धर्मशील मुनि शिष्यासह त्या आश्रमद्वारी प्रवेशत ।

नित्य पठण करि विचार परि मनि छंदाचाच असे करित ॥22॥

आजगाम तथा ब्रह्मो लोककर्ता स्वयम् प्रभुः।

चतुर्मुखो महातेजा द्रष्टुम् तम् मुनिपुङ्गवम् ॥23॥

त्यासमयी ब्रह्मा सृष्टीचा निर्माता तेथे येत ।

चतुर्मुखी त्या महान तेजा पाहतात ते मुनिश्रेष्ठ ॥23॥

वाल्मीकिः अथ तम् दृष्ट्वा सहसा उत्थाय वाग्यतः ।
 प्रान्जलिः प्रयतो भूत्वा तस्थौ परम विस्मितः ॥24॥

पाहुनि त्यांना वाल्मीकि होती चकित आणि उठुनी देती ।
 उत्थापन अन् हात जोडुनी नमुनि तयां आदर देती ॥24॥

पूजयामास तम् देवम् पाद्य अर्घ्यासन वन्दनैः।
 प्रणम्य विधिवत् च एनम् पृष्ट्वा च एव निरामयम् ॥25॥

देवांची त्या पूजा करती देति पाद्य अर्घ्यासन वन्दन ।
 विधिपूर्वक त्यां नमन करूनी आणखि त्यांचे कुशल विचारुन ॥25॥

अथ उपविश्य भगवान् आसने परम अर्चिते ।

वाल्मीकये च ऋषयेसन्दिदेश आसनम् ततः ॥26॥

बसूनिया मग आसनावरी परम आदरे दिधले जे ।

वाल्मीकी ऋषिना ब्रह्मा सांगे आसनावरी बसण्याते ॥26॥

ब्रह्मणा समनुज्ञातः सोऽपि उपाविशत् आसने ।

उपविष्टे तदा तस्मिन् साक्षात् लोक पितामहे ॥27॥

तत् गतेन एव मनसा वाल्मीकिः ध्यानमास्थितः॥

जरि ब्रह्म्याच्या आज्ञेवरुनी वाल्मीकी आसनि बसतात ।

आणि पितामह सर्व जगाचे साक्षात् त्यांच्यापुढे स्थित ॥२७॥
तरि दिवसा घडलेल्या गोष्टी मनि त्यांच्या घोळत असती ।

पापात्मना कृतम् कष्टम् वैर ग्रहण बुद्धिना ॥२८॥
यत् तादृशम् चारुरवं क्रौन्चम् हन्यात् अकारणात् ॥

पापी पारधि दुष्ट बुद्धिने मारि अकारण क्रौन्चनरा ॥२८॥
मधुर रवे कलकले पक्षिणी दुःख असे हे मज भारी ।

शोचन् एव पुनः क्रौन्चीम् उपश्लोकम् इमम् जगौ ॥२९॥

पुनः अन्तर्गत मना भूत्वा शोक परायणः ॥

दुःखी होउनि मनि आठवता क्रौन्च पक्षिणी पुनः पुन्हा ॥29॥

श्लोकाचेही आपोआपच स्मरण मुनींना होत पुन्हा ॥

तम् उवाच ततो ब्रह्मा प्रहसन् मुनिपुङ्गवम् ॥30॥

श्लोक एवास्त्वयाम् बद्धो न अत्र कार्या विचारणा ॥

हसुनी ब्रह्मा मुनिवर्यांना बोले चिन्ता का करसी ॥30॥

तुझ्या मुखातुनि काव्यच उमटे दुःखी त्यावर का होसी ॥

मच्छन्दात् एव ते ब्रह्मन् प्रवृत्ते अयम् सरस्वती ॥31॥

रामस्य चरितम् कृत्स्नम् कुरु त्वम् ऋषिसत्तम ।

मुनिवर्या तव मुखात उमटे सरस्वती कारण मीच ॥31॥

करावीस रचना रामाच्या चरिताची छन्दी त्याच ॥

धर्मात्मनो भगवतो लोके रामस्य धीमतः॥32॥

वृत्तम् कथय धीरस्य यथा ते नारदात् श्रुतम् ॥

धर्मशील, बुद्धिमान,सद्गुणी देवतुल्य त्या रामाचे ।

सांगितले जे तुला नारदे कथन चरित्रा कर त्याचे ॥

रहस्यम् च प्रकाशम् च यद् वृत्तम् तस्य धीमतः॥33॥

रामस्य सह सौमित्रे राक्षसानाम् च सर्वशः ।

वैदेह्याः च एव यद् वृत्तम् प्रकाशम् यदि वा रहः ॥३४॥

तत् च अपि अविदितम् सर्वम् विदितम् ते भविष्यति ।

स्फूर्तिप्रद, उत्कंठावर्धक वरित्र महनिय पुरुषाचे ॥३३॥

रामासह सौमित्रहि तैसे राक्षस गण या सर्वांचे ॥

वैदेहीचे वृत्तहि झाले वा नच झाले ज्ञात जगा।

त्याचबरोबर चमत्कार जे अविदित करि ते ज्ञात जगा ॥

न तेवाक् अनृता काव्ये काचित् अत्र भविष्यति ॥३५॥

कुरु रामकथाम् पुण्याम् श्लोकबद्धाम् मनोरमाम् ।

काव्यातिल वर्णन जे करशिल असत्य कधि ना होणार॥35॥

श्लोकबद्ध करि रामकथा जी पुण्ययुक्त अन् मनोहर ॥

यावत् स्थास्यनि गिरयः सरितः च महीतले ॥36॥

तावत् रामायण कथा लोकेषु प्रचरिष्यति ।

जोवरि पर्वत खडे धरेवर नद्याहि वाहत त्या असती ॥36॥

रम्य कथा रामायण जगती लोक आदरे प्रचारती ।

यावत् रामस्य च कथा त्वत् कृता प्रचरिष्यति ॥37॥

तावत् ऊर्ध्वम् अधः च त्वम् मत् लोकेषु नियत्ससि ।

तू रचलेली रामकथा ही प्रसिद्ध जोवर या जगती ॥३७॥
तोवर स्वर्गी ,लोकी तीनहि तुझे स्तवन जनही करती ॥

इति उक्त्वा भगवान् ब्रह्मा तत्र एव अन्तरधीयत ।

ततः स शिष्यो भगवान् मुनिः विस्मयम् आययौ ॥३८॥

ऐसे बोलुन भगवान् ब्रह्मा होती अंतर्धान तती ।
तेव्हां शिष्य तसे भगवान् मुनि आश्चर्ये गुंगुन जाती ॥३८॥

तस्य शिष्याः ततः सर्वे जगुः श्लोकम् इमम् पुनः।

मुहुर् मुहुः प्रीयमाणाः प्राहुः च भृश विस्मिताः॥३९॥

त्यावर वाल्मिकिशिष्य सर्व ते श्लोका गाती पुन्हा पुन्हा ।
आणिक विस्मित अन् आनंदित होउनि करती पठण पुन्हा ॥३९॥

समाक्षरैः चतुर्भिः यः पादैः गीतो महर्षिणाः।

सः अनुव्याहरणात् भूयः शोकः श्लोकत्वम् गतः ॥४०॥

समान अक्षर संख्या चरणी चतुष्पाद मुनिनी रचिला ।
पुन्हा पुन्हा सर्वांनी म्हणता काव्य रूप येई त्याला ॥४०॥

तस्य बुद्धिः इयम् जाता महर्षेः भावितात्मनः ।

कृत्स्नम् रामायणम् काव्यम् ईदृशैः करवाण्यहम् ॥41॥

साक्षात्कार जणू बुद्धीचा वाल्मिकि ऋषिवर्यां घडला ।
रामायण मी महाकाव्य ते रचिन वापरून वृत्ताला ॥41॥

उदार वृत्त अर्थ पदैः मनोरमैः
तदा अस्य रामस्य चकार कीर्तिमान् ।
सम अक्षरैः श्लोक शतैः यशस्विनि
यशस्करम् काव्यम् उदार दर्शनः ॥42॥

प्रसिद्ध मुनि मग अर्थ मनोहर रामकथेला मग रचिती ।

स्वप्रतिभेला साद घालुनी कीर्ती रामाची गाती ॥
समान अक्षरयुक्त श्लोक यश गान शतश्लोके करती ।
यशदायी ते काव्य असे त्यामध्ये दर्शन ते करिती ॥42॥

तद् उपगत समास सन्धि योगम्
सम मधुरोपनत अर्थ वाक्यबद्धम्
रघुवर चरितम् मुनिप्रणीतम्
दश शिरसःच वधम् निशामय अध्यम् ॥43॥

महाकाव्यि या अतिशय सोपे समास सन्धी वापरले।

तशीच वाक्ये मधुर अर्थमय रचिली अतिशय कौशल्ये।
महाकाव्य हे वर्णन करिते रघुवर चालित राज्याचे ।
तसेच दशमुख कैसा वधिला मुदित ऐकुनीहोण्याचे ॥43॥

इति वाल्मिकि रामायणे आदिकाव्ये बाल काण्डे द्वितीयः सर्गः

बालकाण्ड सर्ग 3

रामायणाचे संक्षिप्त निरूपण

श्रुत्वा वस्तु समग्रम् तत् धर्म अर्थसहितम् हितम्
व्यक्तम् अन्वेषते भूयो यद्भ्रुत्तम् तस्य धीमतः ॥1॥

रामायण धर्म, नि अर्थासह हितकारक ऐकल्यावर
सद्गुणि त्या रामाचे आणखी शोधति गुण ते ऋषीवर ॥1॥

उपस्पृश्य उदकम् संयक् मुनिः स्थित्वा कृतान्जलिः।
प्राचीन अग्रेषु दर्भेषु धर्मेण अन्वेषते गतिः ॥2॥

घेउनि पाणी ओंजळीत बसती दर्भासनि मुनिवर ते ।
विचार करती रामचरित्रा कसे करावे वर्णन ते ॥2॥

राम लक्ष्मण सिताभिः राज्ञा दशरथेन च ।
स भार्येण स राष्ट्रेण यत् प्राप्तं तत्र तत्त्वतः ॥3॥
हसितम् भाषितम् च एव गतिर्यायत् च चेष्टितम्
तत् सर्वम् धर्म वीर्येण यथावत् संप्रपश्यति ॥4॥

राम लक्ष्मणा, सीतासहिता राजा दशरथ बरोबरी ।
भार्या आणी राज्य अयोध्या यांसह राहुनि काय करी ॥3॥

तसेच हसणे ,संभाषणही कृति सर्वांच्या होत घरी ।
सर्व पहाण्या वाल्मिकि मुनिना ब्रह्मकृपा ते शक्य करी ॥4॥

स्त्रीतृतीयेन च तथा यत् प्राप्तम् चरता वने ।
सत्यसन्धेन रामेण तत्सर्वम् च अन्यवेक्षत ॥5॥

वनात असता लक्ष्मणासह स्त्री भार्या तिसरी तेथे।
सत्यवचनि रामाचे वर्तन कसे असे त्यांना दिसते ॥5॥

तत् सर्वं तात्वतो दृष्ट्वा धर्मेण स महामतिः ।
अभिरामस्य रामस्य तत् सर्वम् कर्तुमुद्यतः॥7॥

कामार्थं गुणसंयुक्तं धर्मार्थं गुण विस्तरम् ।
समुद्रम् इव रत्नाढ्यं सर्वं श्रुति मनोहरम् ॥४॥

स यथा कथितं पूर्वं नारदेन महात्मना ।
रघुवंशस्य चरितं चकार भगवान्मुनिः ॥९॥

कामरूप आणि धर्मरूप पुरुषार्थफलाने युक्त असे
सागरापरी रत्ने भरले सर्वां कर्णमधुरभासेः॥७॥
प्रत्यक्षाचे दर्शन घडुनी योगबले मुनिवाल्मीकिना ।
वर्णन करती रामाचे आनंद देइ जो सर्वांना ॥४॥

ऋषिवर नारद मुनी महात्मा यांनी जैसे कथिलेले ।
रघुवंशाचे चरित्र करती मुनिवाल्मीकि ग्रथित सगळे ॥९॥

जन्म रामस्य सुमहद्वीर्यं सर्वानुकूलताम् ।
लोकस्य प्रियतां क्षान्तिं सौम्यतां सत्यशीलताम् ॥१०॥

जन्म राघवाचा नि पराक्रम वर्तन सुखकर सर्व जनां ।
लोकप्रियता ,सहनशीलता,सत्यनिष्ठता सौम्यपणा ॥१०॥

नाना चित्राः कथाश्चान्या विश्वामित्रसहायने ।
जानक्याश्च विवाहं च धनुषश्च विभेदनम् ॥११॥

अनेक विस्मयकारक गोष्टी विश्वामित्र सहाय्याला ।
धनुर्भंग करुनिया विवाही वरणे तैसे जानकिस ॥11॥

रामरामविवादं च गुणान् दाशरथेस्तथा ।
तथाभिषेकं रामस्य कैकय्या दुष्टभावताम् ॥12॥

विवाद परशूरामासंगे रामे स्वगुणा दाखवणे ।
अभिषेका रामाच्या अडवी कैकेयी ती दुष्टपणे ॥12॥

विघातं चाभिषेकस्य रामस्य च विवासनम् ।
राज्ञः शोकं विलापं च परलोकस्य चाश्रयम् ॥13॥

निरस्त होउनि अभिषेका मग वनवासी रामे जाणे
शोक होउनी विलाप करिता दशरथ निजधामा जाणे ॥13॥

प्रकृतीनां विषादं च प्रकृतीनां विसर्जनम् ।
निषादाधिपसंवादं सूतोपावर्तनं तथा ॥14॥

प्रजाजनांचे दुःख, प्रजेचे अयोध्येस परतुनि जाणे।
निषाद राजा गुह भेटे मग सुमंत्र सारथि परतविणे ॥14॥

गंगायाश्चापि संतारं भरद्वाजस्य दर्शनम् ।
भरद्वाजाभ्यनुज्ञानाच्चित्रकूटस्य दर्शनम् ॥15॥

तरुनी जाणे गड्गा, दर्शन भरद्वाज मुनिचे होणे ।
सम्मति त्यांची मिळता दर्शन चित्रकुटाचे ते होणे ॥15॥

वास्तुकर्मनिवेशं च भरतागमनम् तथा ।
प्रसादनं च रामस्य पितुश्च सलिलक्रियाम् ॥16॥

कुटिर बांधुनी तेथ रहाणे, आगमन भरताचे होणे ।
रामा तोषवि भरत पित्याची उदकक्रिया नंतर करणे ॥16॥

पादुकाग्र्याभिषेकं च नन्दिग्रामनिवासनम् ।
दण्डकारण्यगमनं विराधस्य वधं तथा ॥17॥

रामपादुकां तो अभिषेकी, नंदिग्रामी राहतसे ।
राम दंडकारण्यी जाउनी विराध राक्षस वधत असे ॥17॥

दर्शनं शरभङ्गस्य सुतीक्ष्णेण समागमम् ।
अनसूयासमास्यां च अङ्गरागस्य चार्पणम् ॥18॥

दर्शन शरभङ्गाचे होणे सुतीक्ष्णास जाउनि मिळणे ।
अनसूयेने अर्पण करणे जानकिच्या साठी उटणे ॥18॥

दर्शनं चाप्यगस्तस्य धनुषो ग्रहणं तथा ।
शूर्पणख्याश्च संवादं विरूपकरणं तथा ॥19॥

अगस्ति मुनिंचे दर्शन होणे धनुष्य त्यांनी ते देणे ।
शूर्पणखेशी भाषण होउनि विद्रुप मग ते तिज करणे ॥19॥

वधं खरत्रिशिरसोरुत्थानं रावणस्य च ।
मारीचस्य वधं चैव वैदेह्या हरणं तथा ॥20॥

खरत्रिशिरांचा वध होता रावणे भडकुनि ते उठणे ।
हरण करी सीतेचे तेव्हां मारिचवध तेव्हां होणे ॥20॥

राघवस्य विलापं च गृध्रराजनिवर्हणम् ।
कबन्धदर्शनं चैव पम्पायाश्चापि दर्शनम् ॥21॥

विलाप राघव करी जटायू गृध्रराज वध होत असे ।
दर्शन पम्पा सरोवराचे कबन्धदर्शन होत असे ।

शबरीदर्शनं चैव फलमूलाशनं तथा ।
प्रलापं चैव पम्पायां हनुमद्दर्शनं तथा ॥22॥

शबरी भेटे तिने दिलेल्या फलमूला भक्षण करणे ।
विलाप करता पम्पा तीरी मारुतिदर्शन त्या घडणे ॥22॥

ऋष्यमूकस्य गमनं सुग्रीवेण समागमम् ।
प्रत्ययोत्पादनं सख्यं वालिसुग्रीवविग्रहम् ॥23॥

ऋष्यमूक पर्वत गमनासह सुग्रीवाची भेट घडे ।
शक्तिप्रदर्शन राघव करिता सुग्रीवाशी सख्य घडे ॥23॥

वालिप्रमथनं चैव सुग्रीवप्रतिपादनं।
ताराविलापं समयं वर्षरात्रनिवासनम् ॥24॥

वाली वध करि त्याच्यासाठी राज्यावर त्याला बसवी ।
तारा दुःखी,निवास राघव वर्षाकाळी तेथ करी ॥24॥

कोपं राघवसिंहस्य बलानामुपसंग्रहम् ।

दिशः प्रस्थापनं चैव पृथिव्याश्च निवेदनम् ॥25॥

कोप राम करि, सेनासंग्रह ,वानरचमु पाठवि जगती ।
तैसे त्याना करी निवेदन स्थलवर्णन पृथ्वीवरती ॥25॥

प्रायोपवेशनं चैव संपातेश्चापि दर्शनम् ।
पर्वतारोहणं चैव सागरस्यापि लङ्घनम् ॥26॥

समुद्रतीरी वानर बसता संपातीची भेट घडे ।
महेन्द्र पर्वत चढे मारुती सागर लंघन तसे घडे ॥26॥

समुद्रवचनाच्चैव मैनाकस्य च दर्शनम् ।

राक्षसीतर्जनं चैव च्छायाग्राहस्य दर्शनम् ॥27॥

कथन करी जंव सागर दर्शन गिरिमैनाकाचे घडणे ।
सुरसा राक्षसि भिववी कपिला च्छाया राक्षसिचे दिसणे ॥27॥

सिंहिकायाश्च निधनं लंकामलयदर्शनम् ।
रात्रौ लंकाप्रवेशंच एकस्यापि विचिन्तनम् ।

सिंहिकेस त्या वधी मारुती पाही लंका मलय गिरी ।
रात्री लंकेमध्ये प्रवेशी विचार मनि एकटा करी ॥28॥

आपानभूमिगमनमवरोधस्य दर्शनम् ।

दर्शनं रावणस्यापि पुष्पकस्य च दर्शनम् ॥

पानभूमिप्रत जाता पुढती अंतःपुर दर्शनहि घडे ।
रावणदर्शन घडे बरोबर पुष्पक यानहि दिसे खडे ॥29॥

अशोकवनिकायानं सीतायाश्चापि दर्शनम् ।
अभिज्ञानप्रदानं च सीतायाश्चापि भाषणं ॥

अशोकवनि त्या प्रवेश करता दर्शन सीतेचे होणे ।
खूण राघवे दिधली तिजला देउनि संभाषण करणे ॥30॥

राक्षसीतर्जनं चैव त्रिजटास्वप्नदर्शनम् ।

मणिप्रदानं सीतायां वृक्षभंगं तथैव च ॥

राक्षसिकडुनी सीतेला भय त्रिजटा राक्षसि स्वप्नि बधे ।
सीतेकडुनी रत्न खुणेचे घेउनि वृक्षा उपटि बळे ॥31॥

राक्षसीविद्रवं चैव किंकराणाम निवर्हणम ॥32॥

ग्रहणं वायुसूनोश्च लंकादाहाभिगर्जनं ।

प्रतिप्लवनमेवाथ मधूनां हर तथा ॥33॥

धावु लागती सर्व राक्षसी वध रावणसेवक करणे ।
रावणसेवक धरती कपिला गोंधळ हो लंकादहने ॥33॥

परत फिरूनी समुद्र तरणे हरण मधूचे ते करणे ॥33॥

राघवाश्वासनं चैव मणिनिर्यातनं तथा ।
संगमं च समुद्रेण नलसेतोश्च बन्धनम् ॥34॥

आश्वासित करि रामा देई मणि सीतेने जो दिधला ।
सागरासि सामोरे जाउनि सेतुबन्धना लावि नला ॥34

प्रतारं च समुद्रश्च रात्रौ लंकावरोधनम् ॥
बिभीषणेन संसर्गे वधोपायनिवेदनम् ॥35॥

समुद्र रात्री तरुनी जाणे लंकेला वेढा देणे ।

बिभीषण भेटे उपाय सांगे रावणवध कैसा करणे ॥35॥

कुंभकर्णस्य निधनं मेघनाद निबर्हणम् ।
रावणस्य विनाशं च सीतावाप्तिमरेः पुरे ॥36॥

निधन कुंभकर्णाचे होणे मेघनादही त्या मिळणे ।
रावणवधही करुनि तेथुनी सीतेची प्राप्ती होणे ॥36॥

बिभीषणाभिषेकं च पुष्पकस्य च दर्शनम् ।
अयोध्यायाश्च गमनं भरद्वाजसमागमम् ॥37॥

बिभीषणा राज्यावर बसवुमि पुष्पक यानासी बघणे ।

गमन अयोध्येकडे करुनिया भरद्वाज मुनिना मिळणे ॥37॥

प्रेषणंवायुपुत्रस्य भरतेन समागमम् ॥38॥

हनुमानाला पुढे पाठवुनि भरतभेट तेथे घडणे ॥38॥

रामाभिषेकाभ्युदयं सर्वसैन्यविसर्जनं ।
स्वराष्ट्रंजनं चैव वैदेह्याश्च विसर्जनं ॥39॥

अभिषेका रामाच्या करुनी सैन्याला आज्ञा देणे ।
स्वराष्ट्र आनंदीत करुनि परि त्याग मैथिलीचा करणे ॥39॥

अनागतं च यत्किंचिद्रामस्य वसुधातले ।

तच्चकारोत्तरे काव्ये वाल्मीकिर्भगवानृषिः ॥40॥

रामचरित हे आणि त्यासवे आणखि पृथ्वीवर घडले ।
उत्तरकाण्डे विशिष्ट ऐश्या वाल्मिकि मुनिनी ते कथिले ॥40॥

इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीय आदिकाव्ये बालकाण्डे तृतीयः सर्गः ॥3॥

बालकाण्डसर्ग 4

|कुशलव रामायण गाती|

प्राप्तराज्यस्य रामस्य वाल्मीकिभगवानृषिः।
चकार चरितं कृत्स्नं विचित्रपदमर्थवत्॥1॥

राज्यावर आरोहण करिता चरित्र अब्धुत रामाचे ।
वाल्मीकी मुनी वर्णन करती काव्यामध्ये ते त्याचे ॥1॥

चतुर्विंशत्सहस्राणि श्लोकानामुक्तवानृषिः ।
तथा सर्गशतान्पंच षट्काण्डानि तथोत्तरम् ॥2॥

त्या काव्याचे सहस्र चोविस श्लोक रचिति ते महामुनी ।
सर्ग पांचशे षट् काण्डामधि शेवट उत्तरकाण्डानी ॥२॥

कृत्वा तु तन्महाप्राज्ञः सभविष्यसहोत्तरम् ।
चिन्तयामास को न्वेतत्प्रयुंजीयादिति प्रभुः ॥३॥

असे रचुनिया भविष्य उत्तरकाण्ड त्यावरी चिन्ति मुनी ।
कोण योग्य ऐकवण्या सुजना पठण करूनी सभेतुनी ॥३॥

तस्य चिन्तयामानस्य महर्षेर्भावितात्मनः ।
अगृहीतां ततः पादौ मुनिवेषौ कुशीलवौ ॥४॥

शुद्धहृदय मुनि चिन्तन करिता मुनिवेषातिल लवकुश ते।
चरणस्पर्शा करुनि बोलती “ आम्हा दोघां ते जमते ॥४॥

कुशीलवौ तु धर्मज्ञौ राजपुत्रौ यशस्विनौ ।
भ्रातरौ स्वरसंपन्नौ ददर्शाश्रमवासिनौ ॥५॥

कुशलव बन्धू राजपुत्र जे धर्मशील अन् यशवन्त ।
मधुर स्वरांनी युक्त बुद्धिमान् आश्रम वासी गुणवन्त ॥५॥

स तु मेधाविनौ दृष्ट्वा वेदेषु परिनिष्ठितौ ।
वेदोपब्रंहणार्थाय तावग्राहयत प्रभुः ॥६॥

जे पारंगत वेदामध्ये अवलोकुनिया मुनि त्याना ।
सर्व जनाना ऐकविण्यास्तव रामायण पढविति त्यांना ॥६॥

काव्यं रामायणं कृत्स्नं सीतायाश्चरितं महत् ।
पौलस्त्यवधमित्येवं चकार चरितव्रतः ॥७॥

राम आणखी जानकि यांचे चरित्र करण्या निवेदन ।
पौलस्त्यवधासवे रचिति काव्ये वाल्मीकी तपोधन ॥७॥

पाठ्ये गेये च मधुरं प्रमाणैस्त्रिभिरन्वितम् ।
जातिभिः सप्तभिर्युक्तं तन्त्रीलय समन्वितम् ॥८॥

पठण नि गायन करता वाटे मधुर तीनही लयिमध्ये ।
सातसुरांनी युक्त असोनि तंतुवाद्यसह लय साधे

रसैः शृंगारकरुणहास्यरौद्रभयानकैः ।
वीरादिभी रसैर्युक्तं काव्यमेतदगायताम् ॥9॥

त्यात असे शृंगाररौद्र रस करुणहास्य अन् भयानक ।
वीररसाने युक्त असे ते काव्य बन्धुद्वय त्या गायक ॥9॥

तौ तु गान्धर्वतत्त्वज्ञौ स्थानमूर्च्छन कोविदौ ।
भ्रातरौ स्वरसंपन्नौ गन्धर्वाविव रूपिणौ ॥10॥

संगीताचे तज्ञ निपुण मूर्च्छना स्थान कोविद दोघे ।
बन्धुद्वय स्वर मधुर जयांचे गन्धर्वासम रूप शोभे ॥11॥

रूपलक्षणसंपन्नौ मधुरस्वरभाषिणौ ।
बिम्बादिवोत्थितौ बिम्बौ रामदेहात्तथापरौ ॥11॥

रूप, लक्षणे संपन्नहि ते मधुर स्वरे भाषण करिती ।
सूर्यबिम्ब प्रतिबिंब जणु असे प्रतिरामच जणु ते दिसती ॥11॥

तौ राजपुत्रौ कात्स्नर्येन धर्म्यमाख्यानमुत्तमम् ।
वाचोविधेयं तत्सर्वं कृत्वा काव्यमनिन्दितौ ॥12॥

राजपुत्र निर्दोष तत्त्वशिल धर्मशील त्या आख्याना।
कंठस्थहि ते पूर्ण करूनी ऋषि ,द्विज भगवद्भक्त जना ॥12॥

ऋषीणां च द्विजातीनाम् साधूनां च समागमे ।
यथोपदेशं तत्त्वज्ञौ जगतुस्तौ समाहितौ ।
महात्मानौ महाभागौ सर्वलक्षणलक्षितौ ॥13॥

तसेच साधू समाजामधे सावधचित्ते काव्यच ते ।
जसे पढविले वाल्मिकी ऋषींनी त्याच प्रकारे गाती ते॥13॥

तौ कदाचित्समेतानामृषीणाम भावितात्मनाम् ।

मध्येसमं समीपंस्थाविदं काव्यमगायताम् ॥14॥

अंतःकरणे शुद्ध ऋषीच्या समीप बसुनी ते दोघे ।
सर्व लक्षणे युक्त मुनीसह गाउ लागती ते दोघे ॥14॥

तच्छ्रुत्वा मुनयः सर्वे बाष्पपर्याकुलेक्षणाः ।
साधु साध्विति तावूचुः परं विस्मयमागताः ॥15॥

ऐकूनिया ते सर्व मुनींचे नेत्र भरुन अश्रू गळती ।
“मधुर किती हे” म्हणुनि वहावा आश्चर्ये सगळे करती ॥15॥

ते प्रीतमनसः सर्वे मुनयो धर्मवत्सलाः ।

प्रशशंसुः प्रशस्तब्धौ गायमानौ कुशीलवौ ॥16॥

माधुर्याने प्रसन्नमुनिजन धर्मवत्सलहि जे असती ।
ऐकुनि कुशलव बन्धु गायना प्रशंशेस अतिशय करिती ॥16॥

अहो गीतस्य माधुर्यं श्लोकानां च विशेषतः ।

चिरनिर्वृत्तमप्येतत्परत्यक्षमिव दर्शितम् ॥17॥

“किति सुन्दर हे गायन यांचे श्लोकहि मधुर तसे असती ।
दिन गेले जरि घटना घडुनी प्रत्यक्षासम भासविती ॥18॥

प्रविश्य तावुभौ सुष्टु तथा भावमगायताम् ।

सहितौ मधुरं रक्तं सम्पन्नं स्वरसंपदा ॥18॥

येउनि येथे या दोघांनी भावपूर्ण मधु गाउनिया ।
सप्तसुरांच्या स्वर संगाने मोहित केले श्रोत्यांना ॥18॥

एवं प्रशस्यमानौ तौ तपःश्लाघ्यैर्महर्षिभिः ।
संरक्ततमत्यर्थं मधुरं तावगावताम् ॥19॥

तप करुनीया महर्षि होती सगळे त्यांना प्रशंसती ।
ऐकुनि आणखी प्रसन्न होउनि अधिक मधुर दोघे गाती ॥19॥

प्रीतः कश्चिन्मुनिस्ताभ्यां संस्थितं कलशं ददौ ।

प्रसन्नो वल्कलं कश्चिद्ददौ ताभ्यां महयशाः॥20॥

आनंदे ऐकुनी एक मुनि अर्पी आपल्या कलशास ।
प्रसन्न दुसरा होत वल्कला आपुल्या दे त्या दोघांस ॥20॥

अन्यः कृष्णाजिनमदाद्यज्ञसूत्रं तथापरः ।

कश्चित्कमंडलुं प्रादान्मौन्जिमन्यो महामुनिः ॥21॥

एक देतसे कृष्णाजिनासी दुसरा दे यज्ञोपवित ।
कुणी कमंडलु तर मग मौंजी कुणी आणखीही देत ॥21॥

बृसीमन्यस्तदा प्रादात्कौपीनमपरो मुनिः।

ताभ्यांददौ तदा दृष्टः कुठारमपरो मुनिः ॥22॥

एकाने दिधले निज आसन कौपीनहि दुसरा देत ।
त्या दोघांना तैसे पाहुनि कुठार आपली कुणि देत ॥22॥

काषायमपरो वस्त्रं चीरमन्यो ददौ मुनिः ।
जटाबन्धनमन्यस्तु काष्ठरज्जुमुदान्वितः ॥23॥

एक देत काषायवस्त्र तर दुसरा वस्त्र असे जवळी ।
जटाबन्धना एक देतसे काष्ठ रज्जु दुसरा देई ॥23॥

यज्ञभाण्डमृषिः कश्चित्काष्ठभारं तथापरः।

औदुम्बरी बृसीमन्यः स्वस्ति केचित्तदाऽवदन् ॥24॥

एक यज्ञपात्रेच देतसे काष्ठभारदुसरा कोणी ।
उम्बर काष्ठे कृत दे बैठक आशीर्वचची देइ कुणी ॥24॥

आयुष्यमपरे प्राहुर्मुदा तत्र महर्षयः ।
ददुश्चैव वरानसर्वे मुनयः सत्यवादिनः ॥25॥

आणखी काही देत आशीर्वच कल्याणप्रद दोघांना ।
तसेच दीर्घायुष्य चिन्तित्ती देण्या काहि नसे ज्यांना ॥25॥

आश्चर्यमिदमाख्यानं मुनिनां संप्रकीर्ततम

परं कवीनामाधारं समाप्तं च यथाक्रमम् ॥26॥

वाल्मिकिमुनिनी रचलेले आश्चर्यभरित हे आख्यान ।
सर्वोत्कृष्ट यथाक्रम ज्याचा आधार घेतिल कवीजन ॥26॥

अभिगीतमिदं गीतं सर्वगीतिषु कोविदौ ।
आयुष्यं पुष्टिजनानं सर्वश्रुतिमनोहरम् ॥27॥

योग्य असे गायनास तुमचे गायनही उत्तम होई ।
श्रुतीमनोहर ऐकति त्याना आयुर्वर्धक, अभ्युदयी ॥27॥

प्रशंस्यमानौ सर्वत्र कदाचित्तत्र गायकौ ।

रथ्यासु राजमार्गेषु ददर्श भरताग्रजः ॥28॥

स्तुतिवचने सर्वत्र जयांवर गायकद्वय त्या जाताना
राजपथावरि रथी बैसुनी भरताग्रज पाही त्याना ॥28॥

स्ववेष्म चानीय ततो भ्रातरौ स कुशीलवौ ।
पूजयामास पूजार्हो रामः शत्रुनिबर्हणः ॥29॥

आणी गृहि कुशलव बन्धूना पूजा करण्या योग्य असे ।
राम शत्रुनाशक त्या दोघां बसवुनि त्यांना पूजितसे ॥29॥

आसीनः कांचने दिव्ये स च सिंहासने प्रभुः ।

उपोपविष्टैः सचिवैर्भ्रातृभिश्च समन्वितः ॥३०॥

सुवर्णमय सिंहासनि बसले असती जेव्हां रामप्रभू ।
समीप त्यांच्या बसले असती मंत्रीगण तैसे बन्धू ॥३०॥

दृष्ट्वा तु रूपसंपन्नौ विनीतौ भ्रातरावुभौ ।
उवाच लक्ष्मणं रामः शत्रुघ्नं भरतंतथा ॥३१॥

पाहुनि बन्धुद्वया रूप संपन्न , विनयशीलही तसे ।
राम वदे लक्ष्मणा, भरत अन् शत्रुघ्नाला तेहि असे ॥३१॥

श्रूयतामेतदाख्यानमयोर्देववर्चसोः।

विचित्रार्थपदं सम्यग्गायकौ समचोदयत् ॥32॥

देवतुल्य तेजस्वी द्वय जे गाति काव्य वच अर्थ भरे।
ऐका सगळे आख्यानहि ते आश्चर्याने भरलेले ॥32॥

तौ चापि मधुरं रक्तं स्वचित्तायतनिःस्वनम।
तन्त्रीलयवदत्यर्थं विश्रुतार्थमगायताम् ॥33॥

त्या दोघांनी मनापासुनी मधुर स्वर लावुनि आपुले
वाद्यांसह ते अर्थपूर्ण आख्यान गाउनी दाखवले ॥33॥

ह्लादयत्सर्वगात्राणिमनांसि हृदयानि च।

श्रोत्राश्रयसुखं गेयं तद्वभौ जनसंसदि ॥३४॥

सर्वजनांची गात्रे, हृदये मने मुदित होउनि गेली ।
दोघे सुन्दर सभेत गाती श्रोत्यां श्रवणसुखे मिळली ॥३४॥

इमौ नी पार्थिवलक्षणान्वितौ कुशीलवौ चैव महातपस्विनौ ।
ममापि तद्भूतिकरं प्रचक्षते महानुभावं चरितंनिबोधत ॥३५॥

हे दोघे जरी मुनिलक्षण तरि असती राजलक्षणे युक्त ।
मजसाठीही गुणकर असते चरित्र वर्णन जे करित ॥३५॥

ततस्तु तौरामावचःप्रचोदितावगायतां मार्गविधानसंपदा ।

स चापि रामः परिषद्गतः शनैर्बुभूषयासक्तमना बभूव ॥36॥

उत्तेजित होउनि या शब्दे गाती मार्ग पद्धतीने ।
रामालाही सभेत शान्ती हवि तरि ऐके भक्तीने ॥36॥

इत्य्यर्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीय आदिकाव्ये बालकाण्डे चतुर्थः सर्गः ॥4॥

बालकाण्डपंचमः सर्गः।

।अशी अयोध्या नगरी ती।---1

यापुढील सर्गात रूपान्तर अनुष्टुभ छंदात केले आहे जो मूळ रामायणात वाल्मीकि मुनीनी वापरला आहे.

सर्वापूर्वमियं येषामासीत्कृत्स्ना वसुन्धरा ।
प्रजापतिमुपादाय नृपाणां जयशालिनाम् ॥1॥

अगदी प्राचिन काळी होती सर्व वसुंधरा ।
ताब्यात जयशाली जो वैवस्वत मनूचिया ॥1॥

येषांच सगरो नाम सागरो येन खानितः ।

षष्टिपुत्रसहस्राणि यं यान्तं पर्यवारयन् ॥2॥

इक्ष्वाकूणामिदं तेषां राज्ञां वंशे महात्मनम् ।
महदुत्पन्नमाख्यानं रामायणमिति श्रुतम् ॥3॥

तदिदं वर्तयिष्यावः सर्वं निखिलमादितः ।

सागारा खणिले ज्याने राजा सगर त्यातला
स्वारीस निघता पुत्र षष्टि सहस्र सोबती ॥2॥

महात्मा इक्ष्वावाकूंच्या कुळासंबंधि काव्य जे
रामायण नामे झाले प्रसिद्ध सांगतात जे॥3॥

धर्मकामार्थसहितं श्रोतव्यमनसूयता ॥4॥

कोशलो नाम मुदितः स्फीतो जनपदो महान
निविष्टः सरयूतीरे प्रभूतधनधान्यवान् ॥5॥

अयोध्या नाम नगरी तत्रासील्लोकविश्रुता ।

तेच सांगत आहे मी प्रारंभापासुनी आता
धर्म काम नि मोक्षाला ऐकावे मत्सराविना ॥4॥

सरयू नदिच्या तीरी नामे कोशल देश हा
समृद्ध धनधान्ये तो प्रसिद्ध जनलोकि तो ॥5॥

मनुना मानवेन्द्रेण या पुरी निर्मिता स्वयम् ॥6॥

आयता दक्ष च द्वे च योजनानि महापुरी ।
श्रीमती श्रीणि विस्तीर्णा सुविभक्त महापथा ॥7॥

राजमार्गेण महता सुविभक्तेन शोभिता ।

अयोध्या नामे नगरी लोक आनंदित सदा ।
मानवेन्द्र मनू याने स्वतः निर्मिलि ती असे ॥6॥

तीस कोस असे लाम्बी रुंदि साडेसात ती
विस्तीर्ण,रुंद रस्त्यांनी युक्त वैभव युक्त ती ॥8॥

मुक्तपुष्पावकीर्णेन जलसिक्तेन नित्यशः ॥४॥

तां तु राजा दशरथो महाराष्ट्रविवर्धनः।
पुरीमावासयामास दिवि देवपतिर्यथा ॥९॥

कपाटतोरणवर्ती सुविभक्तान्तरापणाम

स्पष्ट रेखिव अन् रुंद राजमार्ग सुशोभित ।
ज्यावरी जल शिंपून उन्मुक्त वर्षिती फुले ॥४॥

महा राष्ट्रास पाळी जो तिथे राजा दशरथ ।
देवराज इंद्रापरी वाढवीले तये पुरी ॥९॥

सर्वयन्त्राबुधवतीमुषितांम् सर्वशिल्पिभिः ॥10॥

कमानी वेशिनी युक्त योग्य जागी पुरीत त्या ।
युक्त यंत्रायुधे हाट शिल्पी कारागिर तसे ॥10॥

सूतमागधसंबाधां श्रीमतीमतुलप्रभाम् ।
उच्चाट्टालध्वजवतीं शतग्नीशतसंकुलाम् ॥11॥

स्तुतिपाठक आणि भाट असती नगरीत पुष्कळ ।
उंचमाड्यां ध्वजे युक्त तोफांनी शत सज्जही ॥11॥

वधूनाटकसंगैश्च संयुक्तां सर्वतःपुरीम् ।

उद्यानाम्रवणोपेतां महतीं सालमेखलाम् ॥12॥

दुर्गगंभीरपरिखां दुर्गामन्यैर्दुरासदाम् ।
वाजिवारणसंपूर्णां गोभिरुष्ट्रैः खरैस्तथा ॥13॥

सामन्तराजसंगैश्च बलिकर्मभिरावृताम् ।

आंबराया नि उद्याने नृत्यशाला स्त्रियांसवे ।
नगरीस तटबंदीचे असे रक्षण भोवती ॥12॥

दुर्ग, खंदक अनुल्लंघ्य स्वकीयां इतरांसही ।
गज, अश्व तिथे फार बैल गर्दभ उंटही ॥13॥

नाना देशनिवासैश्च वणिग्भिरुपशोभिताम् ॥14॥

कर देण्यास सामंत येती वैश्य तसे तिथे ।
नाना देशातुनी तेथे येता नगरि शोभते ॥14॥

प्रासादै रत्नविकृतैः पर्वतैरिव शोभिताम् ।
कूटागारैश्च संपूर्णामिन्द्रस्येवामरावतीम् ॥15॥

रत्नखचित प्रासादे पर्वतप्राय मन्दिरे ।
क्रीडाभवने स्त्रियांच्या जणु इन्द्रअमरावती ॥15॥

चित्रामष्टापदाकारां नरनारीगणायुताम् ।

सर्वरत्नसमाकीर्णां विमानगृहशोभिताम् ॥16॥

सुवर्णवर्ख चित्रानी शोभे नरनारी गणे ।
प्रासाद उच्च ते भव्य रत्नांनी सर्व शोभित ॥16॥

गृहगाढामविच्छिद्रा समभूमौ निवेशिताम् ।
शालितंडुलसंपूर्णामिक्षुकाण्डरसोदकाम् 17॥

घरे विपुल सर्वत्र सपाट धरणीवरी ।
परिपूर्ण तंडुले ती जले इक्षुरसापरी ॥17॥

दुन्दुभीभिर्मृदङ्गैश्च वीणाभिः पणवैस्तथा ।

नादितां भृशमत्यर्थं पृतिव्यां तामनुत्तमाम् ॥18॥

मृदंग दुन्दुभी वीणा नगारे वाद्य वादने ।
सदा दुमदुमे त्याने पृथ्वीवर अति उत्तम ॥18॥

विमानमिव सिद्धानाम् तपसाधिगतं दिवि ।
सुनिवेशितवेष्मान्तां नरोत्तमसमावृताम् ॥19॥

स्वर्गात सिद्ध लोकांना वायुयानच प्राप्त हे ।
उत्कृष्ट नगरी ऐसी नरे उत्तम व्याप्त ती ॥19॥

ये च बाणैर्न विध्यन्ति विविक्तमपरापरम्

शब्दवेध्यं च विततं लघुहस्ता विशारदाः ॥20॥

नेमबाज तिरंदाज निशस्त्रा, एकट्या नरा ।
वधती न परी शूर शब्दवेधेहि मारती ॥20॥

सिंहव्याघ्रवराहाणाम् मत्तानाम् नदतां वने ।
हन्तारो निशितैः शस्त्रेर्बलाद्बाहुबलैरपि ॥21॥

सिंह व्याघ्र वराहांनी अरण्य भरले असे।
शस्त्रानी तीक्ष्ण किंवा त्या मुष्टियुद्धीहि मारती ॥21॥

तादृशानाम् सहस्रैस्तामभिपूर्णां महारथैः ।

पुरीमावास्यामास राजा दशरथस्तदा ॥22॥

सहस्रावधि ऐसे ज्या पुरी वीर महारथी ।
राहती तेथ ज्या स्थानी करी दशरथ राज्यही ॥22॥

तामग्निमद्भिर्गुणवद्भिरावृतां द्विजोत्तमैर्वेदषडङ्गपारगैः ।
सहस्रदैः सत्यरतैर्महात्मभिर्महर्षिकल्पैः ऋषिभिश्च केवलैः ॥23॥

द्विज थोर अग्निहोत्री पारंगत वेदशास्त्रिही ।
उदार नि सत्यवादी ऋषि महर्षि समान ते ॥23॥

इत्यर्थे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीय आदिकाव्ये बालकाण्डे पंचमस्सर्गः॥

बालकाण्ड सर्ग 6

।अशी अयोध्या नगरी ती।---2

तस्यां पुर्यामयोध्यायां वेदवित्सर्वसंग्रहः।

दीर्घदर्शी महातेजाः पौरजानपदप्रियः ॥1॥

इक्ष्वाकूणामतिरथो राज्या धर्मरती वशौ ।

महर्षिकल्पो राजर्षिस्त्रिषु लोकेषु विश्रुतः॥2॥

बलवान्निहतामित्रो मित्रवान्विजितेन्द्रियः ।

धनैश्च संग्रहैश्चान्यैश्शक्रवैश्रवणोपमः ॥3॥

यथा मनुर्महातेजा लोकस्य परिरक्षिता ।
तथा दशरथो राजा वसज्जगदपालयत् ॥4॥

अयोध्या नगरीतून राज्य पृथ्वीवरी करी ।
मनुची परंपरा पाळी प्रजापालनदक्ष जो ॥1॥
वेदात पारंगत तो इक्ष्वाकु कुल गौरव ।
राजर्षींही, महर्षींही तिन्ही लोकी प्रसिद्ध तो ॥2॥
बलवान नाशि शत्रूंना मित्रवान जितेन्द्रिय ।
धन संग्रह इतुका की शोभे इंद्र कुबेरवत् ॥3॥

प्रभुत्व अनेक स्रोती त्यागमूर्ती असे जणू ।
प्रजेवरि करी प्रेम त्यामुळे जनताप्रिय ॥४॥

तेन सत्याभिसन्धेन त्रिवर्गमनुतिष्ठता ।
पालिता सा पुरी श्रेष्ठा इन्द्रेणेवामरावती ॥५॥

सत्यवचनी त्रिवर्गास पाळी जो आपुली पुरी ।
नृपश्रेष्ठ जणू ऐसा इन्द्राने अमरावती ॥५॥

टीप:त्रिवर्गास म्हणजे धर्म,अर्थ आणि काम या पुरुषार्थास

तस्मिन्पुरवरे हृष्टा धर्मात्मानो बहुश्रुताः ।
नरास्तुष्टा धनैस्स्वैस्वैरलुब्धास्सत्यवादिनः ॥6॥

सद्गुणी जन संतुष्ट धर्मात्मे नि बहुश्रुत ।
स्वधने तुष्ट ना लोभी नेहमी सत्य बोलत ॥6॥

नाल्पसन्निचयः कश्चिदासीतस्मिन् पुरीतमे ।
कटुम्बी यो ह्यसिद्धार्थोऽ गयाश्चधनधान्यवान् ॥7॥

त्या पुरीत उत्तम जे धनवान जन सर्वही ।
गुरे अश्व धने तृप्त सर्व गृहप्रमुखही ॥8॥

कामी वा न कदर्यो वा नृशंसः पुरुषः क्वचित् ।
द्रष्टुं शक्यमयोध्यायान्नाविद्वान्न च नास्तिकः ॥४॥

नगरीत नसे कोणी कामी कंजुष नास्तिक ।
तसे क्रूर ,अविद्वान अयोध्येत कुणी नसे ॥४॥

सर्वे नराश्च नार्यश्च धर्मशीलास्सुसंयताः ।
उदिताश्शीलवृत्ताभ्यां महर्षय इवामलाः ॥९॥

नर सर्व तश्या नारी धर्मपालक संयमी ।
शीलयुक्त महापात्र महात्मे वर्तने जणु ॥९॥

नाकुण्डली नामकुटी नास्रग्वी नाल्पभोगवान् ।
नामृष्टो नानुलिप्ताङ्गो नासुगन्धश्च विद्यते ॥10॥

नसे कुणि न ज्या कुण्डल कानी ,रत्न नसे अंगावरती।
हार नसे सुस्नात तनावरि सुगन्धी लेप, न तनूवरती ॥10॥

नामृष्टभोजी नादाता नाप्यनङ्गदनिष्कधृक् ।
नाहस्ताभरणो वाऽपि दृष्यते नाप्यनात्मवान् ॥11॥

तुष्ट असे मनसोक्त खाउनी दान यथाशक्ती करतो
बाहुभूषणे हातावरती कंठी हार नित संयमि तो

नानाहिताग्निर्नायज्या न क्षुद्रोवा न तस्करः ।
कश्चिदासीदयोध्यान्न च निर्वृत्संकरः ॥12॥

स्वकर्मनिरता नित्यं ब्राह्मणा विजितेन्द्रियाः ।
दानाध्ययनशीलश्च संयताश्च परिग्रहे }}13॥

अग्निहोत्र करती सर्व त्यागही करती तसे ।
नसे चोर कुणी तैसा वर्णसंकर जन्मही ॥12॥

आपुल्या कर्मी ब्राह्मण तत्पर इन्द्रियांवरी नियंत्रण ।
दान करिति विद्वान् अभ्यासक पत्नीशी न प्रतारण ॥13॥

न नास्तिको नानृतको न कश्चिदबहुश्रुतः
नासूयको न चाऽशक्तो नाविद्वान्वियते तदा ॥14॥

कोणि न नास्तिक, असत्यवचनी सर्व बहुश्रुत ते असती ।
परस्परांचा द्वेष न करती सर्व सुशिक्षित कृतिशील ॥14॥

नाषडङ्गविदत्रासीन्नाव्रतो नासहस्रदः।
न दीनः क्षिप्रचित्तो वा व्याथितो वाऽपि कश्चन ॥15॥

ब्राह्मण असती प्रविण षडङ्गी वेदांच्या धार्मिक विधित ।
दीन न कोणी तसा नसे कुणी दान सहस्रे ना करित ॥15॥

कश्चिन्नरो वा नारी वा नाश्रीमान्नाप्यरूपवान् ।

द्रष्टुं शक्यमयोध्यायांनापि राजन्यभक्तिमान् ॥16॥

नसे कुणी नर नारि अयोध्यावासि दरिद्री वा विरूप ।
तसेच कुणिही नसे भजत ना नरेशसिहासनाधिप ॥16॥

वर्णेष्वग्र्यचतुर्थेषु देवतातिथिपूजकाः ।

कृतज्ञाश्च वदान्याश्च सूरान् विक्रमसंयुताः ॥17॥

दीर्घायुषी नरास्सर्वे धर्मसत्यं च संश्रिताः ।

सहिताः पुत्रपौत्रेश्च नित्यं स्त्रीभिः पुरोत्तमे ॥18॥

अयोध्येतिल ब्राह्मण ते पूजती देवां अतीथिना ।
कृतज्ञ उदार हृदयी शूर विक्रमशालिही ॥18॥
दीर्घायुषी तसे सर्व धर्मे सत्ये च वागती ।
पुत्रपौत्रासवे तैसे स्वपत्नि सह राहती ॥19॥

क्षत्रं ब्रह्मुखं चासीद्वैश्याः क्षत्रमनुव्रताः ।
शूद्रास्स्वधर्मनिरतास्तीन्वर्णानुपचारिणः ॥20॥

क्षत्रिय ब्राह्मणा मानी वैश्य तैसेच क्षत्रियां ।
पाळुनी आपला धर्म त्रिवर्णा शूद्र सेविति ॥20॥

सा तेनेक्ष्वाकुनाथेन पुरी सुपरिरक्षिता ।
यथा पुरस्तात्मनुना मानवेन्द्रेण धीमता ॥20॥

अयोध्या पुरिला रक्षी नृप दशरथ सर्वथा ।
जैसे पूर्वि मनूने जो बुद्धिमान् नर सर्वदा ॥20॥

योधानामग्निकल्पानां पेशलानाममर्षिणाम् ।
सम्पूर्णा कृतविद्यानां गुहा केसरिणामिव ॥21॥

ज्वलंत असती योद्धे जणु सिंह गुहेतले ।
मानी बहु ऋजु तैसे पारंगत शस्त्रचालनी॥21॥

काम्भोजविषये जातैर्बाव्हीकैश्च हयोत्तमैः ।
वनायुजैर्नदीजैश्च पूर्णा हरिहयोत्तमैः॥22॥

आणती उत्तम अश्व ,सिन्धु काम्भोज आणखी ।
वनायु येथुनि तेच इंद्र उच्चैश्रव्यापरी ॥22॥

विन्ध्यपर्वतजैर्मतेः पूर्णा हैमवतैरपि ।
मदान्वितैर्तिबलैर्मातङ्गैः पर्वतोपमैः ॥23॥
ऐरावतकुलीनैश्च महापद्मकुलैस्तथा ।
अंजनादपि निष्पन्नैर्वामनादपि च द्विपैः ॥24॥

हिमावत तसे विन्ध्य पर्वती प्राप्त ते गज ।
बलवान असती फार मत्त पर्वत ते जणू ॥23॥
ऐरावत,महापद्म,अन्जना ,वामनाकुळी ।
असति ते मदोन्मत्त इंद्र ऐरावतापरी॥24॥

भद्रैर्नन्द्रैर्मृगैश्चैव भद्रमन्द्रमृगैस्तथा ।
भद्रमन्द्रैर्द्रमृगमन्द्रैश्च सा पुरी ।
नित्यमतैस्सदा पूर्णा नागैरचलसन्निभैः ॥25॥

भद्र,मन्द्र कुळातीलभद्र मन्द्र संकरे ।

तिन्हीच्या संकरे प्राप्त मदोन्मत्त असे गजा
अयोध्या नगरी पूर्ण हत्तिनी भरली असे ॥25॥

सा योजने च द्वे भूयः सत्यनामा प्रकाशते }
यस्या दशरथो राजा वसन् जगदपालयत् ॥26॥

सोळा मैलात विस्तारे नगरी दशरथाचि ती ।
असे राज्य करे जेथ नाम सार्थक ती असे ॥26॥

तां पुरीं स महातेजा राजा दशरथो महान् ।
शशास शमितामित्रो नक्षत्राणीय चंद्रमा ॥27॥

त्या पुरीस महातेज राजा दशरथ महान् ।
करी शासन तो जैसा चन्द्र नक्षत्रा नभातिल ॥28॥

तां सत्यनामा दृढतोरणार्गलां । गृहैर्विचित्रैरुष्शोभितां शिवाम् ।
पुरीमयोध्यां नृसहस्रसंकुलां शशास यै शक्रसमो महीपतिः ॥28॥

नाव आपले सार्थ करी जी द्वारे जीचि अतिदृढ ।
जनसहस्र गृही ऐसी पुरी दशरथ इंद्रापरी चालवी ॥28॥

इत्यार्थे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीय आदिकाव्ये बालकाण्डेषष्ठस्सर्गः॥

बालकाण्ड सर्ग 7

। दशरथ राजा व त्याचे अमात्य यांचे वर्णन ।

तस्यामात्या गुणैरासन्निक्ष्वाकोस्तु महात्मनः।
मन्त्रज्ञाश्चेङ्गितज्ञाश्च नित्यं प्रियहिते रताः ॥1॥

महात्मा इक्ष्वाकूंचे गुणसंपन्न अमात्यही।
तज्ञ इंगित जाणीत करण्या राजहितासही ॥1॥

अष्टौ बभ्रूवर्षीरस्य तस्यामात्या यशस्विनः ।
शुचश्चानुरुक्ताश्च राजकृत्येषु नित्यशः ॥2॥

यशस्वी वीर राजाचे अमात्य आठ राहती ।
हितास्तव दक्ष राजाच्या राज्ञ कर्तव्य दक्षही ॥२॥

धृष्टिर्जयन्तो विजयस्सिद्धार्थो ह्यर्थसाधकः।
अशोको मन्त्रपालश्च सुमन्त्रश्चाष्टमोऽभवत् ॥३॥

अर्थसाधक सिद्धार्थ धृष्टि सिद्धार्थ ,मन्त्रपाल ।
सुमन्त्र,अशोक,विजय नामे अष्टप्रधान हे ॥३॥

ऋत्विजौ द्वावभिमतौ तस्याऽऽस्तामृषिसत्तमौ ।
वसिष्ठ वामदेवश्च मन्त्रिणश्च तथापरे ॥४॥

मुख्य ऋत्विज ते दोन असती ऋषिसत्तम ।
वसिष्ठ नि वामदेव आणखी मन्त्रि राहती ॥४॥

सुयज्ञोऽप्यथ जाबालिः काश्यपोऽथ गौतमः ।
मार्कण्डेयस्तु दीर्घायुस्तथा कात्यायनो द्विजः ॥५॥
एतैर्ब्रह्मर्षिभिर्नित्यमृत्विजस्तस्य पौर्वकाः ।
विद्याविनीता ह्रीमन्तः कुशला नियतेन्द्रियाः ॥६॥

सुयज्ञ आणि जाबालि काश्यप गौतमही तसे ।
मार्कण्डेय हि दीर्घायु कात्यायन द्विज त्यातही ॥५॥

समागम पौर्वकांशी यां करिती ऋत्विज नित्यही ।
विद्याविनय संपन्न नियतेन्द्रिय कुशलही॥६॥

श्रीमन्तश्च महात्मानश्शास्त्रज्ञा दृढविक्रमा
कीर्तिमन्तः प्रणिहिताः यथावचनकारिणः ॥७॥
तेज क्षमायशःप्राप्ताःस्मितपूर्वाभिभाषणाः
क्रोधात्कामार्थहेतोर्वा न ब्रूयरनृतं वचः ॥८॥

धनवान जाणती शास्त्रे तसेच दृढनिश्चयी ।
एकाग्रचित्त तेजस्वी वागती बोलती जसे ॥७॥

क्षमाशील कीर्तीमन्त स्मितपूर्वक बोलती
क्रोधे वा काहि हेतुने असत्य नच बोलती॥४॥

तेषामविदितं किञ्चित्स्वेषु नास्ति परेषु वा ।
क्रियमाणं कृतं वापि चारेणापि चिकीर्षितम् ॥९॥

परिचितांसवे किंवा अपरीचित जनांसवे ।
हेर नेमुनि घडलेले जाणती घडणार जे ॥९॥

कुशला व्यवहारेषु सौहृदेषु परीक्षिताः ।

प्राप्तकालं तु ते दण्डं धारयेयुस्सुतेष्यपि ॥10॥

कुशल व्यवहारात मित्र पारखतात जे ।
आवश्यक असे तेव्हां दण्डती पुत्रांसही ॥10॥

कोशसंग्रहणे युक्ता बलस्य च परिग्रहे ।
अहितं चापि पुरुषं न विहिंस्युरदूषकम् ॥11॥

वाढविति राज्यकोशा सेनेवरि नियंत्रण ।
दूषणे देति त्यांनाही अकारण न दंडित ॥11॥

वीराश्च नियतोत्साहा राजशास्त्रमनुष्ठिताः।

शुचीनां रक्षितारश्च नित्यं विषयवासिनाम् ॥12॥

जाणति धोरण राज्याचे आदर्श उत्साही सदा ।
रक्षिताति सदाचारी नागरिक राज्यातले ॥12॥

ब्रह्म क्षत्रमहिंसंतस्ते कोशं समपूरयन् ।
सुतीक्ष्णदण्डास्संप्रेक्ष्य पुरुषस्य बलाबलम् ॥13॥

राज्यकोश वाढवती न देता उपद्रव जनां ।
देती कठोर शिक्षाही बलाबल पाहुनी ॥13॥

शुचीनामेकबुद्धीनां सर्वेषां सम्प्रजानताम् ।

नासीत्पुरे वा राष्ट्रे वा मृषावादी नरः क्वचित् ॥14॥

शुद्धचारित्र्ये ते राष्ट्र रक्षिती करूनि मतैक्यही ।
असत्यवादी न कोणी राज्यात वा नगरात वा ॥14॥

कश्चिन्न दुष्टस्तत्रासीत्परदाररतो नरः ।
प्रशान्तं सर्वमेवासीद्राष्ट्रंपुरवरं च तत् ॥15॥

दुष्ट कोणि नसे तैसा परनारीसवे रत ।
सर्वत्र असे शान्ती राष्ट्रात नगरातही ॥15॥

सुवासस्सुवेषाश्च ते च सर्व सुशीलिनः ।

हितार्थं च नरेन्द्रश्च जाग्रतो नयचक्षुषा ॥16॥

असती सुवेशधारी मंत्रि चारित्र्यवानही ।
नित्य लक्ष असे त्यांचे नरेशाच्या हिताकडे ॥16॥

गुरोर्गुणगृहीताश्च प्रख्याताश्च पराक्रमे ।
विदेशेष्वपि विज्ञातास्सर्वतो बुद्धिनिश्चयात् ॥17॥

गुणग्रहण ज्येष्ठांचे ,प्रख्यात पराक्रमी ।
स्वदेशी परदेशीही बुद्धियोगे प्रसिद्ध ते ॥17॥

अमितो गुणवन्तश्च न चासन् गुणवर्जिताः ।
सन्धिविग्रह तत्त्वज्ञाःप्रकृत्या सम्प्रदान्विताः॥१८॥

गुणांनी सर्व संपन्न गुणरहित न कोणिही ।
युद्धकाल नि शान्तीचे उपजत ज्ञान त्यां असे ॥१८॥

मन्त्रसंवरणे शक्ताश्श्लक्षणास्सूक्ष्मासु बुद्धिषु ।
नीतिशास्त्रविशेषज्ञास्ततं प्रियवादिनः ॥१९॥

गुप्तता राखिती योग्य प्रसंगी सूक्ष्म बुद्धि ते ।
नीतिशास्त्र तथा ज्ञात प्रियभाषण बोलती ॥१९॥

ईदृशैस्तैरमात्यैस्तु राजा दशरथोऽनयः।
उपपन्नौ गुणोपेतैरन्वशासद्वसुन्धराम् ॥20॥

अश्या मन्त्रिगणाद्वारे जे युक्त गुणसंचये ।
दशरथ राजा निष्पाप पृथ्विचे राज्य चालवी ॥20॥

अवेक्षमाणश्चारेण प्रजा धर्मेण रंजयन् ।
प्रजानां पालनं कुर्वन्नधर्मान्परिवर्जयन् ॥21॥
विश्रुतस्त्रिषु लोकेषु वदान्यस्सत्यसंगरः ।
स तत्र पुरुषव्याघ्रश्शाशास पृथिवीमिमाम् ॥21॥

हेरांच्या सूक्ष्म दृष्टीने प्रजा रक्षण होतसे ।
प्रजेचे पालन तैसे राज्ये धर्मानुसारण ॥
सत्यशील पुरुषव्याघ्र सत्यशील नि शूरही ।
प्रसिद्ध तिन्ही लोकात दशरथ पृथिवीपती ॥21॥

नाध्यगच्छद्विशिष्टं वा तुल्यं वा शत्रुमात्मनः।
मित्रयान्नतसामन्तः प्रतापहतकण्टकः
स शशास जगद्राजा दियं देवपतिर्यथा ॥23॥

राजास असती मित्र आज्ञेत मांडलीकहि

शत्रु निर्दालन शौर्याने करी शत्रु नसे तथा ।
राज्य चालवि तो जैसा स्वर्गीं इन्द्र करीतसे ॥23॥

तैर्मन्त्रिभिर्मन्त्रहिते नियुक्तवृत्तोऽनुरक्तैः कुशलैस्समर्थैः ।
स पार्थिवो दीप्तिमवाप युक्त स्तेजोमयैर्गोभिरिवोदितोऽर्कः॥24॥

स्वहितास्तव नियुक्त केले समर्थ मन्त्री कुशल असे ।
त्यांच्या सल्ल्यासवे राज्य करि सूर्यापरि कीर्तिमान दिसे ॥24॥

इत्यार्थे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीय आदिकाव्ये बालकाण्डे सप्तमस्सर्गः ॥

बालकाण्ड सर्ग 8

|राजा दशरथ पुत्रप्राप्तीसाठी अश्वमेध यज्ञाचा विचार मन्त्रिगणांपुढे मांडतो|

तस्य त्वेवं प्रभावस्य धर्मज्ञस्य महात्मनः ।
सुतार्थं तप्यमानस्य नासीद्वंशकरस्सुतः ॥1॥

अश्या प्रभावी धर्मज्ञ तश्या महाप्रतापी राजाला ।
वंश वाढण्या उपाय करि पण होत नसेही सुत त्याला ॥1॥

चिन्तयानस्य तस्यैवं बुद्धिरासीन्महात्मनः ।
सुतार्थं हयमेधेन किमर्थं न यजाम्यहम् ॥2॥

विचार करिता या गोष्टीवर बुद्धिमान त्या राजाने ।
सुचले ऐसे पुत्रप्राप्तिस्तव अश्वमेध यज्ञा करणे ॥2॥

स निश्चितां मतिं कृत्वा यष्टव्यमिति बुद्धिमान् ।
मन्त्रिभिस्सह धर्मात्मा सर्वैरेव कृतात्मभिः ॥3॥
ततोऽब्रवीदिदं राजा सुमन्त्रं मन्त्रिसत्तमम् ॥
शीघ्रमानय मे सर्वान्गुरून्स्तान् सपुरोहितान् ॥4॥

विचार करुनी या यज्ञाचा बुद्धिमान सद्गुणि राजा ।
विश्वासातिल मन्त्रीगणांना सर्वा बोलवि तो काजा ॥3॥

मन्त्र्यांचा जो प्रमुख सुमन्त्रा त्यासी आज्ञा अशी करी ।
पुरोहित तसे गुरुवर सारे शीघ्र तयाना पाचारी ॥4॥

तत्सुमन्त्रस्त्वरितं गत्वा त्वरितविक्रमः ।
समानयत्स तान् सर्वान् समस्तान्वेदपारगान् ॥5॥
सुयज्ञं वामदेवं च जाबालिमथ काश्यपम् ।
पुरोहितं वसिष्ठं च ये चान्ये द्विजसत्तमाः ॥6॥

सुमन्त्र फारच तत्पर त्यावर वेगे जाउनि सर्वांना ।
सन्मानाने करी निमन्त्रण असति वेदपारंगत त्यांना ॥5॥

सुयज्ञ तैसे वामदेव जाबालि आणि काश्यप यांना ।
तसे पुरोहित वसिष्ठ आणखी ब्रह्मज्ञहि तत्त्वज्ञांना ॥6॥

तान्पूजयित्वा धर्मात्मा राजा दशरथस्तदा ।
इदं धर्मार्थसहितं श्लक्ष्णं वचनमब्रवीत् ॥7॥

राजा दशरथ जो धर्मात्मा करी पूजना सर्वांच्या ।
धर्मयुक्त आणि अर्थपूर्ण उच्चारी आपुल्या वचनाला ॥7॥

मम लालप्यमानस्य पुत्रार्थन्नास्ति वै सुखम् ।
तदर्थं हयमेधेन यक्ष्यामतीति मतिर्मम ॥8॥

पुत्र प्राप्त न झाल्याने सौख्य ना मज लाभते ।
अश्वमेध तयासाठी करावा मनि वाटते ॥४॥

तदहं यष्टुमिच्छामि शास्त्रदृष्टेन कर्मणा ।
कथं प्राप्स्याम्यहं कामं बुद्धिरत्रविचार्यताम् ॥९॥

त्यास्तव शास्त्रयुक्त पद्धतिने यज्ञ कराया मन घेते ।
विचार यावर सांगा आपला पूर्ण कराया हेतूते ॥९॥

ततस्साध्विति तद्वाकं ब्राह्मणाः प्रतिपूजयन् ।
वसिष्ठप्रमुखास्सर्वे पार्थिवस्य मुखाच्च्युतम् ॥१०॥

विचार उत्तम आहे आपुला सर्व पुरोहित जन म्हणती ।
वसिष्ठांसवे सर्व प्रमुखजन नृपवचना सम्मति देती ॥10॥

ऊचुश्च परमप्रीतास्सर्वे दशरथं वचः ।
संभारास्सम्प्रियतांते तुरगश्च विमुच्यताम् ॥11॥

अतिशय आनंदित ते ऐकुनि म्हणती दशरथ राजाला ।
जमवुनि अश्वमेधसामग्री त्वरित सोडणे अश्वाला ॥11॥

सर्वथा प्राप्स्यसे पुत्रानभिप्रेतांश्च पार्थिव ।
यस्य ते धार्मिकी बुद्धिरियं पुत्रार्थमागता ॥12॥

विचार आपुल्या मनी योग्य की पुत्रलाभ व्हावा आपणा ।
निश्चित होईल पुत्रलाभ जैसी इच्छा आपुल्या मना ॥12॥

ततः प्रीतोऽभवद्राजा श्रुत्वा तद्विजभाषितम् ।
अमात्यांश्चब्रवीद्राजा हर्षपर्याकुलेक्षणं ॥13॥

तेव्हां संतुष्ट हो राजा ऐकुनी द्विजभाषणा ।
हर्षभरित नेत्राने वदे मंत्रिगणांस तो ॥13॥

सम्भारास्सन्भ्रियन्तां मे गुरुणां वचनादिह ।
समर्थाधिष्ठितश्चास्वस्सोपाध्यायो विमुच्चताम् ॥14॥

पुरोहितांनी सांगितलेल्या सामग्रिस जमवा सगळ्या ।
अश्वहि यज्ञास्तव सोडावा बलवानानी रक्षियला ॥14॥

सरय्याश्चोत्तरे तीरे यज्ञभूमिर्विधीयताम् ।
शान्तयश्चाभिवर्धन्तां यथाकल्पं यथाविधि ॥15॥

उत्तर तीरी सरयूच्या विधिवत् यज्ञभूमी रचा ।
शान्ति करुनि स्थानी त्या विनाविघ्नच पूर्तता ॥15॥

शक्य प्राप्तुमयं यज्ञस्सर्वेणापि महीक्षिता ।
नापराधो भवेत्कष्टो यद्यस्मिन्क्रतुसत्तमे ॥16॥

न विघ्न येता घडला परिपूर्णच यज्ञ हा ।
फळ उत्तम लाभेल नृपास नच संशय ॥16॥

छिद्रं हि मृगयन्तेऽत्र विद्वांसो ब्रह्मराक्षसाः ।
निहतस्य च यज्ञस्य सद्यः कर्ता विनश्यति ॥17॥

दोष त्यातिल काढाया ब्रह्मराक्षस तज्ञ ते ।
यज्ञपूर्ति न झाल्यास कर्त्याचा नाश होतसे ॥17॥

तद्यथा विधिपूर्वमे क्रतुरेष समाप्यते ।
तथा विधानं क्रियतां समर्थाः करणेष्विह ॥18॥

करतोच यज्ञ जो मी व्हावा पूर्ण म्हणून हा ।
व्यवस्था कशि व्हावी हे तज्ञ सारे तुम्ही पहा ॥18॥

तथेति चाब्रुवन् सर्वे मन्त्रिणःप्रत्यपूजयन् ।
पार्थिवेन्द्रस्य तद्वाक्यं यथाज्ञप्तं निशम्य ते ॥19॥

राजा दशरथ बोले जे ऐकुनी सर्व मन्त्रिही ।
तसेच होइल ऐसे नम्रभावेच बोलती ॥19॥

तथा द्विजास्ते धर्मज्ञा वर्धयन्तो नृपोत्तमम् ।
अनुज्ञातास्ततस्सर्वे पुनर्जग्मुर्यथागतम् ॥20॥

वन्दुनी दशरथा जाती सोडुनी स्थान ब्राह्मण ।
तयारीस्तव धर्मज्ञ ब्राह्मणा तेथ सोडुनी ॥20॥

विसर्जयित्वा तान्विप्रान्सचिवानिदमब्रवीत् ।
त्विग्भिरुद्दिष्टोऽयम् यथावत्क्रतुराप्यताम् ॥21॥

जाता ब्राह्मण ते राजा मंत्र्यांना बोलवूनिया ।
सांगे करण्या तज्ञांच्या सहाय्ये ग्रन्थि जे असे ॥21॥

इत्युक्त्वा नृपशार्दूलस्सचिवान्समुपस्थितान् ।
विसर्जयित्वा स्वं वैश्व प्रविवेश महायुतिः ॥22॥

असे बोलुनिया राजा मन्त्र्यांना जे उपस्थित ।
सोडुनी तो प्रवेशीत अन्तःपुरात आपुल्या॥22॥

ततस्स गत्वा ताः पत्नीनरेन्द्रो हृदयप्रियाः
उवाच दीक्षां विशत यक्षेऽहं सुतकारणात् ॥23॥

आत जाउनी हृदयप्रिय सांगतसे आपुल्या पत्निजना ।
अश्वमेध पुत्रास्तव करि मी तुम्हीहि करा धर्माचरणा ॥23॥

तासां तेनातिकान्तेन वचनेन सुवर्चसाम् ।
मुखपद्मान्यशोभन्त पद्मानीव हिमात्यये ॥24॥

प्रसन्न ऐकुनी शब्दा वदने अतिसुन्दर ।
शिशिरान्ती जशी पद्मे जणु उत्फुल्ल शोभती ॥24॥

इत्यार्थे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीय आदिकाव्ये बालकाण्डे अष्टमस्सर्गः ॥

बालकाण्ड सर्ग 9

|सनत्कुमार राजेन्द्र यांनी सांगितली कथा|

एतच्छ्रुत्वा रहस्सूतो राजानमिदमब्रवीत् ।
ऋत्विग्भिरुपदिष्टोऽयं पुरावृत्तो मया श्रुतः ॥1॥

रथचालक राजाचा एकान्ती वदला असा ।
सल्ला ब्राह्मणे दिधला त्यानेही ऐकला असे ॥1॥

सनत्कुमारो भगवान्पूर्वं कथितवान्कथाम् ।
ऋषीणां सन्निधौ राजन् तव पुत्रागमं प्रति ॥2॥

सनत्कुमार राजेन्द्र यांनी सांगितली कथा ।
पुत्रांच्या जन्माविषयी ऋषीना आपल्या गृही ॥२॥

काश्यपस्यतु पुत्रोऽस्ति विभण्डक इति श्रुतः ।
ऋष्यशृंग इति ख्यातस्तस्य पुत्रो भविष्यति ॥३॥

ऋषि काश्यप पुत्राला विभण्डक प्रसिद्ध जो
जन्म देती तया होत ऋष्यशृंग सुपुत्र जो ॥३॥

स वने नित्यसंवृद्धो मुनिर्वनचरस्सदा ।
नान्यं जानाति विप्रेन्द्रो नित्यं पित्रनुवर्तनात् ॥४॥

तो वनात पित्यासंगे एकटा राहिल्यामुळे ।
पित्याविण कोणिही त्यास परिचित ना असे ॥4॥

द्वैविधं ब्रह्मचर्यस्य भविष्यति महात्मनः।
लोकेषु प्रथितं राजन्विप्रैश्च कथितं सदा ॥5॥

मानसिक शारीरीक ब्रह्मचर्यास पाळुनी ।
प्रसिद्ध तिन्ही लोकी राजन् वदति हे मुनी ॥5॥

तस्यैवं वर्तमानस्य कालस्समभिवर्तत ।
अग्निं शुश्रूषमाणस्य पितरं च यशस्वितम् ॥6॥

अग्निदेव पुजूनीया पित्यासमवेत राहुनी ।
अश्या प्रकारे कंठेल ब्रह्मचर्यात काळ तो ॥6॥

एतस्मिन्नेव काले तु रोमपाद प्रतापवान् ।
अङ्गेषु प्रतितो राजा भविष्यति महाबलः ॥7॥

तस्य व्यतिक्रमाद्राज्ञो भविष्यति सुदारुणा ।
अनावृष्टिस्सुघोरा वै सर्वभूतभयावहा ॥8॥

याच कालावधीत रोमपाद प्रतापवान् ।
महाशूर असा राजा अङ्गदेशात होइल ॥7॥

अयोग्य वर्तने त्याच्या अनावृष्टि भयावह ।
राज्यात होइ सर्वत्र सर्व प्राण्यां अनिष्टही ॥४॥

अनावृष्ट्यां तु वृत्तायां राजा दुःखसमन्वितः ।
ब्राह्मणान्श्रुतवृद्धांश्च समानीया प्रवक्ष्यति ॥९॥

दुष्काळे दुर्धर ऐश्या दुःखी राजा आवाहुनी ।
ब्राह्मणां ज्ञानि वृद्धांना उपायास विचारिल ॥९॥

भवन्तश्श्रुतधर्माणो लोकचारित्रवेदिनः।
समादिशन्तु नियमं प्रायश्चित्तं यथा भवेत् ॥१०॥

जाणता आपण सर्व रहाटी जगती कशी ।
सांगा काय केल्याने प्रायश्चित्त यावर घडे ॥10॥

यक्ष्यन्ति ते महीपालं ब्राह्मणा वेदपारगाः ।
विभण्डकसुतं राजन्सर्वोपायैरिहानय ॥11॥

वेदपारंगत शास्त्री ते सांगतील नृपा असे ।
बोलवा ऋष्यशृंगाला विभाण्डक पुत्र जो ॥11॥

आनय्य च महीपाल ऋष्यशृंग सुसत्कृतम् ।
प्रयच्छ कन्या शान्ता वै विधिना सुसमाहितः ॥12॥

ऋष्यशृंगास आणून तयाचा आदर करी ।
आपुली कन्यका शान्ता राजा, त्या अर्पि आदरे ॥12॥

तेषां तु वचनं श्रुत्वा राजा चिन्तां प्रपत्स्यते ।
केनोपायेम वै शक्य इहानेतुं स वीर्यवान् ॥13॥

ऐकुनी त्यांच्या वचना विचारे नृप बोलला ।
उपाये कोणत्या शक्य ऋष्यशृंगास आणणे ॥13॥

ततो राजा विनिश्चित्य सह मन्त्रिभिरात्मवान् ।
पुरोहितममात्यांश्च ततः प्रेष्यति सत्कृतान् ॥14॥

नृप मन्त्रिगणासंगे विचारास करोनिया ।
पुरोहित अमात्यांना या कार्यास्तव पाठवी ॥14॥

ते तु राज्ञो वचश्शृत्वा व्यतिता विनताननाः ।
न गच्छेम ऋषेभींता अनुनेष्यन्ति तं नृपम् ॥15॥

नृपवचना ऐकून जाणुनी ऋषिच्या बला ।
घाबरूनी म्हणती ते “क्षमस्व नच शक्य हे “ ॥15॥

वक्ष्यन्ति चिन्तयित्वा ते तस्योपायांश्च ताक्षमान् ।
आनेष्यामो वयं विप्रं न च दोषो भविष्यति ॥16॥

परि त्यावर करूनीया विचार वदती असे ।
आणु आम्ही ऋषीवर्या दोष आम्हावरी नको ॥16॥
(जर काहि घडे तेथे अयोग्य घटना तरी)

एवमङ्गाधिपेनैव गणिकाभिः ऋषेस्सुतः ।
आनीतोऽवर्षयद्देवशान्ता चास्मै प्रदीयते ॥17॥

दरबारातील राजाच्या गणिका वापरूनिया
आणुनी ऋष्यश्रुंगास शान्ता त्यास वरीतसे ॥17॥

ऋष्यश्रुंगस्तु जामाता पुत्रांस्तव विधास्यति ।

सनत्कुमारकथितमेतावद्व्याहुतं मया ॥17॥

ऋष्यशृङ्गहि जामात पुत्र होण्यास कारण ।
सनत्कुमार वदे ऐसे वदलो आपणास मी ॥18॥

दशरथस्सुमन्त्रं अथ हृष्टो प्रत्यभाषत ।
यथर्ष्यशृंगस्त्वानीतो विस्तरेण त्वयोच्यताम् ॥19॥

संतुष्ट दशरथ तेव्हां सुमन्त्रा सांगण्या वदे ।
विस्तारे ऋष्यशृंगाचे रोमपादास भेटणे ॥19॥

इत्यार्थे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीय आदिकाव्ये बालकाण्डे नवमस्सर्गः ॥

बालकाण्ड सर्ग 10

।ऋष्यशृङ्ग शान्ताविवाह ।

सुमन्त्रश्चोदितो राज्ञा प्रोवाचेदं वचस्तदा ।

यथर्ष्यं श्रुङ्गस्त्वानीतो येनोपायेन मन्त्रिभिः ॥1॥

नृपाज्ञेनुसार सांगे सुमन्त्र इतरेजना ।

ऋष्यशृङ्गा कसा आला दरबारी रोमपादच्या ॥1॥

रोमपादमुवाचेदं महामात्यः पुरोहितः ।

उपायो निरुपायोऽयमस्माभिरभिचिन्तितः ॥2॥

मन्त्र्यांसह रोमपादा बोलला हे पुरोहित ।
आम्ही विचार केला आहे यावर निश्चित ॥2॥

ऋष्यश्रुंगो वनचरस्तपस्स्वाध्ययने रतः ।
अनभिज्ञस्स नारीणां विषयाणां सुखस्य च ॥3॥

ऋष्यशृङ्ग वनी राहे तप स्वाध्यायि मग्न तो ।
पाहिलीहि नसे नारी विषयसुख ना जाणतो ॥3॥

इन्द्रियार्थेरभिमतैर्नरचितप्रमाथिभिः।
पुरमानाययिष्यामः क्षिप्रं चाध्यवसीयताम् ॥4॥

इन्द्रियसुखाशी त्याला करुनि परिचित ।
आणण्या नगरामध्ये शक्य ते करणे असे ॥4॥

गणिकास्तत्र गच्छन्तु रूपवत्यस्स्वलंकृता ।
प्रलोभ्य विविधोपायैरानेष्यन्तीह सत्कृताः ॥5॥

रूपवान गणिकाना सजुनी पाठवल्यास त्याप्रती ।
श्रंगारे भुलवुनि त्यास आणतील नगराप्रती ॥5॥

श्रुत्वा तथेति राजा च प्रत्युवाच पुरोहितम् ।
पुरोहितो मन्त्रिणश्च तथा चकृश्च ते तदा ॥6॥

ऐकुनी नृप ते मान्य करि सांगे पुरोहितां।
पुरोहित नि मन्त्रीही तसे करति सर्वथा ॥6॥

वारमुख्यास्तु तच्छ्रुत्वा वनं प्रविविशुर्महत ।
आश्रमस्याविदूरेऽस्मिन्यत्नं कुर्वन्ति दर्शने ॥7॥

ऋषेः पुत्रस्य धीरस्य नित्यमाश्रमवासिनः ।
पितुः स नितसंतुष्टो नातिचक्राम चाश्रमात् ॥8॥

गणिका मुख्य ऐकून आज्ञा प्रविशति वनी ।
आश्रमापासूनी दूर राहुनीया न्यहाळती ॥7॥

पुत्रास ऋषिच्या ज्ञानी आश्रमी नित्य जो वसे ।
पित्यावरिल प्रेमाने तो बाहेरि न येतसे ॥४॥

न तेन जन्मप्रभृति द्रष्टपूर्वं तपस्विना ।
स्त्री वा पुमान्वा यच्चान्यत्सत्त्वं नगरराष्ट्रजम् ॥९॥

जन्मापासुन त्याने ना पाहिले नगरातले ।
पित्यावाचुनि कोणी स्त्री ,पुरुषां वा प्राणिही तसे ॥९॥

ततः कदाचित्तं देशमाजगाम यदृच्छया ।
विभाण्डकसुतस्तत्र ताश्चापश्यद्वराङ्गना ॥१०॥

ताश्चित्रवेषाः प्रमदा गायन्त्यो मधुरस्वरम् ।
ऋषिपुत्रमुपागम्यसर्वा वचनमब्रुवन् ॥11॥

कस्त्वं किं वर्तसे ब्रह्मज्ञातुमिच्छामहे वयम् ।
एकस्त्वं विजने दूर वने चरसि शंस नः ॥12॥

तरी एकदा गणिका होती स्थानि यदृच्छया ।
विभाण्डक सुत येऊन पाहि सुंदर त्या स्त्रिया ॥10॥

विचित्र वेषधारी त्या गाताना मधुरस्वरे ।
जाऊन ऋषिपुत्रासी बोलती वचनास या ॥11॥

अससी कोण तू येथे करसी काय एकटा ।
अरण्यात अश्या दूर करसी संचार का असा ॥12॥

अदृष्टरूपास्तास्तेन काम्यरूपा वने स्त्रियः ।
हार्दात्तस्य मतिर्जाता आख्यातुं पितरं स्वकम् ॥13॥

स्त्रिया मोहकरूपी त्या पूर्वी वनि न पाहिल्या ।
सांगावे वाटले स्नेहे आपल्याविषयी तयां ॥13॥

पिता विभाण्डकोऽस्माकं तस्याहं सुत औरसः ।
ऋष्यशृङ्ग इति ख्यातं नाम कर्म च मे भुवि ॥14॥

विभाण्डक पिता माझे त्यांचा औरस पुत्र मी ।
ऋष्यशृङ्ग असे नाव तपाने जगि ख्यात मी ॥14॥

इहाश्रमपदोऽस्माकं समीपे शुभदर्शनम् ।
करिष्ये वोऽत्र पूजां वै सर्वेषां विधिपूर्वकं ॥15॥

मम आश्रम आहे तो समीपशुभदर्शना ।
म्हणून आपणा सर्वां पूजितो मी यथाविधी ॥15॥

ऋषिपुत्रवचः श्रुत्वा सर्वासां मतिरास वै ।
तदाश्रमपदं द्रष्टुं जग्मुः सर्वास्ततोऽङ्गनाः ॥16॥

ऐकून ऋषिपुत्राचे बोल त्या सर्व अङ्गना ।
पहाण्या इच्छिती आणी जाती त्याच्या बरोबरी ॥16॥

गतानां तु ततः पूजामृषिपुत्रश्चकार ह ।
इदमर्घ्यमिदं पाद्यमिदं मूलं फलं च नः ॥17॥

तेथे गेल्यावर “हे अर्घ्य, पाद्य हे फलमूलही
स्वीकारावी “म्हणे त्यांना ऐसे तो पूजना करी ॥17॥

प्रतिगृह्य तु तां पूजां सर्वा एव समुत्सुकाः ।
ऋषेर्भीताश्च शीघ्रं तु गमनाय मतिं दधुः ॥18॥

स्वीकारुनी ती पूजा त्या स्त्रिया मनी उत्सुक ।
विभाण्डकभये सर्व जाण्या सत्वर इच्छिती ॥18॥

अस्माकमपि मुख्यानि फलानीमानि हे द्विज ।
गृहाण विप्र भद्रं ते भक्षयस्व च मा चिरम् ॥19॥

म्हणती आमच्यापाशी फळे उत्तम हे द्विज ।
घेऊनी अविलम्बे ती भक्ष कल्याण कारक ॥19॥

ततस्तास्तं समालिङ्ग्य सर्वा हर्षसमन्विताः।
मोदकान्प्रददुस्तस्मै भक्षांश्च विविधान् शुभान् ॥20॥

मग त्यास आलिंगूनी हर्षाने सर्व त्या स्त्रिया ।
अर्पिती मोदकासंगे पदार्थ खाण्यास उत्तम ॥20॥

तानि चास्वाद्य तेजस्वी फलानीति स्म मन्यते ।
अनास्वादितपूर्वाणि वने नित्यनिवासिनाम् ॥21॥

फळे ती भक्षिता वाटे कधी चाखिली ना अशी
वनवासी राहता नित्य ऋषीपुत्रास वाटले ॥21॥

आपृच्छय च तदा विप्रं व्रतचर्या निवेद्य च ।
गच्छन्ति स्मापदेशात्ता भीतास्तस्य पितुः स्त्रियः ॥22॥

विचारुनिया त्याला व्रताचे निमित्त सांगुनी ।
स्वस्थानी आपुल्या जाती भयाने पित्याच्या त्याच्या ॥22॥

गतासु तासु सर्वासु काश्यपस्यात्मजो द्विजः।
अस्वस्थःरुदयश्चासीद् दुःखाच्च परिवर्तते ॥23॥

त्यांच्या सर्वांच्या जाण्याने पुत्र काश्यप तो द्विज ।
अस्वस्थ जरा होई दुःखातहि बुडे तदा ॥23॥

ततोऽपरेद्युस्तं देशमाजगाम स वीर्यवान् ।

विभाण्डकसुतः श्रीमान्मनसा चिन्तयन्मुहुः॥२४॥

चिन्तनी त्या गणिकांच्या विभाण्डक पुत्र मानसी।
दुसऱ्या दिनिही तेथे येतसे वीर्यवान तो॥२४॥

मनोज्ञा यत्र ता दृष्टा वारमुख्याः स्वलंकृताः ।
द्रष्ट्वैव व ततो विप्रमायान्तं हृष्टमानसाः ॥२५॥

दृष्टीस पडे त्याच्या गणिका त्या अलंकृता ।
पाहती त्यास येताना होती फार आनंदिता ॥२५॥

उपसृत्यतः सर्वास्तास्तमूचुरिदं वचः ।

एह्याश्रमपदं सौम्य अस्माकमिति चाब्रुवन् ॥26॥

जाऊनि जवळी त्याच्या सर्व त्या बोलती वचा ।
आश्रमी आमुच्या सौम्या येई तू आमुच्यासवे ॥26॥

चित्राण्यत्र बहूनि स्युर्मूलानि च फलानि च ।
तत्राप्येष विशेषेण विधिर्हि भविता ध्रुवम् ॥27॥

येथे असति फलमूले जरी पुष्कळ त्याहुनी ।
आमच्या आश्रमी सर्व अति उत्तम याहुनी॥27॥

श्रुत्वा तु वचनं तासां सर्वासां हृदयंगमम् ।

गमनाय मतिंचक्रे तं च निन्युस्तथा स्त्रियः॥28॥

ऐकुनी वचना त्यांच्या सर्वांच्या हृदयंगम ।
त्याला जावे असे वाटे नेति त्या आपल्यासवे ॥28॥

तत्र चानीयमाने तु विप्रे तस्मिन्महात्मनि ।
ववर्षे सहसा देवो जगत्प्रल्हादयंस्तथा ॥29॥

महात्मा विप्र त्या स्थानी येता पर्जन्य होतसे ॥
त्यामुळे सर्व आनंदी जगी सर्वत्र होतसे ॥29॥

वर्षेणैवागतं विप्रं तापसं स नराधिपः ।

प्रत्युद्गम्य मुनिं प्राह शिरसा च महीं गतः ॥30॥

विप्रआगमने वर्षा होता ये नृप त्या स्थली ।
जाउनी मुनिवर्यांना साष्टांग नमना करी ॥30॥

अर्घ्यं च प्रददौ तस्मै न्यायतः सुसमाहितः ।
वब्रे प्रसादं विप्रेन्द्रात्मा विप्रं मन्युराविशेत् ॥31॥

स्वस्थचित्त करी त्याचे पूजन अर्घ्य देउनी ।
कृपा व्हावी असे प्रार्थी मागणे तैसे करी ॥31॥

अन्तःपुरं प्रवेश्यास्मै कन्यां दत्त्वा यथाविधी ।

शान्तां शान्तेन मनसा राजा हर्षमवाप सः ॥32॥

अन्तःपुरात आणूनी कन्या शान्ता यथाविधी ।
अर्पुनी शान्त चित्ताने राजा हर्षे तसा मनी ॥33 ॥

एवं स न्यवसत्तत्र सर्वकामैः सुपूजितः ।
ऋष्यश्रुंगो महातेजाः शानया सह भार्यया ॥33॥

ऐसा पूर्ण करी सर्व ऋष्यशृंग महाऋषि ।
भार्या शान्तेसवे राही इच्छा साध्य करोनिया ॥33॥

इत्यार्थे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीय आदिकाव्ये बाल काण्डे दशमः सर्गः ।

बालकाण्ड सर्ग 11

राजा दशरथ ऋष्यशृंगास घेऊन येतो।

भूप एव हि राजेन्द्र शृणु मे वचनं हितम् ।

यथा स देवप्रवरः कथयामास बुद्धिमान् ॥1॥

इक्ष्वाकूणां कुले जातो भविष्यति सुधार्मिकः।

राजाधिराज ऐकावे कथिती सनत्कुमार जे।
पुन्हा मी सांगतो ते हितकारक भाषण ॥1॥

नाम्ना दशरथो राजा श्रीमान्सत्यप्रतिश्रवः ॥2॥

इक्ष्वाकूंच्या कुळी राजा जो होईल सुधार्मिक ।
दशरथ असेल नाम श्रीमान सत्यप्रतिष्ठ जो ॥2॥

अङ्गराजेन सख्यं च तस्य राज्ञो भविष्यति ।
कन्या चास्य महाभागा शानो नाम भविष्यति ॥3॥

अङ्गराजासवे सख्य करील नृप दशरथ ।
ज्याची कन्या महाभागा शान्ता नामे असेल जी ॥3॥

पुत्रस्त्वङ्गस्य राज्ञस्तु रोमपाद इति ध्रुवः ।

तं स राजा दशरथो गमिष्यति महायशाः ॥4॥

अनप्त्योऽस्मि धर्मात्मच्छान्ताभर्ता मम ऋतुम् ।
आहरेत त्वयाज्ञप्तं संतानार्थं कुलस्य च ॥5॥

श्रुत्वा राज्ञोऽथ तद्वाक्यं मनसा च विचिन्त्य च ।

रोमपाद असे पुत्र अंग राजास निश्चित ।
राजा दशरथ जाईल त्याच्याकडे प्रसिद्ध जो ॥4॥

अपत्यावीण मी आहे शान्तेचा पति आपल्या ।
अनुज्ञेने करी माझा यज्ञ संतान प्राप्तिला ॥5॥

प्रदास्यते पुत्रवन्तं शान्ताभर्तारिमात्मवान् ॥6॥

प्रतिगृह्य च तं विप्रं स राजा विगतज्वरः।
आहरिष्यति तं यज्ञं प्रहृष्टेनान्तरात्मना ॥7॥

तं च राजा दशरथो यशस्कामः कृतांजलिः ।

राजाचे वच ऐकून विचार करुनी मनी ।
शान्तेच्या पुत्रवान् भर्त्या पाठवेल तयासवे ॥6॥

मनी निश्चिन्त होवोनी विप्रा घेउनि जाइल ।
आणि सन्तुष्ट चित्ताने यज्ञ पूर्ण करील तो ॥7॥

ऋष्यशृंगं द्विजश्रेष्ठं वरयिष्यति धर्मवत् ॥४॥

यज्ञार्थं प्रसवार्थं च स्वर्गार्थं च नरेश्वरः।
लभते च स तं कामं द्विजमुख्याद्विशांपतिः ॥९॥

स त्वं नरशार्दूल समानय सुसत्कृतम् ।

राजा दशरथ धर्मज्ञ विनवी हात जोडुनी ।
ऋष्यशृंगास अध्वर्यू होण्यास यज्ञास्तव ॥४॥

संतान स्वर्गप्राप्तीच्या इच्छेने तो नराधिप ।
पार तो यज्ञ पाडेल द्विजश्रेष्ठास घेउनी ॥९॥

स्वयमेव महाराज गत्वा सबलवाहनः ॥12॥

आण नरशार्दूलास घेऊनि सैन्य वाहने ।
जाउनी तू स्वतः राजा,सन्मान करुनी तथा ॥12॥

सुमन्त्रस्य वचः श्रुत्वा हृष्टो दशरथोऽभवत् ।
अनुमान्य वसिष्ठं च सूतवाक्यं निशाम्य च ॥13॥

सुमन्त्रवच ऐकूनी आनंदित दशरथ ।
सूतवाक्य वसिष्ठांच्या कानावर घालुनी ॥13॥

सान्तःपुरः सहामात्यः प्रययौ यत्र स द्विजः।

वनानि सरितश्चैव व्यतिक्रम शनैः शनैः ॥14॥

अभिचक्राम तं देशं यत्र वै मुनिपुङ्गवः ।
आसाद्य तं द्विजश्रेष्ठं रोमपादसमीपहम् ॥15॥

ऋषिपुत्र ददर्शाथो दीप्यमानमिवानलम् ।

त्यांच्या संमतिने घेई अन्तःपुर अमात्य यां।
हळूहळू त्यांसंगे ओलांडी सरिता वने ॥14॥

जाउनीया तया देशी जेथे मुनिवर्य राहती ।
रोमपादासवे तेथ जातसे त्या ऋषींकडे ॥15॥

ततो राजा यथामान्यं पूजां चक्रे विशेषतः ॥16॥

अग्नीसम तेजस्वी ऋषिपुत्र दिसे तथा ।
पूजा त्याचि यथासांग राजा तेव्हां करीतसे ॥16॥

सखित्वात्तस्य वै राज्ञःप्रहुष्टे नान्तरात्मना ।
रोमपादेन चाख्यातमृषिपुत्राय धीमते ॥17॥

रोमपादासवे सख्य असता हृष्ट अंतरी ।
अङ्गराज जसे सांगे ऋषिपुत्रा तसे भजे ॥17॥

सख्यं संबन्धकं चैव तदा तं प्रत्यपूजयन्त।

एवं सुसत्कृतस्तेन सहोषित्वा नरर्षभः ॥18॥

सख्यसंबंध कळता प्रतिसन्मान करी ऋषि ।
घेऊन मानसन्मान राहतो नृप तेथही ॥18॥

सप्ताष्टदिवसान्राजा राजानमिदमब्रवीत् ।
शान्ता तव सुता राजन्सह भर्त्रा विशांपते ॥19॥

जाता दिवस साताठ रोमपादास वदे नृप ।
राजन् तव सुता शान्ता भर्त्या घेऊन येउ दे ॥19॥

मदीयंनगरं यातु कार्यं हि महद्युत्तमम् ।

तथेति राजा संश्रुत्य गमनं तस्य धीमतः ॥20॥

असे माझ्या नगरीत कार्य उत्तम ते महान् ।
त्यावरी संमती देई त्यांच्या गमनास तो ॥20॥

उवाच वचनं विप्रं गच्छ त्वं सह भार्यया ।
ऋषिपुत्रः प्रतिश्रुत्य तथेत्याह नृपं तदा ॥21॥

ब्राह्मणा वदे राजा सभार्या गमना करी ।
ऐकुनी ते ऋषीपुत्र ठीक आहे म्हणे नृपा ॥21॥

स नृपेणाभ्यनुज्ञातः प्रययौ सह भार्यया ।

तावन्योँजलिं कृत्वा स्नेहात्संश्लिष्य चोरसा ॥22॥

नृपाने सम्मती देता निघे भार्येस घेउनी ।
निघता हात जोडून स्नेहे आलिंगती नृप ॥22॥

ननन्दतुर्दशरथो रोमपादश्च वीर्यवान् ।
ततः सुहृदमापृच्छय प्रस्थितो रघुनन्दनः ॥23॥

रोमपाद तसा राजा दशरथा हर्ष होतसे ।
निरोप सुहृदा देई निघता रघुनन्दन ॥23॥

पौरैषु प्रेषयामास दूतान्वै शीघ्रगामिनः ।

क्रियतां नगरं सर्वं क्षिप्रमेव स्वलंकृतम् ॥24॥

दूतां पाठवुनी वेगे देई निरोप पौरजनां ।
अलंकृत करा नगरी सर्व योग्य कृतीतुनी ॥24॥

धूपितं सिक्तसंसृष्टं पताकाभिरलंकृतम् ।
ततः प्रहृष्टा पौरास्ते श्रुत्वा राजानमागतम् ॥25॥

सुगन्धित करा धूपे पताकांनि सुशोभित ।
नागरिकहि आनन्दे करती नृप आगमे ॥25॥

तथा चक्रुश्च तत्सर्वं राज्ञा यत्प्रेषितं तदा ।

ततः स्वलंकृतं राजा नगरं प्रविवेश ह ॥26॥

करती सर्व ते पौर नृपे सांगितल्यापरी ।
तेव्हां स्वलंकृत राजा नगरात प्रवेशिला ॥26॥

शंखदुन्दुभिनिर्हादैः पुरस्कृत्वा द्विजर्षभम् ।
ततः प्रमुदिताः सर्वे दृष्ट्वा वै नागरा द्विजम् ॥27॥

शंख दुन्दुभिच्या घोषे पुढे घेत द्विजोत्तमा ।
सर्व नागरिकां हर्ष होत पाहुनिया तथा ॥27॥

प्रवेश्यमानं सत्कृत्य नरेन्द्रेणेन्द्रकर्मणा ।

यथा दिवि सुरेन्द्रेण सहस्राक्षेण काश्यपम् ॥28॥

वामना घेउनी इन्द्र स्वर्गामध्ये प्रवेशिता ।
देवां हर्ष जसा झाला तैसा नगरवासियां ॥28॥

अन्तःपुरं प्रवेश्यैनं पूजां कृत्वा च शास्त्रतः ।
कृतकृत्य तदात्मानं मेने तस्योपवाहनात् ॥28॥

अन्तःपुरात नेऊनी सशास्त्र पुजुनी तथा ।
आणुनी आपल्यासंगे कृतकृत्य गमे नृपा ॥28॥

अन्तःपुराणि सर्वाणि शान्तां दृष्ट्वा तथागतं ।

सह भर्त्रा विशालाक्षी प्रीत्यानन्दमुपागमन् ॥30॥

पाहुनीया विशालाक्षी शान्ता भर्त्यासवे सुखे ।
अन्तःपुरात सर्वाना आनंद अति जाहला ॥30॥

पूज्यमाना तु ताभिः सा राज्ञा चैव विशेषतः ।
उवास तत्र सुखिता कंचित्कालं सहद्विजा ॥31॥

राण्या आणि तसा राजा सत्कार करिती तिचा ।
भर्त्यासह तिथे राही सुखे काहि दिनांतके ॥31॥

इत्यार्थे श्रीरामयणे वाल्मीकीय आदिकाव्ये बालकाण्डे एकादश सर्गः ॥11॥

बालकाण्ड सर्ग 12

|अश्वमेधाचे आयोजन राजा दशरथ करतो|

ततः काले बहुतिथे कस्मिंश्चित्सुमनोहरेः।
वसन्ते समनुप्राप्ते राज्ञो यष्टुं मनोऽभवत् ॥1॥

गेल्यावर दिन बहू ये वसंत मनोहर ।
पुत्रकामेष्टियज्ञाचा विचार करितो नृप ॥1॥

ततः प्रणम्य शिरसा तं विप्रं देववर्णिनम् ।

यज्ञाय वरयामास संतानार्थं कुलस्य च ॥2॥

वंदूनि मस्तके राजा विप्रा त्या देवतुल्य जो ।
कुलास्तव संतानार्थं याग मी करु इच्छितो ॥2॥

तथेति च स राजानमुवाच वसुधाधिपम् ।
संभाराः संभ्रियन्तां ते तुरगश्च विमुच्यताम् ॥3॥

कार्यास करि आरंभ विप्र राजास बोलतो ।
यज्ञसामग्नि आणूनि सोडावा यज्ञ अश्वही ॥3॥

ततो राजाब्रवीद्वाक्यं सुमन्त्रं मन्त्रिसत्तमम् ।

सुमन्त्रावाहय क्षिप्रमृत्विजो ब्रह्मवादिनः ॥४॥

सुमन्त्रास म्हणे राजा मन्त्र्यातील प्रमुख जो ।
ऋत्विजा वेदपाठी जे तथा त्वरित बोलवा ॥४॥

सुयज्ञं वामदेवं च जाबालिमथ काश्यपम् ।
पुरोहितं वसिष्ठं च ये चान्ये द्विजसत्तमाः॥५॥

सुयज्ञ नि वामदेवा जाबाली अन् काश्यपा ।
पुरोहित वसिष्ठांना तश्या सर्व द्विजोत्तमा ॥५॥

ततः सुमन्त्रस्त्वरितं गत्वा त्वरितविक्रमः ।

समानयत्स तान्विप्रान्समस्तान्वेदपारगान् ॥6॥

तेव्हां सुमन्त्र उत्साही तैसे शीघ्र करीतसे ।
वेदपारंगत सर्वांना बोलावी ब्राह्मणां तिथे ॥6॥

तान्पूजयित्वा धर्मात्मा राजा दशरथस्तदा ।
धर्मार्थसहितं युक्तं श्लक्ष्णं वचनमब्रवीत् ॥7॥

करुनिया पूजा त्यांची राजा दशरथ बोलला ।
धर्म अर्थ असे ज्यात असे भाषण तो करी ॥7॥

मम लालप्यमानस्य पुत्रार्थं नास्ति वै सुखम्

पुत्रार्थं हयमेधेन यक्ष्यामीति मतिर्मम ॥८॥

निपुत्रिक म्हणुनी मी तळमळे दुःख होतसे
त्यासाठी अश्वमेधाचे आयोजन करीतसे ॥८॥

तदहं यष्टुमिच्छामि शास्त्रदृष्टेन कर्मणा
ऋषिपुत्रप्रभावेण कामान्प्राप्स्यामि चाप्यहम् ॥९॥

यज्ञ हा करणे इच्छा सशास्त्रविधिपूर्वक ।
ऋषिपुत्र प्रभावाने कामना मम पूर्ण हो ॥९॥

ततःसाध्विति तद्वाक्यं ब्राह्मणा प्रत्यपूजयन्

वसिष्ठप्रमुखाः सर्वे पार्थिवस्य मुखाच्युतम् ॥10॥

प्रशंसा करती सर्व “योग्य मानस आपुला” ।
वसिष्ठांच्या सवे सर्व प्रमुख ब्राह्मणही तसे ॥10॥

ऋष्यशृंगपुरोगाश्च प्रत्यूचूर्नृपतिं तदा
सम्भाराः संभ्रियन्तां ते तुरगश्च विमुच्यताम् ॥11॥

ऋष्यशृंग सवे सर्व द्विज सांगति दशरथा ।
यज्ञसामग्नि आणूनी सोडावा यज्ञअश्वही ॥11॥

सर्वथा प्राप्स्यसे पुत्रांश्चतुरोऽमितविक्रमान् ।

यस्य ते धार्मिकी बुद्धिरियं पुत्रार्थमागता ॥12॥

विचार धार्मिक बुद्धीने करिसी पुत्रप्राप्तिस ।
पराक्रमी पुत्र चार प्राप्त होतिल निश्चित ॥12॥

ततः प्रीतोऽभवद्राजा श्रुत्वा तु द्विजभाषितम् ।
अमात्यांश्चाब्रवीद्राजा हर्षेणेदं शुभाक्षरम् ॥13॥

एकोनि द्विजवाक्यां या प्रसन्न दशरथ नृप ।
आणि मंत्रिगणां सर्व शुभ आज्ञा करी सुखे ॥13॥

सम्भाराः संप्रियन्ता मे गुरुणां वचनादिह ।

समर्थाधिष्ठितश्चाश्व सोपाध्यायो विमुच्यताम् ॥14॥

गुरू आज्ञानुसारेण तयारी सर्व ती करा ।
उपाध्यायांसह सोडा अश्वास रक्षकांसवे ॥14॥

सरय्याश्चोत्तरे तीरे यज्ञभूमिर्विधीयताम् ।
शान्तयश्चापि वर्तन्तां यथाकल्पं यथाविधि ॥15॥

उत्तर तीरे सरयूच्या यज्ञभूमि करा स्थित ।
विघ्नप्रशमनासाठी शान्तिकर्म यथाविधि ॥15॥

शक्यः कर्तुमयं यज्ञः सर्वेणापि महीक्षिता ।

नापराधो भवेत्कष्टो यद्यस्मिन्क्रतुसत्तमे ॥16॥

शक्य हा करणे यज्ञ नृपां सर्व असे जरी ।
उत्कृष्ट यज्ञ ज्यामध्ये अपराध न कष्टही ॥16॥

छिद्रं हि मृगयनेऽत्र विद्वांसो ब्रह्मराक्षसाः ।
विहतस्य हि यज्ञस्य सद्यः कर्ता विनश्यति ॥17॥

ब्रह्मराक्षस विद्वान यज्ञात दोष शोधती ।
विधि दोषास्पद होता कर्ता तो नाश पावतो. ॥17॥

तद्यथा विधिपूर्वं मे क्रतुरेव समाप्यते ।

तथा विधानं क्रियतां समर्थाः करणेष्विह ॥18॥

उपाय त्यामुळे ऐसा करा की यज्ञ ज्यामुळे }
विधिपूर्वक संपन्न समर्थ करण्या तुम्ही ॥19॥

तथेत च ततः सर्वे मन्त्रिणः प्रत्यपूजयन् ।
पार्थिवेन्द्रस्य तद्वाकं यथाज्ञप्तमकुर्वत ॥19॥

नृपवचना प्रशंसून मन्त्रीजन करती त्वरे ।
आरंभहि कार्याचा जशी आज्ञा करी नृप ॥19॥

ततो द्विजास्ते धर्मज्ञमस्तुवन्पार्थिवर्षभम् ।

अनुज्ञातास्ततः सर्वे पुनर्जग्मुर्थ्यागतम् ॥20॥

सर्व ब्राह्मण धर्मज्ञ नृपतीस प्रशंसति ।
निरोप घेउनी त्याचा जाति स्वगृहि नंतर ॥20॥

गतानां तेषु विप्रेषु मन्त्रिणस्तान्नराधिपः।
विसर्जयित्वा स्वं वेश्म प्रविवेश महाद्युतिः ॥21॥

जाता द्विज मन्त्र्यांना नृप देत निरोपही ।
महाद्युति महाराज जाति अन्तःपुरी स्वतः ॥21॥

इति श्रीमद्रामायणे वाल्मीकी आदिकाव्ये बालकाण्डे द्वादशःसर्गः ॥12॥

बालकाण्ड सर्ग 13

।अश्वमेध यज्ञाची तयारी ।

पुनः प्राप्ते वसन्ते तु पूर्णः संवत्सरोऽभचत् ।
प्रसवार्थं गतो यष्टुं हयमेधेन वीर्यवान् ॥1॥

एक वर्षांतरी येता वसन्त ऋतु आणखी ।
दीक्षा अश्वमेधाची घेण्यास्तव जातसे नृप ॥1॥

अभिवाद्य वसिष्ठं च न्यायतः प्रतिपूज्य च ।
अब्रवीत्प्रश्रितं वाक्यं प्रसवार्थं द्विजोत्तमम् ॥2॥

वसिष्ठ ऋषिना वन्दे त्यांचे करूनि पूजन ।
पुत्रप्राप्त्यर्थं यज्ञाची इच्छा व्यक्त करीतसे ॥2॥

यज्ञो मे प्रीयतां ब्रह्मन्यथोक्तं मुनिपुंगव ।
यथा न विघ्नः क्रियते यज्ञांगेषु विधीयताम् ॥3॥

मुनिश्रेष्ठ मला वाटे विधिपूर्वक यज्ञ हा
करावा कि असा विघ्न मुळी त्यात न येतसे ॥3॥

भवात्स्निग्धः सुहृन्मह्यम्गुरुश्च परमो महान् ।
वोढव्यो भवता चैव भारो यज्ञस्य चोदतः ॥4॥

गुरु आपण स्नेहीही हितैषीही भवान् मम ।
भार हा सर्व यज्ञाचा आपणावरि टाकतो ॥४॥

तथेति च स राजानमब्रवीद् द्विजसत्तमः।
करिष्ये सर्वमेवैतद्भवता यत्समर्पितम् ॥५॥

वच योग्य तुझे ऐसे मुनि राजास बोलती ।
अपेक्षित असे तुम्हा सर्व कार्य करू आम्ही ॥५॥

ततोऽब्रवीद् द्विजान्वृद्धान्यज्ञकर्मसु निष्ठिताम् ।
स्थापत्ये निष्ठितांश्चै वृद्धान्परमधार्मिकान् ॥६॥

कर्मान्तिकान्शिल्पकरान्वर्धकीन्खनकानपि ।
गणकांशिल्पिनश्चैव तथैव नटनर्तकान् ॥७॥
तथा शुचीन्शास्त्रविदः पुरुषान्सुबहुश्रुतान्
यज्ञकर्म समीहन्तां भवन्तो राजशासनात् ॥८॥

त्यानंतर वसिष्ठांनी तज्ञ यज्ञकर्मीं द्विजां ।
स्थापत्यकुशल ऐश्या वृद्धां परमधार्मिका ॥६॥
शिल्पकार नि तंत्रज्ञां खणिकां वर्धकीसही ।
गणका शिल्पि यांनाहि नट नर्तक यांसही ॥७॥

तसेच शास्त्रवेत्त्यांना पुरुषांस बहुश्रुता ।
बोलावुनि सर्वांना राजाज्ञा वदती तयां ॥४॥

इष्टका बहुसाहस्राः शीघ्रमानीयतामिति ।
औपकार्याः क्रियन्तां च राज्ञां बहुगुणान्विताः ॥९॥

सहस्राधि विटा आणा सत्वरे राहण्यास्तव ।
आमन्त्रित नृपां वास आनंदे करण्यास्तव ॥९॥

ब्राह्मणावसथाश्चैव कर्तव्याः शतशः शुभाः ।
भक्ष्यान्नपानैर्बहुभिः समुपेताः सुनिष्ठिताः ॥१०॥

ब्राह्मणांस रहायास घरे सुन्दर बांधुनी ।
प्रबंधहि तसा व्हावा सर्व सामग्रि भोजनी ॥10॥

तथा पौरजनास्यापि कर्तव्या बहुविस्तराः।
आवासा बहुभक्ष्या वै सर्वकामैरुपस्थितः ॥11॥

नगरातिल लोकांना राहण्या अतिविस्तृत ।
आवास बांधुनी त्यात सामग्रि भोजनासह ॥11॥

तथा जानपदस्यापि जनस्य बहुशोभनम् ।
दातव्यमन्नं विधिवत्सत्कृत्य न तु लीलया ॥12॥

ग्रामस्थांहि व्यवस्था ही तशीचहि सुशोभित ।
अन्नादि वस्तु द्या त्यांना योग्य सन्मान राखुन ॥12॥

वाजिवारणशालाश्च तथा शय्यागृहाणि च।
भटानांमहदावासा वैदेशिकनिवासिनाम् ॥13॥

योध्यांस अश्वशालाही शय्यागृहेहि त्यांसह ।
परदेशातुनी येती त्यांना योग्य निवासही ॥13॥

आवासा बहुभक्ष्या वै सर्वकामै रुपस्तिताः ।
तथा पौरजनस्यापि जनस्य बहु शोभनम् ॥14॥

संपन्न तैश्या विपुल खाद्ये युक्त निवासही
नगरातिल लोकांना वसतिस्थान उत्तम ॥14॥

न चावज्ञा प्रयोक्तव्या कामक्रोधवशादपि।
यज्ञकर्मसु येऽव्यग्राः पुरुषाः शिल्पिनस्तथा ॥15॥

अवज्ञा व्हावि न कोणाची आवरा काम क्रोधही ।
यज्ञकर्त्यासवे सर्व कारागिर चमूचिही ॥15॥

तेषामपि विशेषेण पूजा कार्या यथाक्रमम् ।
ये स्युः संपूजिताः सर्वे वसुभिर्भोजनेन च ॥16॥

प्रकारे योग्य त्यांचेहि कार्यानुसार पूजन ।
मान त्यांचाहि राखावा व्यवस्था भोजनासवे ॥16॥

यथा सर्वं सुविहितं न किञ्चित्परिहीयते ।
यथा भवन्तः कुर्वन्तु प्रीतियुक्तेन चेतसा ॥17॥

ततः सर्वे समागम्य वसिष्ठमिदमब्रुवम् ।
यथेष्टं तत्सुविहितं न किञ्चित्परिहीयते ॥18॥

सुव्यवस्था अशी सर्व कुणा न अपमानित ।
प्रीतियुक्त मने सर्व सर्व काही करायचे ॥17॥

वसिष्ठ सांगती ऐसे सर्व येउनि बोलती ।
योग्य तेच करू आम्ही कुणा न अवमानिता ॥18॥

यथोक्तं तत्करिष्यामो न किञ्चित्परिहास्यते ।
ततः सुमन्त्रमाहूय वसिष्ठो वाक्यमब्रवीत् ॥19॥

शंका नच मनी आणा योग्य तैसेच होइल ।
बोलावून सुमन्त्राला वसिष्ठ वच बोलती ॥19॥

निमंत्रयस्व नृपतीन्पृथिव्यां ये च धार्मिकाः।
ब्राह्मणान्क्षत्रियान्वैश्यान्शूद्रांश्चैव सहस्रशः ॥20॥

पृथ्वीवरी धार्मिक जे नृप त्यां सर्वां बोलवा ।
ब्राह्मणां, क्षत्रियां वैश्यां शूद्रांसहि सहस्रशः ॥20॥

समानयस्व सत्कृत्य सर्वदेशेषु मानवान् ।
मिथिलाधिपतिं शूरं जनकं सत्यवादिनम् ॥21॥

सर्व देशातुनी ऐश्या सज्जनां सर्व बोलवा ।
मिथिलाधिपती शूर जनका सत्यवादि जो ॥21॥

तमानव महाभागं स्वयमेव सुसत्कृतम् ।
पूर्वं संबन्धिनं ज्ञात्वा ततः पूर्वं ब्रवीमि ते ॥22॥

तथा काशिपतिं स्निग्धं सततं प्रियवादिनं ।
सद्ब्रुतं देवसंकाशं स्वमेवानयस्व ह ॥23॥

तथा केकयराजानं वृद्धं परमधार्मिकं ।
श्वशुरं राजसिंहस्य सुपुत्रं तमिहानय ॥24॥

स्वतः जाउनि त्या आणी सन्मान करूनिया
नातेसम्बन्ध त्यासंगे होणार मज माहित ॥22॥

तसेच काशिराजास तेजस्वि सदाचारिही ।
सद्गुणी देवासम तो स्नेह आम्हावरी धरी ॥23॥

तसे केकयराजास परमधार्मिक वृद्ध तो ।
श्वशुर नृपसिंहाचा आणा पुत्रासवे तथा ॥24॥

अंगेश्वरं महेश्वासं रोमपादं सुसत्कृतम् ।
वयस्यं राजसिंहस्य सपुत्रं तमिहानय ॥25॥

अंगराज महेश्वास सुकृती रोमपाद तो ।
मित्र तो राजर्षीचा पुत्रासवे आणा त्याहि ॥25॥

तथा कोसलराजानं भानुमन्तं सुसत्कृतं ।
मागधाधिपतिं शूरं सर्वशास्त्रविशारदम् ॥26॥

प्राप्तिज्ञं परमोदारं सत्कृतं पुरुषर्षभम् ।

तसे कोसलराजाला बुद्धिमान सुसंस्कृत ।
मागधाधिपती शूर सर्वशास्त्र विशारद ॥26॥
समयज्ञ परमोदार पुरुषोत्तमसत्कृतां

राज्ञः शासनमादाय चोदयस्व नृपर्षभान् ॥27॥

राजाज्ञेप्रमाणे सर्व नृपांसी बोलवीतसे ॥27॥

प्राचीनान्सिन्धुसौवीरान्सौराष्ट्रेयान्श्च पार्थिवान् ।
दाक्षिणात्यान्नेन्द्रांश्च समस्तानानयस्व ह ॥28॥

पूर्व, दक्षिण देशाचे सिन्धु सौराष्ट्र सौवीर ।
नरेशां सर्व देशांच्या सत्वरे येइ घेउनी ॥28॥

सन्ति स्निग्धांश्च ये चान्ये राजानः पृथिवीतले ।
तानानय यथा क्षिप्तं सानुगान्सहबान्धवान् ॥29॥
एतान्दूतैर्महाभागैरानयस्व नृपाज्ञया ॥30॥

दशरथाशी सस्नेहे वागती पृथिवीतले ।
बान्धवां सेवकासंगे सत्वरे बोलवी नृपां ॥29॥
पाठवूनि नृपाज्ञेने दूतांना अतियोग्य जे ॥30॥

वसिष्ठवाक्यं तच्छ्रुत्वा सुमन्त्रस्त्वरितं तदा ।
व्यादिशत्पुरुषांस्तत्र राज्ञामानयने शुभान् ॥३१॥

ऐकुनी वसिष्ठाज्ञा ही सुमन्त्र करुनी त्वरा ।
पवित्र पुरुषां सांगे आणायास नृपांस त्या ॥३१॥

स्वयमेव हि धर्मात्मा प्रयातो मुनिशासनात् ।
सुमन्त्रस्त्वरितो भूत्वा समानेतुं महामतिः ॥३२॥

मुनींची पाळुनी आज्ञा स्वये जात सुमन्त्रही ।
त्वरेने आणखी आणी अतिथी प्रमुख होति जे ॥३२॥

ते च कर्मान्तिकाः सर्वे वसिष्ठाय महर्षये ।
सर्व निवेदयन्ति स्म यज्ञे यदुपकल्पितम् ॥३३॥

ज्यांस आज्ञापिले होते वसिष्ठाप्रति सर्व ते ।
येउनी सांगती जे जे कथिले ते सर्व जाहले ॥३३॥

ततः प्रीतो द्विजश्रेष्ठस्तान्सर्वान्मुनिरब्रवीत् ।
अवज्ञया न दातव्यं कस्यचिल्लीलयापि वा ॥३४॥

त्यावरि होउनि संतुष्ट मुनी म्हणति त्यांसही ।
अनादरे अश्रद्धे वा काही देउ नका कुणा ॥३४॥

अवज्ञया कृतं हन्याद्दातारं नात्र संशयः ।

ततः कैश्चिदहोरात्रैतुपयाता महीक्षितः ॥35॥

बहूनि रत्नान्यादाय राज्ञो दशरथस्य ह ।

ततो वसिष्ठः सुप्रीतो राजानमिदमब्रवीत् ॥36॥

अवज्ञापूर्वक दाने दात्याचा नाश होतसे ।

दिवसानंतर काही नृपोत्तम दशरथाकडे ॥35॥

येउनी भेट देती त्या रत्नांची जी अमूल्यही ।

होउनी मुनि संतुष्ट राजास म्हणती असे ॥36॥

उपपाता नरव्याघ्र राजानस्तव शासनात् ।
मयापि सत्कृताः सर्वे यथार्हं राजसत्तम ॥३७॥

आलेत सर्व राजे ही आज्ञेने तव हे नृपा ॥
सत्कारही यथासांग त्यांचा केला असेच मी॥३७॥

यज्ञियं च कृतं सर्वं पुरुषैः सुसमाहितैः।
निर्यातु च भवान्यष्टुं यज्ञायतनमन्तिकात् ॥३८॥

यज्ञसर्वज्ञ पुरुषांनी सिद्धता केली ही असे ।
तरी यज्ञ करण्यास जावे आपण त्यास्थळी ॥३८॥

सर्वकामैरुपहृतैरुपेतं वै समन्ततः।
द्रष्टुमर्हसि राजेन्द्र मनसैव विनिर्मितम् ॥39॥

तथा वसिष्ठ वचनादृष्यशृंगस्य चोभयोः
दिवसे शुभनक्षत्रे निर्यातो जगतीपतिः॥40॥

यज्ञस्थळि जाउनिया मनयोगेच निर्मिली ।
पदार्थे इष्ट जी युक्त यज्ञभूमी पहासि तू ॥39॥

वसिष्ठ नि ऋष्यशृंग यांनी सांगितले तसे ।
शुभनक्षत्रि जाण्यास निघे दशरथ भूपती॥40॥

ततो वसिष्ठप्रमुखाः सर्व एव द्विजोत्तम ।

ऋष्यशृङ्ग पुरस्कृत्य यज्ञकर्मारंभस्तदा ॥41॥

यज्ञवाटं गताः सर्वे यथाशास्त्रं यथाविधि ।

श्रीमांश्च सह पत्नीभी राजा दीक्षामुपाविशत ॥42॥

तेव्हां वसिष्ठ प्रमुख आणि सर्व द्विजोत्तम ।

ऋष्यशृङ्ग वदे तैसा यज्ञारम्भ करीति ते ॥41॥

यज्ञा करति आरंभ सूत्र शास्त्र नुसार ते ।

पत्न्यांसह घे श्रीमान यज्ञ दीक्षेसही नृप॥42॥

वाल्मीकीरामायण

मराठी

श्याम कुलकर्णी

इत्यर्थे श्रीरामायणे आदिकाव्ये बालकाण्डे त्रयोदशः सर्गः।

बालकाण्ड सर्ग 14

|अश्वमेधयज्ञविधि|

अथ संवत्सरे पूर्णे तस्मिन् प्राप्ते तुरंगमे ।
सरय्याश्चोत्तर तीरे राज्ञो यज्ञोऽभ्यवर्तत ॥1॥

होता वर्ष पुरे एक येता परत अश्वही ।
सरयू उत्तर तीरी यज्ञ राजा सुरू करी ॥1॥

ऋष्यशृंगं पुरस्कृत्य कर्म चक्रुर्द्विजर्षभाः।
अश्वमेधे महायज्ञे राज्ञोऽस्य सुमहात्मनः ॥2॥

ऋष्यशृंग जसे सांगे करिती ब्राह्मणश्रेष्ठ ते।
करिती अश्वमेधास महान नृप योजि जो ॥2॥

कर्म कुर्वन्ति विधिवद्वाजका वेदपारगा ।
यथाविधि यथान्याय परिक्रामनि शास्त्रतः ॥3॥

यथाविधी यथाज्ञात जसे ऋत्विक्क तज्ञ ते ।
अनुसरुनी शास्त्रास यज्ञविधि आरंभती ॥3॥

प्रवर्ग्यं शास्त्रतः कृत्वा तथैवोपसदं द्विजाः ।
चक्रुश्च विधिवत्सर्वमधिकं कर्म शास्त्रतः ॥4॥

प्रवर्ग्य विधि शास्त्रोक्त तैसे उपसद इष्टिही ।
ऐसे सर्व विधी योग्य पद्धतीने करीति ते ॥४॥

अभिपूज्य तथा हृष्टाः सर्वे चक्रुर्यथाविधी ।
प्रातःसनपूर्वाणि कर्माणि मुनिपुंगवाः ॥५॥

प्रसन्न होऊनि मुनी पूजने विधिने तसे ।
प्रातःसवनविधि यथाविधी करिती तसे ॥५॥

ऐन्द्रश्च विधिवद्गतो राजा चाभिषुतोऽनघ ।
माध्यंदिन च सवनं प्रावर्तत यथाक्रमम् ॥६॥

टीपः सवन एक प्रकारचे अनुष्ठान

आवाहन करी इंद्रा राजा सोमरसासवे ।
यथाक्रम असे होई सवन ते माध्यान्हिचे ॥6॥

तृतीयसवनं चैव राज्ञोऽस्य सुमहात्मनः।
चक्रुस्ते शास्त्रतो दृष्ट्वा तथा ब्राह्मणपुंगवाः ॥7॥

तसे सवन तिसरेही राजाचे त्या प्रसिद्ध जो ।
करिती शास्त्राधारे कुशल ब्रह्मवृन्द ते ॥7॥

आव्हयांचक्रिरे तत्र शक्रादीन् विबुधोत्तमान् ।
ऋष्यश्रुंगादयो मन्त्रैः शिक्षाक्षरसमन्वितैः ॥8॥

बोलावती ऋष्यशृंग सर्व विद्वान द्विजांसह ।
इंद्रासह सर्व देवां होण्या यज्ञि उपस्थित ॥४॥

गीतिभिर्मधुरैः स्निग्धैर्मन्त्राह्वानैर्यथार्हतः ।
होतारो ददुरावाह्य हविर्भागान् दिवोकसाम् ॥९॥

उच्चारण सामवेद मंत्रांचे मधुर स्वरे ।
करुनिया यज्ञकर्मी हविर्भागास अर्पिती ॥९॥

न चाहुतमभूतत्र स्वलितं वा न किंचन ।
दृष्यते ब्रह्मवत्सर्वं क्षेमयुक्तं हि चक्रिरे ॥१०॥

आहुति न होत व्यर्थ न चुके कर्म कोणते ।
यथाविधि सर्व कृत्ये विधि शास्त्रोक्त होतसे ॥10॥

न तेष्वहःसु श्रान्तो वा क्षुधितो यापि दृष्यते ।
नाविद्वान् ब्राह्मणस्तत्र नाशतानुचरस्तथा ॥11॥

या सर्व विधिकार्यात श्रान्त वा भुक्त कोणि ना ।
अविद्वान द्विज ना कोणी तसे अनुचरशताविण ॥11॥

ब्राह्मणा भुंजते नित्यं नाथवन्तश्च भुंजते ।
तापसा भुंजते चापि श्रमणाश्चैव भुंजते ॥12॥

वृद्धाश्च व्याधिताश्चैव स्त्रियो बालास्तथैव च।
अनिशं भुंजमानानां न तृप्तिरुपलभ्यते ॥13॥

दीयतां दीयतामन्नं वासांसि विविधानि च ।
इति संचोदितास्तत्र तथा चक्रुरनेकशः ॥14॥

उपस्थित ब्राह्मणां संगे अनुचारीहि त्यांसवे ।
तापसी यात्रिकां सर्वा मिळे भोजन उत्तम ॥12॥

वृद्ध आणि व्याधिग्रस्त, स्त्रिया नि, बालकांसवे ।
सर्वा उत्तम ते अन्न खाता तृप्ति न होतसे ॥13॥

अन्न आणि तशी वस्त्रे अनेकोत्तम द्यावीत ।
राजाज्ञा पाळिती दूत सर्वां वाटति पुष्कळ ॥14॥

अन्नकूटाश्च दृष्यन्ते बहवो पर्वतोपमाः ।
दिवसे दिवसे तत्र सिद्धस्य विधिवत्तदा ॥15॥

अन्नाचे दिसती ढीग पर्वतासमान तिथे ।
प्रत्येक दिवशी ऐसे अन्नयज्ञहि चालते ।

नानादेशादनुप्राप्ताः पुरुषाः स्त्रीगणास्तथा ।
अन्नपानैः सुविहितास्तस्मिन्यज्ञे महात्मनः ॥16॥

येती अनेक देशांचे नर नारीगणांसवे ।
अन्नपान व्यवस्थेने प्रसन्न अति सर्व ते ॥16॥

अन्नं हि विधिवत्स्वादु प्रशंसन्ति द्विजर्षभाः।
अहो तृप्ताः स्म भद्रं त इति शुश्राव राघवः॥17॥

अन्न उत्तम स्वादिष्ट प्रशंसा करति ब्राह्मण ।
आशीर्वाद तुज हे राजा सर्व तृप्त आहो आम्ही ॥17॥

स्वलंकृताश्च पुरुषा ब्राह्मणान्पर्यवेषयन् ।
उपासते च तानन्ये सुमृष्टमणिकुण्डलाः ॥18॥

सजुनीया अलंकारे नर अन्नप्रदानही ।
तसेच त्यांच्यासंगे, मणिकुण्डल भूषित ॥18॥

कर्मान्तरे तदा विप्राः हेतुवादान्बहूनपि ।
प्राहुः स्म याह्निनो धीराः परस्परजिगीषया ॥19॥

मध्यंतरात यज्ञाच्या बुद्धियुक्त करीत ते ।
वाग्पटु घालुनि वाद एकमेकांस जिंकती ॥19॥

दिवसे दिवसे तत्र संस्तरे कुशला द्विजाः ।
सर्वकर्माणि चक्रुस्ते यथाशास्त्रं प्रचोदिताः ॥20॥

दिन जाता असे काही वसिष्ठाज्ञेनुसारही ।
कर्मांची सर्व यज्ञाच्या पूर्ति होइ यथाविधी ॥20॥

नाषडङ्गविदत्रासीत् नाव्रतो नाबहुश्रुतः ।
सदस्यास्तस्य वै राज्ञो नावादकुशला द्विजाः ॥21॥

सर्व ब्राह्मण राजाचे शास्त्रसंपन्न जाणती
अङ्गे सर्व वेदांची, वादपंडितही तसे ॥21॥

प्राप्ते यूपोच्छ्रये तस्मिन् षड्बैल्वाः खादिरास्तथा ।
तावन्तो बिल्वसहिताः पर्णिनश्च तथापरे ॥22॥

कारिताः सर्व अवैते शास्त्रज्ञैर्यज्ञकोविदैः।
शोभार्थं तस्य यज्ञस्य कांचनालंकृताभवन ॥23॥

पशूना बांधण्या स्तंभ वृक्षांचे वेगवेगळ्या ।
खदिरा, बिल्वही तैसे पर्णिना सर्व हे सहा ॥22॥
एक श्लेष्मातकातून दोन देवदारुमधील ते ।
रोवती दोन हाताच्या अंतरावर सर्वही ॥23॥

कारिताः सर्व एवैते शास्त्रज्ञैर्यज्ञकोविदैः ।
शोभार्थं तस्य यज्ञस्य कांचनालंकृताभवन ॥24॥

यूप हे सर्व रोवीती जाणती शास्त्र यज्ञ जे ।
सुवर्णे अलंकरिती यज्ञशोभा वाढण्या ॥24॥

एकविंशति यूपास्ते एकविंशत्यरत्नयः ।
वासोभिरेकविंशद्भिरेकैकं समलंकृताः ॥25॥

एकविस स्तंभ उंच एकवीस रत्नावृत ।
मूल्यवान वस्त्रांनी त्यां सर्वां सजविले असे ॥25॥

विन्यस्ता विधिवत्सर्वे शिल्पिभिः सुकृता दृढाः ।
अष्टाश्रय सर्व एव श्लक्ष्णरूपसमन्विताः ॥26॥

अष्टकोनाकृती स्तंभ केले कर्मकारिजने ।
स्तम्भ ते रोविले सर्व शास्त्रपद्धति योजुनी ॥26॥

आच्छादितास्ते वासोभिः पुष्पैर्गन्धेश्च पूजिताः।
सप्तर्षयो दीप्तिमन्तो विराजन्ते यथा दिवि ॥27॥

ते आच्छादित वस्त्रांनी पुष्पे, गंधे सुपूजित ।
आकाशातिल सप्तर्षी दिमाखे चमकती असे ॥27॥

इष्टकाश्च यथान्यायं कारिताश्च प्रमाणतः ।
चितोऽग्निर्ब्राह्मणैस्तत्र कुशलैः शिल्पकर्मणि ॥28॥

शास्त्राप्रमाणे केलेल्या विटा वापरुनी द्विज ।
रचिती यज्ञवेदीस शिल्पकर्मी कुशल जे ॥28॥

स चित्यो राजसिंहस्य संचितः कुशलैर्द्विजैः ।
गरुडो रुक्मपक्षो वै त्रिगुणोऽष्टादशात्मकः ॥29॥

त्या यज्ञास्तव राजाच्या गरुडाकृति वेदि ती ।
रचिती तिप्पट मोठी अग्नि त्यावर ज्वालित ॥29॥

नियुक्तास्तत्र पशवस्तत्तदुद्दिश्य दैवतम्
उरगाः पक्षिणश्चैव यथाशास्त्रं प्रचोदिताः ॥30॥

शामित्रे तु हयस्तत्र तथा जलचराश्च ये।
ऋषिभिः सर्वद्रवैतन्नियुक्तं शास्त्रतस्तदा ॥31॥

पशूनां त्रिशतं तत्र यूषेषु नियतं तदा ।
अश्वरत्नोत्तमं तस्य राज्ञो दशरथस्य च ॥32॥

प्राणी, सर्प नि पक्षी ते अर्पिण्या देवतांदिकां ।
शास्त्रात कथिले तैसे योजुनी ठेवले तसे ॥30॥

प्राण्यांना बळि देण्याच्या वेळी मुख्य ऋत्त्विक ।
अश्व आणि जलचरां वधस्तंभास बांधि तो ॥31॥

पशू तीनशे , उत्तम अश्व अश्वशाळेतिल ।
राजा दशरथाच्या, यूपाला बांधण्यास्तव ॥३२॥

कौसल्या तं हयं तत्र परिचर्य समंततः ।
कृपाणैर्विशशासैनं त्रिभिः परमया मुदा ॥३३॥

अश्वाची करुनी पूजा आनंदे मग त्यावरी ।
तीन घाव कृपाणाचे कौसल्या घालि मारण्या ॥३३॥

पतत्रिणा तदा सार्धं सुस्थितेन च चेतसा ।

अवसद्रजनीमेकां कौसल्या धर्मकाम्यया ॥34॥

कर्तव्यास्तव कौसल्या तश्या आनंदित मनी ।
करी व्यतित ती रात्र अश्वाच्या समवेत ती ॥34॥

होताध्वर्युस्तथोद्गाता हस्तेन समयोजयन् ।
महिष्या परिवृत्या च वावातामपरां तथा ॥35॥

होता,अध्वर्यु,उद्गाता,महिषी,आणि परिवृता
वावाता सर्व हे तेथ तिजसंगेहि राहती ॥35॥

पतत्रिणस्तस्य वपामुद्धृत्य नियतेन्द्रियः।

ऋत्विक् परमसंपन्नः श्रपयामास शास्त्रतः ॥३६॥

मुख्य ऋत्विक् जो तज्ञ यज्ञकृत्यात काढुनी ।
अंतर्भागास अश्वाच्या शिजवी त्या यथाविधी ॥३६॥

धूमगन्धं वपायास्तु जिघ्रति स्म नराधिपः ।
यथाकालं यथान्यायं निर्णुदन् पापमात्मनः ॥३७॥

धूम्रास शिजलेल्याच्या घेउनीया नराधिप ।
योग्य काली घेउनीया करी स्वपाप क्षालन ॥३७॥

हयस्य यानि चांगानि तानि सर्वाणि ब्राह्मणाः।

अग्नौ प्राप्स्यन्ति विधिवत् समस्ताः षोडशत्विजः॥३८॥

अश्वाच्या सर्व देहाचे विधिवत् सोळा ऋत्विज ।
मन्त्रासह हवन करिती अग्नीत प्रथेपरी ॥३८॥

प्लक्षशाखासु यज्ञानामन्येषां क्रियते हविः ।
अश्वमेधस्य यज्ञस्य वैतसो भाग इष्यते ॥३९॥

अन्य यज्ञात प्लक्षशाखा करण्या हवन योजती ।
अश्वमेधात त्यासाठी इक्षुदंडास योजिती ॥३९॥

त्र्यहोऽश्वमेधः संख्यातः कल्पसूत्रेण ब्राह्मणैः ।

चतुष्टोममहस्तस्य प्रथमं परिकल्पितम् ॥40॥

कल्पसूत्राप्रमाणे हा तीन दिवसात यज्ञ ही ।
पहिल्या दिवशी त्याच्या चतुष्टोमास योजिती ॥40॥

उक्तं द्वितीयं संख्यातमतिरात्रं तथोत्तरम् ॥

कारिकास्तत्र बहवो विहिताः शास्त्रदर्शनात् ॥41॥

दुसऱ्या दिवशी उक्त्य अतिरात्र तिसऱ्या दिनी ।
शास्त्रात सांगितलेले बळी आणिक अर्पिती ॥41॥

ज्योतिष्टोमायुषी चैवम्तिरात्रौ विनिर्मितौ ।

अभिजितद्विश्वजिच्चैवमप्तोर्यामौ महाक्रतुः ॥42॥

ज्योतिष्टोम आयुर्याग अतिरात्र, अपोर्याम ।
अभिजित विधी सर्व बळींसंगे समर्पिती ॥42॥

प्राचीं होत्रे ददौ राजा दिशं स्वकुलवर्धनम् ।
अध्वर्यवे प्रतीचीं तु ब्रह्मणे दक्षिणां दिशम् ॥43॥
उद्गात्रे च ततोदीचीं दक्षिणैषा विनिर्मिता ।
अश्वमेधे महायज्ञे स्वयंभुविहिते पुरा ॥44॥

देत पूर्वभाग होत्यां साम्राज्य कल्याणास्तव ।

अध्वर्युना पश्चिम दे ब्रह्म्यां दक्षिण भाग दे ॥43॥

उद्गाते उदीची यांना दक्षिणा योग्य देतसे ।

अश्वमेधात ब्रह्म्याने जसे पूर्वनियोजित ॥44॥

क्रतुं समाप्य तु तदा न्यायतः पुरुषर्षभ ।

ऋत्विग्भ्यो हि ददौ राजा धारां तां कुलवर्धनः॥45॥

यज्ञातील ऋषिवर्यां पूर्ण पृथ्वीच देतसे ।

केल्यामुळे तये सर्व राजा जो पुरुषर्षभ ॥45॥

एवं दत्त्वा प्रहृष्टोऽभूत् श्रीमानिक्ष्वाकुनन्दनः ।

ऋत्विजस्त्वब्रूवन् सर्वे राजानं गतकिल्बिषम् ॥46॥

देउनी सर्व आनन्दे इक्ष्वाकुकुलनन्दन ।
बोलती ऋत्विज सर्व नृपास पापमुक्त जो ॥46॥

भवानेव महीं कृत्स्नामेको रक्षितुमरति ।
न भूम्या कार्यमस्माकं न हि शक्ताः स्म पालने ॥47॥

सर्व भूमि आम्हा राजन् रक्षण्यात नसे रुचि ।
आम्हास काय ते कार्य शक्य ना भूमि पालन ॥47॥

रताः स्वाध्यायकरणे वयं नित्यं हि भूमिप ।

निष्क्रयं किञ्चिदेवेह प्रयच्छतु भवानिति ॥48॥

वेदाभ्यासी आम्ही मग्न पृथ्विपाला सदैवही ।
आम्हास रुचि ना त्यात देई अन्यचि काहिही ॥48॥

मणिरत्नं सुवर्णं वा गावौ यद्वा समुद्यतम् ।
तत्प्रयच्छ नरश्रेष्ठ धरण्या न प्रयोजनम् ॥49॥

मणी रत्न वा धेनु जे उपलब्ध सदा असे ।
द्यावे आम्हास पृथ्वीचा नसे उपयोग काहिही ॥49॥

एवमुक्तो नरपतिर्ब्राह्मणैर्वेदपारगैः।

गवां शतसहस्राणि दश तेभ्यो ददौ नृपः ॥50॥

असे म्हणता ब्राह्मण त्यां नृपती धेनु देतसे ।
दशशत सहस्र त्यां वेदपारंगत असति जे ॥50॥

दशकोटीः सुवर्णस्य रजतस्य चतुर्गुणम् ।
ऋत्विजश्च ततः सर्वे प्रददुः सहिता वसु ॥51॥
ऋष्यशृंगाय मुनये वसिष्ठाय च धीमते ।

दशकोटी सुवर्णाची रुप्याची त्याचि चौपट ।
परि ऋत्विज ते सर्व धन जे सगळे असे ॥51॥

अर्पिती ऋष्याशृंगास वसिष्ठां उदार मने ।

ततस्ते न्यायतः कृत्वा प्रविभागं द्विजोत्तमाः ॥52॥

सुप्रीतमनसः सर्वे प्रत्यूचुर्मुदिता भृशम् ।

वाटुनी आपले द्रव्य समत्वे सर्व यापरी ।

आनंदित मने सर्व राजास बोलती पुन्हा ॥

ततः प्रसर्पकेभ्यस्तु हिरण्यं सुसमाहितः ॥53॥

जाबूनदं कोटिसंख्यं ब्राह्मणेभ्यो ददौ तदा

होते ब्राह्मण आलेले बघण्यास यज्ञ जेजे ।

त्यांनाहि दशरथ देत सुवर्णमुद्रा कोटिही ॥

दरिद्राय द्विजायाथ हस्ताभरणमुत्तमम् ॥54

कस्मैचिद्याचमानाय ददौ राघवनंदनः ।

दरिद्री द्विज जो एक याचनेस करीतसे ।54

तया दशरथ देई अमूल्य कंकण आपले ॥

ततः प्रीतेषु विधिवत् द्विजेषु द्विजवत्सलः ॥55॥

प्रणाममकरोत्तेषां हर्षपर्याकुलेक्षणम् ।

अश्या संतुष्ट झालेल्या द्विजां वंदे दशरथ ।

संतुष्ट भाव नेत्रात द्विजवत्सल नृपाचिया ॥

तस्याशिषोऽथ विविधा ब्राह्मणैः समुदाहृताः ॥56॥

उदारस्य नृवीरस्य धरण्यां पतितस्य च ।

नृपशूरा उदारा त्या पाहुनी वंदता तयां ।
उच्चारती आशीर्वादा विधिवत् सर्व ते द्विज ॥

ततः प्रीतमनः राजा प्राप्य यज्ञमनुत्तमम् ॥57॥

पापापहं स्वर्नयनं दुस्तरं पार्थिवर्षभैः ।

पापनाशक यज्ञाने दुष्करे स्वर्गप्राप्ति दे

केल्याने उत्तम ऐश्या राजा संतुष्ट मानसी ॥

ततोऽब्रवीदृष्यशृंगं राजा दशरथस्तदा ॥58॥
कुलस्य वर्धनं त्वं तु कर्तुमर्हसि सुव्रत ।

त्यानंतर दशरथ राजा ऋष्यशृंगासही म्हणे ।
वचनापरि आपूल्या वंशवृद्धि घडो मम ॥

तथेति च स राजानमुवाच द्विजसत्तमः।
भविष्यन्ति सुता राजंश्चत्वारस्ते कुलोद्धहाः ॥59॥

द्विजश्रेष्ठ बोले त्याला तसे होइल निश्चित ।

चार पुत्र कुलासाठी राजन् होतील ते तुला ॥

स तस्य वाक्यं मधुरं निशम्य । प्रणम्य तस्मै प्रयतो नृपेन्द्रः।

जगाम हर्षं परमं महात्मा। तं ऋष्यशृंगं पुनरप्युवाच ॥60॥

ते वाक्य त्याचे कानी मधूर । करी वंदन आनंदित त्या नृप ॥

अति आनंदित मी महात्म्या । पुन्हा वदे ऋष्यशृंगास राजा ॥60॥

इति श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीय बालकाण्डे चतुर्दशस्सर्गः॥14॥

बालकान्ड सर्ग 15

।ब्रह्मदेवाकडे रावणाविषयी देवांची तक्रार।

मेधावी तु ततो ध्यात्वा स किञ्चिदिदमुत्तरम् ।
लब्धसंज्ञस्ततस्तं तु वेदज्ञो नृपमब्रवीत् ॥1॥

वेदज्ञानि बुद्धिमान् ध्यान करुनिया तो।
विचार करुनी थोडा राजास देइ उत्तर ॥1॥

इष्टिं तेऽहं करिष्यामि पुत्रीयां पुत्रकारणात् ।

अथर्वशिरसि प्रोक्तैर्मन्त्रैस्सिद्धां विधानतः ॥2॥

पुत्रियेष्टि मी करेन पुत्रप्राप्तिस्तव तुझ्या ।
अथर्ववेदोक्त मन्त्रे वेदात जे उल्लेखिले ॥2॥

ततः प्राक्रमदिष्टिं तां पुत्रीयां पुत्रकारणात्
जुहाय चाग्नौ तेजस्वी मन्त्रदृष्टेन कर्मणा ॥3॥

पुत्रप्राप्तीस्तव त्याच्या आरम्भी पुत्रियेष्टि तो ।
पवित्र अग्नित अर्पूनी मन्त्रासह योग्य वस्तुना ॥3॥

ततो देवास्सगन्धर्वास्सिद्धाश्च परमर्षयः ।

भागप्रतिग्रहार्थं वै समवेता यथाविधि ॥4॥

तास्समेत्य यथान्यायं तस्मिन्सदसि देवताः ।
अब्रुवन् लोककर्तारं ब्रह्माणं वचनं महत् ॥5॥

भगवत्प्रसादेन रावणो नाम राक्षसः ।

जमती समर्पणातिल स्वीकारण्यास्तव आपुला ।
देव,गन्धर्व, सिद्धांचा भागही जी प्रथा असे ॥4॥

प्रथेनुसार यज्ञाच्या देव जमलेले तिथे ।
सृष्टिकर्त्या ब्रह्मदेवा संबोधिति सर्व ते ॥5॥

सर्वान्नो बाधते वीर्याच्छासितुं तं न शक्नुमः ॥6॥

आपुल्या आशीर्वादे नामे राक्षस रावण
करी त्रस्त आम्हा, आम्ही समर्थ नच नाशिण्या ॥6॥

त्वया तस्मै वरो दत्तः प्रीतेन भगवन् पुरा ।
मानयन्तश्च तं नित्यं सर्वं तस्य क्षमामहे ॥7॥

प्रसन्न होत भक्तीने वर आपण त्या दिला ।
ज्यामुळे होत उन्मत्त छळ तो करि आमुचा ॥7॥

उद्वेजयति लोकान्स्त्रीनुच्छ्रितान्द्वेष्टि दुर्गतिः ।

शक्रं त्रिदशराजानं प्रधर्षयितुमिच्छति ॥४॥

ऋषीन्यक्षान्सगंधर्वानसुरान्ब्राह्मणांस्तथा ।
अतिक्रामति दुर्धर्षो वरदानेन मोहितः॥९॥

नैनं सूर्यः प्रतपति पार्श्वे याति न मारुतः ।

तिन्ही लोकात सर्वांचा करी छळ नि दुष्ट तो ।
करुनी द्वेष देवेन्द्रा जिंकण्याचा करी पण ॥४॥

वराने आपुल्या त्याला अशक्य जिंकणे असे ।
ऋषी, यक्ष, नि गंधर्वा, छळे देवा नि ब्राह्मणा ॥९॥

चलोर्मिमाली तं दृष्ट्वा समुद्रोऽपि न कम्पते ॥10॥

सूर्य ना तापवी त्याला वायू न उडवू शके ।
समुद्र प्रचंड तोही पाहता स्तब्ध होतसे ॥10॥

तन्महन्नो भयं तस्माद्राक्षसाद्धोरदर्शनात् ।
वधार्थं तस्य भगव्नुपायं कर्तुमर्हसि ॥11॥

राक्षस स्वरुपे घोर भयाने कापतो आम्ही ।
करा आपणची त्याला उपाय वधण्यास्तव ॥11॥

एवमुक्तस्सुरैस्सर्वैश्चिन्तयित्वा ततोऽब्रवीत् ।

हन्ताय विदितस्तस्य वधोपायो दुरात्मनः ॥12॥

ऐकुनी बोल सर्वांचे विचार करुनी वदे ।
दुरात्म्यास वधायाचा उपाय मज सापडे ॥12॥

तेन गन्धर्वयक्षाणां देवदानवरक्षसाम् ।
अवध्योऽस्मीति वागुक्ता तथेत्युक्तं च तन्मया ॥13॥

देव, दानव, गन्धर्व, यक्ष राक्षस कोणिही ।
न मारो त्याचि ही इच्छा तसा मी वर तो दिला ॥13॥

नाकीर्तयदवज्ञानातद्रक्षो मानुषान् प्रति।

तस्मात्स मानुषाद्वध्यो मृत्युर्नान्योऽस्य विद्यते ॥14॥

न करी अंतर्भाव मनुजांचा त्यात राक्षस ।
म्हणून वधण्या त्याला मनुष्याविण अन्य ना॥14॥

एतच्छ्रुत्वा प्रियं वाक्यं ब्रह्मणा समुदाहृतम् ।
सर्वे महर्षयो देवाः प्रहृष्टास्तेऽभवंस्तदा ॥15॥

ऐकुनी प्रिय हे वाक्य उच्चारी ब्रह्मदेव जे ।
महर्षी देव ते सर्व आनन्दे तुष्ट पावती ॥15॥

एतस्मिन्तरे विष्णुरुपयातौ महाद्युतिः।

शंखचक्रगदापाणिः पीतवासा जगत्पतिः ॥16॥

प्रसंगोपात्त तिथे विष्णु शंखचक्रगदाधर ।
पीत वस्त्रात तेजस्वी अवतरे जगत्पती ॥16॥

ब्रह्मणा च समागम्य तत्र तस्यौ समाहितः।
तमन्ब्रुवान्सुरास्सर्वे समभिष्टय सन्नताः ॥17॥

प्रसन्नमने श्रीविष्णु राहती ब्रह्म्यासवे ।
नमुनी स्तुतिपाठे त्या मानुनी देव बोलती ॥17॥

त्वान्नियोक्षामहे विष्णो लोकानां हितकाम्यया ।

राज्ञो दशरथस्य त्वमयोध्याधिपतेः प्रभो ॥18॥

धर्मज्ञस्य वदान्यस्य महर्षिसमतेजसः ॥18

तस्य भार्यासु तिसृषु हीश्रीकीर्त्युपमासु च ॥19॥

विष्णो पुत्रत्वमागच्छ कृत्वाऽऽत्मानं चतुर्विधम्

प्रार्थना करितो तुम्हां सर्व लोकहितास्तव ।
 राजा दशरथ धर्मज्ञ, तेजस्वी ऋषिसारखा ॥
 उदार हृदयी राजा अयोध्यापति हे प्रभो,
 भार्या तीन तया नम्र, पवित्र सुप्रसिद्ध तशा।

होणाच्या चार पुत्रात त्यांच्या तुम्हि एक व्हा ॥19॥

तत्र त्वं मानुषो भूत्वा प्रवृद्धं लोककंटकं ।
अवध्यं दैवतैर्विष्णो समरे जहि रावणम् ॥20॥

देवां अवध्य उन्मत्त रावणा लोककंटका ।
मनुष्य होऊनी विष्णो वधा युद्धात त्या तुम्ही॥20॥

स हि देवांश्च गन्धर्वान्सिद्धांश्च मुनिसत्तमम् ।
राक्षसो रावणो मूर्खो वीर्योत्सेकेन बाधते ॥21॥

देव.गन्धर्व,सिद्धांना मुनिजनासहि जो छळे ।

आपुल्या बळजोरीने मूढ राक्षस रावणा ॥21॥

ऋषयश्च ततस्तेन गन्धर्वाप्सरसस्तथा ।
क्रीडन्तो नन्दनवने क्रूरेण किल हिंसिताः ॥22॥

त्रासिले ऋषि गन्धर्व अप्सराहि तये बळे ।
खेळता नंदनवनीं क्रूराने मारले तया ॥22॥

वधार्थं वयमायातास्तस्य वै मुनिभिस्सह ।
सिद्धगन्धर्वयक्षाश्च ततस्त्वां शरणं गताः॥23॥

आम्ही सिद्ध नि गंधर्व यक्षही मुनिंच्या सवे ।

मारण्यास उपायार्थ आलो सर्व तुम्हाप्रती ॥23॥

त्वं गतिः परमा देवं सर्वेषां नः परन्तपः ।
वधाय देवशत्रूणां नृणां लोके मनः कुरु ॥24॥

आधार आपण आम्हा सर्वश्रेष्ठहि आपण ।
जन्मा मानव योनीत देवशत्रुस मारण्या ॥24॥

एवमुक्तस्तु देवेशो विष्णुस्त्रिदशपुंगवः।
पितामहपुरोगांस्तान्सर्वलोकनमस्कृतः ॥25॥
अब्रवीत्रिदशान्सर्वान्समेतान्धर्मसंहितान् ॥26॥

वंदनीय जगा सर्व देवांना पूजनीय जो ।
ब्रह्मदेवासवे आलेल्या देवतागणां ॥25॥
मागणे ऐकुनी त्यांचे बोले उद्देशून तयां ॥26॥

भयं त्यजत भद्रं वो हितार्थ युधि रावणम् ।
सपुत्रपौत्रं सामात्यं समित्रज्ञातिबांधवम् ॥27॥
हत्वा क्रूरं दुरात्मानं देवर्षीणां भयावहम् ।
दशवर्षसहस्राणि दशवर्षशतानि च ।
वत्स्यामि मानुषे लोके पालयन्पृथिवीमिमाम् ॥28॥

रावणासंगे क्रूर युद्ध मी करुनी तथा ।
पुत्रपौत्र नि आमात्य तसे सज्ञातिबांधवां ।
वधुनी सर्वासह त्या सर्व देवां भयावह ।
शत सहस्रावधि वर्षे राही मानवलोकी मी।
पालन करी मी पृथ्वी सोडा भयहि देवहो॥28॥

एवं दत्वा वरं देवो देवानां विष्णुरात्मवान् ।
मानुषे चिन्तयामास जन्भूमिम्थात्मनः ॥29॥

सर्वश्रेष्ठ असे देती देवांना वर विष्णु ते।

कोठे मानवलोकात जन्मावे चिन्तती यावरी ॥29॥

ततः पद्मपलाशाक्षः कृत्वाऽऽत्मानं चतुर्विधम् ।
पितरं रोचयामास तथा दशरथनृपम् ॥30॥

चार रूपात जन्मावे पित्या दशरथाघरी ।
मनात करि तो ऐसा विचार पद्मपलाक्षही॥30॥

तदा देवर्षिं गंधर्वास्सरुद्रास्साप्सरोगणाः ।
स्तुतिभिर्दिव्यरूपाभिस्तुष्टुवुर्मधुसूदनम् ॥31॥

गन्धर्वासह तेव्हां रुद्र.देवता.अप्सरा तश्या ।

गायने दिव्य गाती ते स्तुतीस मधुसूदना ॥३१॥

तमुद्धतं रावणमुग्रतेजसं । प्रवृद्धदर्पं त्रिदशेश्वरद्विषम् ॥

विरावणं साधुतपस्विकण्टकं । तपस्विनामुद्धर तं भयावहम् ॥३२॥

समूळ नाशा रावण उग्र तेजा । जो मत्त शत्रु देवेश्वराचा ।

तपस्वि साधूस छळीतसे जो । असे त्रिभुवनात भयावहा ॥३२॥

तमेव हत्वा सबलं सबान्धवं । विरावणं रावणमग्र्यपौरुषम् ।

स्वलोकमागच्छ गतज्वरश्चिरं । सुरेन्द्रगुप्तं गतदोषकल्मषम् ॥३३॥

त्याच्या बांधवांसह मारुनी त्या । दुष्टा तया अतिशक्तिमान ।

यावे पुनश्च स्वर्गलोकी इन्द्र जेथ ।भय दोष पापातुन होय मुक्त ॥33॥

इत्यार्थे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीय आदिकाव्ये बालकाण्डे पंचदशस्सर्गः ।

बालकाण्ड सर्ग 16

।दशरथा घे हे पायसदान।

ततो नारायणो देवो नियुक्तस्सुरसत्तमैः।
जानन्नपि सुरानेवं श्लक्ष्णं वचनमब्रवीत् ॥1॥

तेव्हां नियुक्त झालेल्या देवांकडुन विष्णु त्यां ।
जरी निष्णात कार्यात आपुल्या सर्वा वदे ॥1॥

उपायः को वधे तस्य रावणस्य दुरात्मनः।
यमहं तं समास्थाय निहन्यामृषिकण्टकं ॥2॥

ऋषींच्या मार्गि जो कांटा रावणा दुष्ट कोणता ।
उपाय वधण्याचा त्या लागेल योजावा मला ॥2॥

एवमुक्त्वास्सुरास्सर्वे प्रत्यूचुर्विष्णुमव्ययम्
मानुषीं तनुमास्थाय रावणं जहि संयुगे ॥3॥

सहि तेपे तपस्तीव्रं दीर्घकालमिन्दम् ।
येन तुष्टोऽभवद्ब्रह्मा लोककृल्लोकपूर्वजः॥4॥

विष्णु ऐसे विचारीता तत्काळ सर्व सांगती ।
येउनी मानवरूपी वधा युद्धात रावणा ॥3॥

दीर्घकाल तपश्चर्या केल्याने होत त्यावरी।
ब्रह्मा प्रसन्न होऊनी त्याने हे लोकपूर्वजा ॥4॥

संतुष्टः प्रददौ तस्मै राक्षसाय वरं प्रभुः ।
नानाविधेभ्यो भूतेभ्यो भयं नान्यत्र मानुषात् ॥5॥
अयज्ञाताः पुरा तेन वरदाने हि मानवाः ।

संतुष्ट होऊनी त्याने राक्षसा दिधला वर ।
मनुष्याविण ना कोणी मारण्या शकतो तुला ॥5॥

रावणहि हो संतुष्ट विसरे माणसास तो ।

एवं पितामहातस्माद्वरं प्राप्य स दर्पितः ॥6॥
उत्सादयति लोकान्त्रीन् स्त्रियश्चाप्यपकर्षति ।
तस्मात्तस्य वधो दृष्टो मानुषेभ्यः पन्तप ॥7॥

वर प्राप्त असा होता ब्रह्मापासुनि रावण ।
अतिउन्मत्त होऊनी त्रैलोक्या भिववी बले ॥
स्त्रियांनाहि छळी त्याला मनुष्यच मारण्या शके ॥7॥

इत्येतद्वचनं श्रुत्वा सुराणां विष्णुरात्मवान् ।

पितरं रोचयामास तदा दशरथं नृपम् ॥४॥

बोल ऐकून देवांचे मनी विष्णु स्वयंभू जे ।
पिता म्हणुनि स्वीकार्ह नृप दशरथ हो तयां ॥४॥

स चाप्यपुत्रो नृपतिस्तस्मिन्काले महाद्युतिः ।
अयजत्पुत्रियामिष्टो पुत्रेप्सुररिसूदनः ॥९॥

नृप दशरथ त्यावेळी पुत्र प्राप्तीस्तव करी ।
आरंभ पुत्रयष्टिचा त्या पुत्र नसल्यामुळे ॥९॥

स कृत्वा निश्चयं विष्णुरामन्त्र्य च पितामहम् ।

अन्तर्धानं गतो देवैः पूज्यमानो महर्षिभिः ॥10॥

ठरवुनी असे विष्णु सर्वां घेउनी निरोप ।
पावतसे अन्तर्धान असे पूज्य महर्षिना ॥10॥

तो वै यजमानस्य पावकातुलप्रभम् ।
प्रादुर्भूतं महद्भूतं महावीर्यं महाबलम् ॥11॥

प्रकटे यज्ञातुनी त्या करी दशरथ जो असे
महावीर अद्भुत जो महाबलिष्ठ तसाच जो ॥11॥

कृष्णं रक्तांबरधरं रक्तास्यं दुन्दुभिस्वनम् ।

स्निग्धहर्यक्षतनुजश्मश्रुप्रवरमूर्धजम् ॥12॥

शुभलक्षणसंपन्नं दिव्याभरणभूषितम् ।
शैलशृंगसमुत्सेथं द्रूप्तशार्दूलविक्रमम् ॥13॥

दिवाकरसमाकारं दीप्तानलशिखोपमम् ।

वस्त्रे कृष्ण आणि रक्त दुंदुभीसम त्या ध्वनि ।
सिंहापरि आयाळ श्मश्रु तीक्ष्ण असे तया ॥12॥

युक्त तो शुभ चिन्हांनी दिव्यालंकार भूषित ।
पर्वतापरि उत्तुंग दिसे जणु नरशार्दुल ॥13॥

तप्त जांबूनदमयीं राजतान्तंपरिच्छिदाम् ॥14॥

दिव्यपायससम्पूर्णां पात्रीं पत्नीमिवं प्रियाम् ।

प्रगृह्य विपुलां दोर्भ्यां स्वयं मायामयीमिव ॥15॥

सूर्यासम तेजस्वी रूपे अग्निशिखा जणु।
आवरणात रुप्याच्या सुवर्णमय थाळिता॥14॥

हस्तातुनी स्वतः दोन्ही दिव्य पायस पुष्कळ।
मायारूपी पत्नीसम धरुनी प्रकट होतसे॥15॥

समवेक्ष्याब्रवीद्वाक्यमिदं दशरथं नृपं ।
प्राजापत्यं नरं विद्धि मामिहाभ्यागतं नृपः॥16॥

दशरथा पाहुनी बोले, आज्ञा करि प्रजापति।
मजला येथ येण्यास तसा झालो उपस्थित॥16॥

ततः परं तदा राजा प्रत्युवाच कृपांजलिः ।
भगवन् स्वागतं तेऽस्तु किमहं करवाणि ते ॥17॥

यावरी जोडुनी हात राजा वचन बोलला ।
असो स्वागत भगवान काय मी शकतो करू ॥17॥

अथो पुनरिदं वाक्यं प्राजापत्यो नरोऽब्रवीत् ।
राजन्नर्चयता देवानद्य प्राप्तमिदं त्वया ॥18॥

इदं तु नृपशार्दूलं पायसं देवनिर्मितं ।
प्रजाकरं गृहाण त्वं धन्यमारोग्यवर्धनम् ॥19॥

प्रजापतिकडुन आलेला दिव्य पुरुष तदा वदे ।
देवता पूजने राजा तुला पायस प्राप्त हे ॥18॥

नृपसिंहा पायस हे देवांनी निर्मिले असे ।
वंशवृद्धिस हे योग्य धन्य आरोग्यवर्धक ॥19॥

भार्याणां अनुरूपाणामश्रितेति प्रयच्छ वैः ।
तासुं त्वं प्राप्स्यसे पुत्रान्यदर्थं यजसे नृप ॥20॥

अनुरूप तुझ्या भार्या त्यांना हे दे तु पायस ।
ज्यासाठी यज्ञ तू केला त्यांना होतील पुत्र ते ॥20॥

तथेति नृपतिः प्रीतशिशरसा प्रतिगृह्यताम् ।
पात्रीं देवान्नसम्पूर्णां देवदत्तां हिरण्मयीं ॥21॥

आनंदे आदरे राजा स्वीकारी स्वर्ण पात्र ते ।
ज्यात पायस देवांनी केलेले भरले असे ॥21॥

अभिवाद्य च तद्भूतमद्भुतं प्रियदर्शनम् ।
मुद्रा परमया युक्तश्चकाराभिप्रदक्षिणम् ॥22॥

विभोर होत आनंदे राजा त्या श्रेष्ठ पुंगवा ।
पुनःपुन्हा तया घाली प्रदक्षिणा नि वंदित ॥22॥

ततो दशरथः प्राप्य पायसं देवनिर्मितं ।
बभूव परमप्रीतः प्राप्य वित्तमिवाधनः ॥23॥

मिळता पायस राजा जे असे देवनिर्मित ।
अत्यानंदित हो जैसा निर्धना मिळता धन ॥23॥

ततस्तदद्भुतप्रख्यं भूतं परम भास्वरम् ।
संवर्तयित्वा तत्कर्म तत्रैवान्तरधीयत ॥24॥

तदा पुरुष तेजस्वी कर्म करुनी आपले ।
देण्याचे पायस, पावे अंतर्धान तिथूनिया ॥24॥

हर्षरश्मिभिरुद्योतं तस्यान्तःपुरमाबभौ ।
शारदस्याभिरामस्य चन्द्रस्येव नभोऽशुभिः ॥25॥

आनंदमय किरणांनी अन्तःपुर प्रकाशले ।
शरदातिल चंद्राने आकाश चमके जसे ॥25॥

सोऽन्तःपुरं प्रविश्यैव कौसल्यामिदमब्रवीत् ।
पायसं प्रतिगृह्णीष्व पुत्रीयं त्विदनात्मनः ॥26॥

कौसल्यायै नरपतिः पायसार्धं ददौ तदा ।
अर्धादर्थं ददौ चापि सुमित्रायै नराधिपः ॥27॥

अन्तःपुरे प्रवेशून कौसल्येस म्हणे नृप ।
पायसा भक्षि तू पुत्रप्राप्तिस्तव योग्य ते ॥26॥

पायसातिल अर्धे तो राजा कौसल्येस देतसे ।
देइ अर्ध्यातुनी अर्धा सुमित्रेस नराधिप ॥27॥

कैकेय्यै चावशिष्टार्धं ददौ पुत्रार्थकारणात् ।
प्रददौ चावशिष्टार्धं पायसस्यामृतोपमम् ॥28॥

अनुचिन्त्य सुमित्रायै पुनरेव महीपतिः।
एवंतासां ददौ राजा भार्याणां पायसं पृथक् ॥29॥

उरे त्यातिल अर्धे तो कैकेयीसहि देतसे ।
पुत्रप्राप्तिस्तव तिला अमृतोपम पायस ॥28॥

विचार करुनी देई सुमित्रेस पुन्हा तदा ।
ऐश्या प्रकारे देई राण्यांना वेगवेगळे ॥29॥

तास्त्वेतत्पायसं प्राप्य नरेन्दस्योत्तमास्त्रयः।
सम्मानं मेनिरे सर्वाः प्रहृषोदितचेतसः॥३०॥

मिळोनी पायस ऐसे भार्या त्या सर्व उत्तम ।
आनंदित होति वाटे सन्मान त्यांचा होतसे ॥३०॥

ततस्तु ताः प्राश्य तदुत्तमोस्त्रयो। महीपतेरुत्तमपायसं पृथक् ॥
हुताशनादित्यसमानतेजसो।ऽचिरेण गर्भान्प्रतिपेदिरे तदा ॥३१॥

स्त्रिया उत्तम प्राशुनी । राजा पायस देइ ते ।
तेजस्वि जणु सूर्याग्नी । तत्काळ होती गर्भवती ॥३१॥

ततस्तु राजा प्रसमीक्ष्य ताः स्त्रियः
प्रसूढगर्भाः प्रतिलब्ध मानसः।
बभूव हृष्टस्त्रिदिवे यथा हरिः
सुरेन्द्रसिद्धर्षिगणाभिपूजितः॥३२॥

पाहुनि राजा स्त्रियांस आपुल्या ।
मनी जसे गर्भवतीहि होता । हर्षे जसा विष्णु पूजनाने ।
इन्द्र सिद्ध ऋषि गणांच्या ॥३२॥

इत्यार्थे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीय आदिकाव्ये बालकाण्डे षोडशस्सर्गः ॥

बालकाण्ड सर्ग 17

।श्रीविष्णु आज्ञापिती देवां, गन्धर्वां।

पुत्रत्वं तु गते विष्णोराज्ञस्तस्य सुमहात्मनः।
उवाच देवतास्सर्वास्स्वयंभूर्भगवानिदम् ॥1॥

होता निर्णय विष्णूंचा दशरथा गृहि जन्मणे ।
पुत्र त्याचा म्हणूनिया देवां मग बोलती ॥1॥

सत्यसन्धस्य वीरस्य सर्वेषान्नो हितैषिणः ।
विष्णोस्सहायान्बलिनस्सृजध्वं कामरूपिणः ॥2॥

दृढवचनी हितैषी त्या सहाय्या शूर विष्णुच्या ।
निर्मा बलवान वीरां नानारूपांस घेति जे ॥२॥

मायाविदश्च शूरांश्च वायुवेगसमांजये ।
नयज्ञान्बुद्धिसंपन्नान्विष्णुतुल्यपराक्रमान् ॥३॥

जाणति मायाविद्या जे शूर वायुवेग असे जयां ।
नीतिज्ञ, बुद्धिसंपन्न विष्णूपरि पराक्रमी ॥३॥

असंहार्यानुपायज्ञान् दिव्यसंहननान्वितान् ।
सर्वास्त्रगुणसंपन्नानमृतप्राशनानिव ॥४॥

जाणती उपाय सर्व ,दिव्य शरिरा धारण ।
अमृतप्राशि देवांच्या सम सर्वांस्तु जाणती ॥4॥

अप्सरस्सु च मुख्यासु गन्धर्वाणां तनूषु च ।
यक्षपन्नगकन्यासु ऋक्षविद्याधरीषु च ॥5॥
किन्नरीणां च गात्रेषु वानरीणां तनूषु च ।
सृजध्वं हरिरूपेण पुत्रांस्तुल्यपराक्रमान् ॥6॥

अप्सरा आणि गन्धर्व यांच्या शरीरापासुना
गंधर्वस्त्रिया यक्ष नाग कन्या नि किन्नरी ॥5॥

गात्रापासुन त्यांच्याही वानरींपासुनी तसे ।
करा उत्पन्न पुत्रांना त्यांच्यासम पराक्रमी ॥6॥

पूर्वमेव मया सृष्टो जाम्बवामृक्षपुङ्गवः ।
जृम्भमाणस्य सहसा मम वक्त्रादजायत ॥7॥

अस्वलातुन उत्पन्न जाम्बवान ऋक्षराज ।
जांभई देता माझ्या होई प्रकट मुखातून ॥7॥

ते तथोक्ता भगवता तत्प्रतिशृत्य शासनम
जनयामासुरेवं ते पुत्रान्वानररूपिणः ॥8॥

आज्ञा ही भगवानांची करती मान्य देवता।
आणि वानररूपात पुत्र जन्मास घालती ॥८॥

ऋषयश्च महात्मानस्सिद्धविद्याधरोरगः ।
चारणाश्च सुतान्वीरान्ससृजुर्वनचारिणः ॥९॥

वानरेन्द्रं महेन्द्राभमिद्रो वालिनमूर्जितम् ।
सुग्रीवं जनयामास तपनस्तपतां वरः ॥१०॥

महात्मा, ऋषि नि सिद्ध महात्मा नाग चारणा।
वानररूपी पुत्रांना वनचरां देति जन्म ते ॥९॥

देत देवेन्द वालीस जन्म वानरराज जो ।
सुग्रीवा जन्म दे श्रेष्ठ भगवान सूर्यदेव तो ॥10॥

बृहस्पतिस्त्वजनयत्तारं नाम महाहरिन् ।
सर्ववानरमुख्यानां बुद्धिमन्तमनुत्तमम् ॥11॥

तार नाम महाकाय वानरास बृहस्पति ।
जन्म दे बुद्धिमान् श्रेष्ठ वानरातिल मुख्य ज्यां ॥11॥

धनदस्य सुतश्श्रीमान् वानरौ गन्धधमादनः ।
विश्वकर्मात्त्वजनयन्नलं नाम महाकपिम् ॥12॥

गन्धमादन तेजस्वी कुबेरा पुत्र वानर ।
विश्वकर्मास हो पुत्र नल वानर जो महान् ॥12॥

पावकस्य सुतःश्रीमान् नीलोऽग्निसदृशप्रभः ।
तेजसा यशसा वीर्यादत्यरिच्यत वानरान् ॥13॥

तेजस्वी अग्निसम नील अग्नीचा पुत्र जो असे ।
यश,तेज,बल,वीर्य यामध्ये सर्वश्रेष्ठ जो ॥13॥

रूपद्रविणसंपन्नावश्विनौ रूपसम्मतौ।
मैन्दं च द्विविदं चैव जनयामासतुस्सयम् ॥14॥

अश्विनिद्वय संपन्न रूप आणि धनासवे ।
सौन्दर्यपूर्ण द्विविदा मैन्दा जन्मास घालती ॥14॥

वरुणो जनयामास सुषेणं वानरर्षभम् ।
शरभं जनयामास पर्जन्यस्तु महाबलम् ॥15॥

सुषेण वानरवीर जन्मे वरुणापासुनी ।
बाहुबली शरभास जन्म पर्जन्य देतसे ॥15॥

नारुतस्यात्मजस्श्रीमान्हनुमान्नाम वीर्यमान् ।
वज्रसंहननोपेतो वैनतेयासमो जवे ॥16॥

मरुतापासून जन्मे वीर हनुमान मारुती ।
हिन्यासम वज्रदेही वेगात गरुडापरी ॥16॥

ते सुष्टा बहुसहस्रा दशग्रीववधे रताः ।
अप्रमेयबला वीरा विक्रान्ताः कामरूपिणः ॥17॥

सहस्रावधि जे वीर अतुल्य शक्तिशालि जे ।
घेती विविधा रूपांत वधण्यास दशग्रीवा ॥17॥

मेरुमन्दरसंकाशा वपुष्मंतौ महाबलाः ।
ऋक्षवानरगोपुच्छाः क्षिप्रमेवाभिजज्ञिरे ॥18॥

मेरु मन्दारासम जे प्रचंड , बलवानही ।
ऋक्ष वानर गोपुच्छ जन्मुनी येति भूवरी ॥18॥

यस्य देवस्य यद्रूपं येषो यश्च पराक्रमः ।
अजयत समस्तेन तस्य तस्य सुतः पृथक् ॥19॥

देवांपासुनि उत्पन्न होती घेउनी रूप ते ।
पराक्रमीहि तैसेच ज्यांच्यापासून जन्मती ॥19॥

गोलांगूलिषु चोत्पन्नाः केचित्सम्मतविक्रमाः ।
ऋक्षीक्षु च तथा जाता वानरा किन्नरीशु च ॥20॥

पुच्छयुक्त वानरींचे पुत्रहि पुच्छधारक ।
काही अस्वलींपासून किन्नरीपासून जन्मती ॥20॥

देवा महर्षिगन्धर्वास्ताक्षर्या यक्षा यशस्विनः ।
नागाः किम्पुरुषाश्चैव सिद्धविद्याधरोरगाः ॥21॥
बहवो जनयामासुर्हृष्टास्तत्र सहस्रशः ।
वानरान्सुमहाकायान्सर्वान्वै वनचारिणः ॥22॥
अप्सरस्सु च मुख्यासु तथा विद्याधरीषु च ।
नागकन्यासु च तथा गन्धर्वीणां तनूषु च ॥23॥

देवता, ऋषि, गन्धर्व, गरूड, उरग, यक्षही, ।
विद्याधर, किम्पुरुष, सिद्ध आणिक खूपही ॥21॥

पाहुनीया बलाढ्य ती सहस्रावधी वानरे ।
खेळताना अरण्यात होती आनंदि सर्वही ॥22॥

अप्सरा मुख्य, गन्धर्व, नाग विद्याधरी तश्या ।
त्यांच्यापासुन जन्माला आलेली असतात ती ॥23॥

कामरूपबलोपेतां यथाकामं विचारिणः ।
सिंहशार्दूलसदृशा दर्पेण च बलेन च ॥24॥

रूपे बदलू शकती मनाप्रमाणे आपल्या ।
शौर्य आणि बलामध्ये सिंह शार्दूलासम ॥24॥

शिलाप्रहरणास्सर्वे सर्वे पादपयोधिनः।
नखदंष्ट्रायुधास्सर्वे सर्वे सर्वास्त्रकोविदाः ॥25॥

उचलूनी शिळा लढती किंवा वृक्षां उत्पाटुनी ।
नख,दात अशा सर्व अस्त्रां योजन जाणती ॥25॥

विचालयेयुश्शैलेन्द्रान्भेदयेयुस्स्थिरान्द्रुमान् ।
क्षोभयेयुश्च वेगेन समुद्रं सरितां पतिम् ॥25॥

नगां हलवू शकती उपटू वृक्षां मुळांसह ।
नदिस्वामी समुद्रास स्ववेगे क्षोभ आणती ॥25॥

दारयेयुः क्षितिं पद्भ्यामाप्लवेयुर्महार्णवम् ।
नमःस्थलम् विशेष्युश्च गृह्णीयुरपि तोयदान् ॥26॥

क्षते भूमि पदाघाते सागरापार झेपती ।
आकाशात प्रवेशून मेघाना शकती धरू ॥26॥

गृह्णीयुरपि मातंगान्मतान्प्रव्रजतो वने ।
नर्दमानाश्च नादेन पातयेयुर्विहंगमान् ॥27॥

पकडू शकती मत्त हत्तिना ते वनभ्रमी ।
आरोळ्यांनी खगां सर्व उडत्या खालि पाडती ॥27॥

ईदृशानां प्रसूतानि हरीणां कामरूपिणाम् ।
शतं शतसहस्राणि यूथपानां महात्मनाम् ॥28॥

कोट्यावधि वानरां जी अनेक रूपां धारण ।
करू शकती जे त्यांचे सेनापतिही जन्मती ॥28॥

ते प्रधानेषु यूथेषु हरीणां हरियूथपाः।
बभ्रुर्यूथपश्रेष्ठा वीरांश्चाजनयन् हरीन् ॥29॥

घडवति सेनापति ते वानरां मुख्य त्यातल्या ।
पुढती त्यातिल होती सर्वोत्तम नायकांमध्ये ॥29॥

अन्ये ऋक्षवतः प्रस्थानुपतस्थुःसहस्रशः ।
अन्ये नानाविधान्शैलान्भेजिरे काननानि च ॥30॥

अस्वलांसह पठारीही सहस्रावधि राहती ।
आणखी दुसरे काही अरण्ये आणि पर्वती ॥30॥

सूर्यपुत्र च सुग्रीवं शक्रपुत्र च वालिनम् ।
भ्रातरावुपपतस्थुस्ते सर्व एव हरीश्वराः । 31॥

नलंनीलं हनूमन्तमन्यांश्च हरियूथपान् ।

नल,नील,हनुमान इत्यादि सर्व नायक ।
राहती दो बंधूसवे वाली सुग्रीव यांसवे ॥31॥
वालि जो पुत्र इंद्राचा असे सूर्यास सुग्रीव ।

ते ताक्ष्यबलसम्पन्नासर्वे युद्धविशारदाः ।
विचरन्तोऽर्दयन्दर्पात्सिंहव्याघ्रमहोरगान् ॥32॥

गरुडापरि बलवान विशारद युद्धात ते ।
सिंह,व्याघ्र,नि सर्पांना बळे त्रासुनि टाकती ॥32॥

तांश्च सर्वान्महाबाहुर्वाली विपुलविक्रमः ।
जुगोप भुजवीर्येण ऋक्षगोपुच्छवानरान् ॥33॥

तैरियं पृथिवी शूरैस्सपर्वतवनार्णवा ।
कीर्णा विविधसंस्थानैर्नाव्यंजनलक्षणैः ॥34॥

महाबाहु अतिशूर वाली सर्वास रक्षितो ।
वानरां,अस्वलां,सर्वं आणि गोपुच्छांसही ॥33॥

वेगवेगळ्या रूपात अनेक गुणयुक्त ते ।
व्यापिती पृथ्वीवरती वन,समुद्र नि पर्वतां ॥34॥

तैर्मेघवृन्दाचलकूटकल्पैः। महाबलैर्वानरयूथपालैः ।
बभूव भूर्मीमशरीररूपै ।स्समावृता रामसहायहेतोः ॥35॥

रामास करण्यास सहाय्य भूमिभरे सर्व वानरनायकांनी ।
मेघमंडळ आणि पर्वतांपरी ।जणु अवतरती महाबली ॥35॥

इत्यार्थे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीय आदिकाव्ये बालकाण्डे सप्तदशस्सर्गः ॥

बालकाण्ड सर्ग 18

।दशरथा पुत्र जाहले।

निर्वृत्ते तु क्रतौ तस्मिन्हयमेधे महात्मनः।
प्रतिगृह्य सुरा भागान्प्रतिजग्मुर्यथागतम् ॥1॥

करिता पूर्ण यज्ञास अश्वमेध महानृपे ।
हविर्भाग घेउनीया स्वस्थानी जाति देव ते ॥1॥

समाप्तदीक्षानियमः पत्नीगणसमन्वितः ।
प्रविवेश पुरीं राजा सम्भृत्यबलवाहनः ॥2॥

करुनी पूर्ण उपचार राण्यांसह आपुल्या ।
परिचरांसह राजा प्रवेशे अयोध्यापुरी ॥२॥

यथार्ह पूजितास्तेन राज्ञा वै पृथिवीश्वराः ।
मुदिताः प्रययुर्देशान्प्रनम्य मुनिपुङ्गवम् ॥३॥

पृथ्वीपति सर्व अन्य सत्कारा योग्य पावता ।
वन्दुनी मुनिश्रेष्ठांना स्वदेशी जाति तुष्टित ॥३॥

श्रीमतां गच्छतां तेषां स्वपुराणि पुराततः ।
बलानि राज्ञां शुभ्राणि प्रहृष्टानि चकाशिरे ॥४॥

श्रीमान सर्व ते जाता स्वस्थानि अयोध्येतुनी ।
सैन्ये शोभती त्यांची आनंदित प्रकाशित ॥4॥

गतेषु पृथिवीशेषु राजा दशरथस्तदा ।
प्रविवेश पुरीं श्रीमान् पुरस्कृत्य द्विजोत्तमम् ॥5॥

जाता नृप ते सर्व आनंदे तो दशरथ ।
मुनिजनांसह करी प्रवेश अयोध्यापुरी ॥5॥

शान्तया प्रययौ सार्धमृष्यशृंगस्सुपूजितः ।
अन्वीयमानो राज्ञाऽथ सानुयात्रेण धीमता ॥6॥

ऋष्यशृंग अयोध्येत सुपूजित दशरथे ।
स्वपत्नी शान्ता आणि रोमपादानुजांसवे ॥6॥

एवं विसृज्य तान्सर्वात्राजा सम्पूर्णमानसः ।
उवास सुखितस्तत्र पुत्रोत्पत्तिं विचिन्तयन् ॥7॥

सर्वां निरोप देऊनी संतुष्ट इच्छापूरिने ।
विचारात सुखी राही मनात पुत्र प्राप्तिच्या ॥7॥

ततो यज्ञे समाप्ते तु ऋतूनां षट्समत्ययुः ।
ततश्च द्वादशे मासे चैत्रे नामिके तिथौ ॥8॥

नक्षत्रेऽदितिदैवत्ये स्वोच्चसंस्थेषु पंचसु ।
ग्रहेषु कर्कटे लग्ने वाक्पताविन्दुना सह ॥९॥
प्रोद्यमाने जगन्नाथं सर्वलोकनमस्कृतम् ।
कौसल्याऽजनयाद्रामं सर्वलक्षणसंयुतम् ॥१०॥
विष्णोरर्धं महाभागं पुत्रमैक्ष्वाकुवर्धनम् ।

झाल्यावर यज्ञ पूर्ण संपले ऋतुही सहा ।
बाराव्या मासि चैत्रात नवमी तिथि ती असे ॥८॥
पुनर्वसु नक्षत्र तशी अदिति देवि ज्यादिनी ।

गुरु शुक्र शनि रविश्चंद्र नक्षत्रे पांच स्वस्थळी ॥९॥
कर्कट लग्नात त्यावेळी चंद्रासवे बृहस्पति ।
कौसल्या जन्म दे रामा सर्वलक्षणयुक्त त्या ॥१०॥
विष्णूचा अंश जो पुत्र इक्ष्वाकुकुलवर्धन ।

कौसल्या शुशुभे तेन पुत्रेणामिततेजसा ॥११॥
यथा वरेण देवानामदितिर्वज्रपाणिना ।

कौसल्या झळके तेजे तेजस्वी पुत्राच्या सवे ॥११॥
जैसेअदितिलाइंद्र, देवांचा वर लाभुनी ।

भरतो नाम कैकेय्यां जज्ञे सत्यपराक्रमः ॥12॥
साक्षाद्विष्णोश्चतुर्भागस्सर्वैस्समुदितो गुणैः ।

चतुर्थ अंश विष्णूचा गुणसंपन्न सर्वही ॥12॥
भरत आग्रहि सत्याचा कैकेयी प्रसवे तथा ।

अथ लक्ष्मणशत्रुघ्नौ सुमित्राऽजनयत्सुतौ ॥13॥
वीरौ सर्वास्त्रकुशलौ विष्णोरर्धसमन्वितौ ।

सुमित्रा प्रसवे दोन लक्ष्मण शत्रुघ्न पुत्र ते ॥13॥
शस्त्रविशारद वीर विष्णूचा अंश अर्ध जे ।

पुष्ये जातसु भरतो मीनलग्ने प्रसन्नधीः ॥14॥
सार्पे जातौ च सौमित्री कुलीरेऽभ्युदिते रवौ ।

राज्ञः पुत्रा महात्मानश्चत्वारो जज्ञिरे पृथक् ॥15॥
गुणवन्तोऽनुरूपाश्च रुच्या प्रोष्ठपदोपमा ।

भरत कुशाग्र जन्मे पुष्यात मीन लग्नात ॥14॥
आश्लेषात कर्कटा लग्ने सुमित्राद्वय जन्मती ।

चार पुत्र असे होती राजास त्या थोर जो ॥15॥
गुणवान् असती पूर्वा उत्तरा भाद्रपदासम ।

जगुः कलं च गन्धर्वा ननृतुश्चाप्सरोगणाः ॥16॥

देवदुन्दुभयो नेदुः पुष्पवृष्टिश्च खात्पतत् ।

उत्सवश्च महानासीदयोध्यायां जनाकुलः ॥17 ॥

गाति मधुर गन्धर्व अप्सरागण नाचती ॥16॥

वाजति दुन्दुभि देवांच्या पुष्पवृष्टि नभातुनी ।

अयोध्यावासी जमती पहाया उत्सवा अश्या ॥17॥

रथ्याश्च जनसंबाधा नटनर्तक संकुलाः।

गायनैश्च विराविण्यो वादनैश्च तथाऽपरैः ॥18॥

राजमार्गावरी गर्दी जन, नट नर्तकांचिही ।
गायने वादने त्यांच्या दुमदुमे राजमार्गही ॥18॥

प्रदेयांश्च ददौ राजा सूतमागधवन्दिनाम् ।
ब्राह्मणेभ्यो ददौ वित्तम् गोधनानि सहस्रशः ॥19॥

देणग्या योग्य दे राजा पूजकां भाट चारणां ।
सहस्रावधि धेनू तैसे धनहि देत ब्राह्मणां॥19॥

अतीत्येकादशाहं तु नामकर्म तथाऽकरोत् ।
ज्येष्ठं रामं महात्मानं भरतं कैकयीसुतम् ॥20॥

सौमित्रि लक्ष्मणमिति शत्रुघ्नमपरं तथा ।
वसिष्ठः परमप्रीत्ये नामानि कृतवान् तदा ॥21॥

गेल्यावर दिन अकरा करती नामकरण ते ।
वसिष्ठ अति प्रेमाने, कौसल्यापुत्रास राम हे ॥20॥
भरत कैकयी पुत्रा सुमित्रापुत्र लक्ष्मण,
शत्रुघ्न तिचा दुसरा ऐशी संबोधने तयां ॥21॥

ब्राह्मणान्भोजयामास पौरान्जानपदानपि।
अददाद्ब्राह्मणानां च रत्नौघममितं बहु ॥22॥

तेषां जन्मक्रियादीनि सर्वकर्माण्यकारयत् ।

मिष्टान्नभोजन सर्वा ब्राह्मणा पौर जनपदां ।
तशी अगणित रत्ने ब्राह्मणां दान होतसे ॥22॥
सर्व जन्मक्रिया विधि तैसे सर्व संस्कार पूर्णही ।

तेषां केतुरिव ज्येष्ठो रामो रतिकरः पितुः ॥23॥
बभूव भूयो भूतानां स्वम्भूरिव सम्मतः ।

त्यात ध्वजासम ज्येष्ठ राम प्रिय बहू पित्या ॥22॥
ब्रह्म्यासमान तो होई प्रिय सर्वजनांसही ॥

सर्वे वेदविदश्शूरास्सर्वे लोकहिते रताः ॥24॥
सर्वे ज्ञानोपसंपन्नास्सर्वे समुदिता गुणैः ।

सर्व वेदज्ञ तसे शूर लोकांचे हित पाहती ॥24॥
ज्ञानसंपन्न ते सर्व गुणसंपन्नही तसे ।

तेषामपि महातेजा रामस्सत्यपराक्रमः ॥25॥
इष्टस्सर्वस्य लोकस्य शशांक इव निर्मलः ।

त्यांच्यात अति तेजस्वी पराक्रमिही राम तो ॥25॥
प्रिय सर्वजनां फार शशांकापरि निर्मळ ।

गजस्कन्देऽश्वपृष्ठे च रथवर्यासु सम्मतः ॥26॥
धनुर्वेदे च निरतः पितृशुश्रूषणे रतः ।

गज,अश्वारोहणी तो तज्ञही रथचालनी ॥26॥
धनुर्वेदात तैसाच,मातृपितृ सेवा रत ।

बाल्यात्प्रभृति सुस्निग्धो लक्ष्मणो लक्ष्मिवर्धनः ॥27॥
रामस्य लोकरामस्य भ्रातृज्येष्ठस्य नित्यशः ।

बाल्यापासुनि स्नेह करी लक्ष्मण सद्गुणी ॥27॥
रामावरती आपुल्या ज्येष्ठ बंधूसवे सदा ।

सर्वप्रियकरस्तस्य रामस्यापि शरीरतः ॥28॥
लक्ष्मणो लक्ष्मिसंपन्नो बहिःप्राण इयापरः ।

न च तेन विना निद्रां लभते पुरुषोत्तम ॥29॥
मृष्टमन्नमुपानीतमश्नाति न हि तं विना ।

तोही प्रिय रामास आपुल्या शरिराहुनी ॥28॥
लक्ष्मण लक्ष्मिसंपन्न रामाचा जणु जीव तो ।

नसे येत तया रामा निद्रा लक्ष्मणाविना॥29॥
घास स्वादिष्ट अन्नाचा नसे घेत तयाविण ।

यदा हि हयमारूढो मृगयां याति राघवः ॥३०॥
तदैनं पृष्ठतोऽन्वेति सधनुः परिपालयन् ।

भरतस्यापि शत्रुघ्नो लक्ष्मणावरजो हि सः ॥३१॥
प्राणैः प्रियतरो नित्यं तस्य चासीतथा प्रियः ।

बसूनि अश्वावरती जाता राम शिकारिस ॥३१॥
धनुष्यब्राण घेऊनी दुसऱ्या अश्वावरि लक्ष्मण ।

तैसे भरत शत्रुघ्न एकमेका अतिप्रिय ॥३१॥
आपल्या प्राणाहून जपतात परस्परां ।

स चतुर्भिर्महाभागैः पुत्रैर्दशरथः प्रियैः ॥३२॥
बभूव परमप्रीतौ देवेरिव पितामहः।

पुत्रांसह अश्या चार दशरथा प्रिय फार ते ॥३२॥
देवांचा जसा ब्रह्मा ,पुत्रांचा प्रिय फार तो ।

ते यदा ज्ञानसंपन्नास्सवैस्समुदिता गुणैः ॥३३॥
ऱ्हीमन्तः कीर्तिमन्तश्च सर्वज्ञा दीर्घदर्शनः।
तेषामेवं प्रभावानां सर्वेषां दीप्ततेजसाम् ॥३४॥
पिता दशरथो हृष्टो ब्रह्मा लोकाधिपो यथा ।

ते सर्व ज्ञानसंपन्न सर्वगुणसंपन्नही ॥34॥

कीर्तिमान, तसे नम्र दूरदर्शी तसेहि ते ।

तेजस्वी अशा पुत्राना होई संतुष्ट पाहाता ॥34}}}

पिता दशरथ त्यांचा ब्रह्मा लोकाधिप जणू ।

ते चापि मनुजव्याघ्रा वैदिकाध्ययने रताः ॥35॥

पितृसुश्रूषणरता धनुर्वेदे च निष्ठिताः।

व्याघ्रची मानवी तेही वेदाध्ययनात मग्नही ॥35॥

रतही पितृसेवेत धनुर्वेदिहि तज्ञ ते ।

अथ राजा दशरथस्तेषां दारक्रियां प्रति ॥36॥
चिन्तयामास धर्मात्मा सोपाध्यायस्सबान्धवः ।

तस्य चिन्तयमानस्य मन्त्रिमध्ये महात्मनः॥37॥
अभ्यगच्छन्महातेजा विश्वामित्रो महामुनिः ।

आता दशरथ राजा उपाध्यायां स्वबांधवां ॥36॥
पुत्रांच्या सर्व विवाहाचा विचार करण्या सांगत ।

विचार मन्त्रीगणात असता नृप ठेवित ॥37॥
विश्वामित्र मुनिश्रेष्ठ महातेज प्रवेशति ।

स राज्ञो दर्शनाकांक्षी द्वाराध्यक्षानुवाच ह ॥३८॥
शीघ्रमाख्यात मां प्राप्तं कौशिकं गाधिनस्सुतम् ।

तच्छृत्वा वचनं त्रासात्राज्ञो वेश्म प्रदिद्रुयुः ॥३९॥
सम्भ्रामनसस्सर्वे तेन वाक्येन चोदिताः ।

दर्शनोत्सुक राजाचे द्वारपालास बोलती ॥३८॥
त्वरे निरोपि राजाला विश्वामित्र येति कौशिक ।

बोल ते ऐकता सर्व भयाने करुनी त्वरा ॥३९॥
महाल सोडुनि बाहेरी येती भयकंपित मने ।

ते गत्वा राजभवनं विश्वामित्रमृषिं तदा ॥40॥
प्राप्तमावेदयामासुर्नृपायैक्षाकवे तदा ।

पाहुनी मुनिना सर्व राजभवनी जाऊनी ॥40॥
विश्वामित्र ऋषी आले ऐसे दशरथा सांगती ।

तेषां तद्वचनं श्रुत्वा सपुरोधास्समाहितः ॥41॥
प्रत्युज्जगाम तं हृष्टो ब्रह्माणमिव वासवः ।

ऐकुनीया तथा बोला संतोषे जाइ दशरथ ॥41॥
स्वागतास जसा इंद्र ब्रह्म्यास सपुरोहित ।

तं दृष्ट्वा ज्वलितं दीप्त्या तापसं संशितव्रतं ॥42॥
 प्रहृष्टवदनो राजा ततोऽर्घ्यमुपहारयत् ।

पाहुनी तपतेजस्वी तयां आनंद. आदरे ॥42॥
 नृप अर्पुनिया अर्घ्य हास्यमुखे त्यां वन्दितो ।

स राज्ञः प्रतिगृह्यार्थं शास्त्रदृष्टेन कर्मणा ॥43॥
 कुशलं चाव्ययं चैव पर्यपृच्छन्नराधिपः ।

शास्त्रानुसार झालेला स्वीकारूनि अर्घ्य ते मुनी ॥43॥
 विचारति नराधीपा राज्याच्या कुशलाप्रती ।

पुरे कोशे जनपदे बान्धवेषु सुहृत्सु च ॥44॥
कुशलं कौशिको राज्ञः पर्यपृच्छत्सुधार्मिकः।

अपि ते सन्नतास्सर्वे सामन्ता रिषयो जिताः॥45॥
दैवं च मानुषं चापि कर्म ते साध्यनुष्ठितम् ।

विचारति प्रजा सौख्य ,गुणाधीश मुनी तसे॥44॥
कुटुंबीय मित्रवर्ग अर्थकारणही तसे ।

असती सामन्त कह्यात शत्रुना जिंकले असे ॥45॥
कर्तव्ये मानवी दैवी सम्पन्न कृत ही तशी ।

वसिष्ठं च समागम्य कुशलं मुनिपुङ्गवः ॥46॥

ऋषींश्च तान्यथान्यायं महाभागानुवाच ह ।

वसिष्ठाप्रति ते सर्व मुनीं प्रति जाऊनी ॥46॥

कैसे कुशल सर्वांचे विचारति प्रथा जशी ।

ते सर्व हृष्टमनसस्तस्य राज्ञो निवेशनम् ॥47॥

विविशुः पूजितास्तत्र निषेदुश्च यथार्हतः ।

आनंदित ते राजाच्या अन्तर्गृही जाति बैसती ॥47॥

मानाप्रमाणे आपल्या सत्कारास स्विकारुनी ।

अथ हृष्टमना राजा विश्वामित्रं महामुनिम् ॥48॥

उवाच परमोदारो हृष्टस्तमभिपूजयन् ।

विश्वामित्रांच्या येण्याने राजा संतुष्ट मानसी ॥48॥
सत्कार करुनी योग्य तुष्ट त्यांना असे वदे ।

यथाऽमृतस्य सम्प्राप्तिर्यथावर्षमनूदके।

यथा सदृशदारेषु पुत्रजन्माऽप्रजस्य च ॥49॥

प्रणष्टस्य यथालाभो यथा हर्षो महोदये ।

तदैवागमनं मन्ये स्वागतं ते महामुने ॥50॥

सुस्वागत मुनिवर्य आगमने आनंद या ।
अमृतापरि ते वर्षा व्हावी दुष्काळामध्ये ॥49॥
निपुत्रिकास जो व्हावा पुत्रजन्मे योग्य वयी ।
पुनर्लाभ होता धन महत्कार्यास जो करी ॥50॥

कं च ते परमं कामं करोमि किमु हर्षितः ॥51॥
पात्रभूतोऽसि मे ब्रह्मन्दिष्ट्या प्राप्ताऽसि कौशिक ।
अद्य मे सफलं जन्म जीवितं च सुजीवितम् ॥52॥

आपले कोणते कार्य करावे मुनिवर्य मी ।

आदर्श आपण सर्वा विश्वासास सुदैवि मी
आपल्या आगमने झाले माझे सार्थक जीवन ॥52॥

पूर्व राजर्षिशब्देन तपसा द्योतितप्रभा ।
ब्रह्मर्षित्वमनुप्राप्तः पुज्योऽसि बहुधा मया ॥53॥

राजर्षि आपण होता करुनी तीव्र तपोबले ।
ब्रह्मर्षि पदा प्राप्त अतिपूज्य मला तुम्ही ॥53॥

तदद्भुतमिदब्रह्मन्पवित्रं परमं मम ।
शुभक्षेत्रगतश्चाहं तव सन्दर्शनात्प्रभो ॥54॥

ब्रूहि यत् प्रार्थितं तुभ्यं कार्यमागमनं प्रति ।
इच्छाम्यनुगृहीतोऽहं त्वदर्थपरिवृद्धये ॥55॥

कार्यस्य न विमर्शं च गन्तुमर्हसि कौशिक ।
कर्ता चाहमशेषेण दैवतं हि भवान्मम ॥56॥

अद्भुत आगमनाने पावित्र्य मज लाभले ।
तीर्थक्षेत्रास जाण्याचे जणू पुण्य मला मिळे ॥54॥

सांगावे आपले इष्ट कार्य ज्यासाठी आपण ।
आलात इथे करुनी धन्य निश्चित होइन ॥55॥

सांगण्या नच संकोच मानावा हे ऋषी वरा ।
आपण दैवत माझे, कार्य करण्या उत्सुक ॥56॥

मम चायमनुप्राप्तो महानभ्युदयो द्विज ।
तवागमनजः कृत्स्नो धर्मश्चानुत्तमो मम ॥57॥

केवढे भाग्य हे माझे आलात आपण इथे ।
आपल्या आगमनाने महत्व मम वाढले ॥57॥

इति हृदयसुखं निशम्य वाक्यं । श्रुतिसुखमात्मव्रता विनीतमुक्तम् ॥
प्रथितगुणयशा गुणैर्विशिष्टः । परमऋषिः परमं जगाम हर्षम् ॥58॥

ऐकुनि वचना नम्रपणे जे । उच्चारित सुखकारि मना जे ।
प्रसिद्ध मुनिवर परम गुणी जे । अनुभवती ते परमानंदा ॥58॥

इत्यार्थे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीय आदिकाव्ये बालकाण्डे अष्टादशस्सर्गः ।

रामायण बालकाण्ड सर्ग 19

|विश्वामित्र यज्ञपूर्तिस्तव मागति रामासा।

तच्छ्रुत्वा राजसिंहस्य वाक्यमद्भुतविस्तरम् ।
हृष्टरोमा महातेजा विश्वामित्रोऽभ्यभाषतः ॥1॥

ऐकुनी राजसिंहाचे शब्द अद्भुत विस्तृत ।
रोमांचित महातेज विश्वामित्र बोलती तया ॥1॥

सदृशं राजशार्दूलं तवै तद्भुवि नान्यथा ।
महावंशप्रसूतस्य वसिष्ठव्यपदेशिनः ॥2॥

हे नृपा राजसिंहा तू महावंशात जन्मुनी ।
उपदेष्ट वसिष्ठे तू बोल शोभति हे तुला ॥2॥

यतु मे हृद्गतं वाक्यं तस्य कार्यस्य निश्चितम् ।
कुरुष्व राजशार्दूल भव सत्यप्रतिष्ठित ॥3॥

हे राजसिंहा, कथितो कार्य माझ्या मनातले ।
निर्णया घेऊन पाळ सत्यवचनी दाखवी ॥3॥

व्रते मे बहुशस्त्रीर्णे समाप्त्यां राक्षसाविमौ ।
मारीचश्च सुबाहुश्च वीर्यवन्तौ सुशिक्षितौ ॥4॥

समासरुधिरौघेण वेदिं तामभ्यवर्षताम् ।

अवधूते तयाभूते तस्मिन्नियमनिश्चये ॥6॥
कृतश्रमो निरुत्साहस्तस्माद्देशादपाक्रमे ।

समाप्ति मम यज्ञाची जेव्हां जवळ येतसे ।
मारीच सुबाहू हे बलवान प्रशिक्षित ॥4॥
यज्ञवेदिवरी रक्त मांस वर्षाव घालती ।

यज्ञ करण्याच्या माझ्या निश्चयी विघ्न आणती ॥6॥
सोडुनी यज्ञस्थाना हतोत्साह निराश मी ।

न च मे क्रोधमुत्स्रष्टुं बुद्धिर्भवति पार्थिव ।
तथाभूता हि सा चर्या न शापस्तत्र मुच्यते ॥८॥

करणे क्रोध यज्ञात वर्ज्य ते मजलाअसे ।
त्यामुळे शाप देण्याला तयांना न समर्थ मी ॥८॥

स्वपुत्रं राजशार्दूलं रामं सत्यपराक्रमम् ।
काकपक्षधरं वीरं ज्येष्ठं मे दातुमर्हसि ॥९॥

यासाठि राजशार्दूला ज्येष्ठ पुत्रा पराक्रमी ।
सत्यवचनी जो राम माझ्या स्वाधिन त्या करी ॥९॥

शक्तो ह्येष मया गुप्तो दिव्येन स्वेन तेजसा ॥९॥
राक्षसा ये विकर्तारस्तेषामपि विनाश्यते ।

दिव्य शक्ती तेज माझे रक्षिता त्या करील तो ।
विघ्नकारी राक्षसां त्या मारुनी यज्ञरक्षण ॥९॥

श्रेयश्चास्मि प्रदास्यामि बहुरूपं न संशयः ॥१०॥
त्रयाणामपि लोकानां येन ख्यातिं गमिष्यति।

कल्याणास्तव मी त्याच्या विधि आणि क्रिया अश्या ।
करीन प्रदान ज्याने कीर्ति त्रिभुवनी तया ॥१०॥

न च तौ राममासाद्य शक्तौ स्वातुं कथंचन ।
न च तौ राघवादन्यो हन्तुमुत्सहते पुमान् ॥11॥

वीर्योत्सिक्तौ हि तौ पापौ कालपाशवशं गतौ ।
रामस्य राजशार्दूल न पर्याप्तौ महात्मनः ॥12॥

नच रामापुढे त्यांचा टिकाव परि अन्य ना ।
कुणि मारू शके त्यांना रामाविण दुसरा नर ॥11॥

पापी गर्विष्ठ ते दोघे अतिशूर जरी तयां।
मरणे रामहस्तेचि त्यांचे विधिलिखित ते ॥12॥

न च पुत्रकृतं स्नेहं कर्तुमर्हसि पार्थिव ।
अहं ते प्रतिजानामि हतौ तौ विद्धि राक्षसौ ॥13॥

पुत्रप्रेमे नको होऊ अन्ध मी तुज सांगतो ।
मेल्यातच जमा दोन्ही प्रतिज्ञेवर सांगतो ॥13॥

अहं वेद्मि महात्मानं रामं सत्यपराक्रमं ।
वसिष्ठोऽपि महातेजा ये चेमे तपसि स्थिताः ॥14॥

वसिष्ठांसह महातेज माझ्यासह सर्व जाणती ।
रामचंद्रास जो श्रेष्ठ महा सत्यपराक्रमी ॥14॥

यदि ते धर्मलाभं च यशश्च परमं भुवि ।
स्थिरमिच्छसि राजेन्द्र रामं मे दातुमर्हसि ॥15॥

जीवनात तुला धर्म ,यश तैसे हवे जर ।
पाठवी माझियासंगे होण्या पुण्यशील तू ॥15॥

यद्यभ्यनुज्ञां काकुत्स्थ ददतं तव मन्त्रिणः ।
वसिष्ठमुखाः सर्वे ततो रामं विसर्जय ॥16॥

वसिष्ठांसह सर्वांना विचारी आणि ते तसा ।
सल्ला तुज देतील तर पाठव राघवा ॥16॥

अभिप्रेतमसंसक्तमात्मजं दातुमर्हसि ।
दशरात्रं हि यज्ञस्य रामं राजीव लोचनम् ॥17॥

यज्ञपूर्तिस्तव माझ्या रामा राजीवलोचना ।
पाठवी माझियासंगे लागती दिन ते दहा ॥18॥

नात्येति कालो यज्ञस्य यथाऽयं मम राघव ।
तथा कुरुध्वं भद्रं ते मा च शोके मनः कृथाः ॥19॥

करुनी ऐसे माझ्या यज्ञाचा काल ना हरी ।
तुझे कल्याण होईल दुःख ना कर तू मनी ॥19॥

इत्येवमुक्त्वा धर्मात्मा धर्मार्थसहितं वचः।
विरराम महातेजा विश्वामित्रो महामतिः ॥20॥

स तन्निशम्य राजेन्द्रो विश्वामित्रवचः शुभम
शोकेन महताविष्टश्चाल च सुमोह च ।
लब्धसंज्ञस्तथोत्थाय व्यपीदत भयान्वितः ॥21॥

संभाषण असे धर्म अर्थास धरुनी कृत ।
विश्वामित्र महातेज विचारी स्वस्थ पाहती ॥20॥

शुभ भाषण ऐकून त्यांचे राजा दशरथ ।

शोकाने कंपित होत होइ मूर्च्छित तत्क्षणि ।
भानावर पुन्हा येता मूक हो राक्षसभये ॥21॥

इति सहृदयमनोविदारणं मुनिवचनं तदतीव शुश्रुवान् ।

नरपतिरभवन्महान्महात्मा व्यथितमनाः प्रचचाल वासनात् ॥22॥

ऐसे हृदय मनाला विदीर्ण । करि जे मुनींचे ऐकुनि भाषण ॥
दुःखि मनाने नरपति दशरथ । पडतो स्थानावरुनि मूर्च्छित ।

इति वाल्मीकीय रामायणे बालकाण्डे एकोनविंशति सर्गः ।

बालकाण्ड सर्ग 20

।नका नेऊ रामा प्रार्थतो विश्वामित्रा दशरथा।

तत्च्छ्रुत्वा राजशार्दूलो विश्वामित्रस्य भाषितम् ।
मुहूर्तमिव निःसंज्ञः संज्ञावानिदमब्रवीत् ॥1॥

ऐकुनी विश्वामित्र बोलले ते नराधिप ।
क्षण निःश्रेष्ठ होऊन होता सावध बोलतो ॥1॥

ऊनषोडश वर्षोऽमे रामो राजीवलोचनः।
न युद्धयोग्यतामस्य पश्यामि सह राक्षसैः ॥2॥

सोळा वर्षाचाहि नाही राम राजीवलोचन ।
युद्धास राक्षसांसंगे योग्य ना मज तो दिसे ॥२॥

इयमक्षौहिणी सेना यस्वाहं पतिरीश्वरः ।
अनया सहितो गत्वा योद्धाऽहं तैर्निशाचरैः ॥३॥

एक अक्षौहिणी सैन्य घेउनीया मी स्वतः ।
येउनी त्यांच्या सह मी लढतो राक्षसांसवे ॥३॥

इमे शूराश्च विक्रान्ता भृत्वा मेऽस्त्रविशारदाः ।
योग्या रक्षोगणैर्योद्धुं न राम नेतुमर्हसि ॥४॥

हे शूर सैनिक माझे असती शस्त्रविशारद ।
ते योग्य लढण्यासाठी तरि रामा न मागणे ॥4॥

अहमेव धनुष्याणिगोप्ता समरमूर्धैनि ।
यावत्प्राणान्धरिष्यामि तावद्योत्से निशाचरैः ॥5॥

मी स्वतः धनुष्यासह येऊनी यज्ञ रक्षितो ।
शरीरी असेतो प्राण लढीन राक्षसांसवे ॥5॥

निर्विघ्ना व्रतचर्या सा भविष्यति सुरक्षिता ।
अहं तत्र गमिष्यामि न रामं नेतुमर्हसि ॥6॥

आपला यज्ञ निर्विघ्न सुरक्षित होईल
म्हणून येत असे मी रामा नच मागणे

बालो ह्यकृतविद्यश्च न च वेत्ति बलाबलम्॥६॥

न चास्त्रबलसंयुक्तो न च युद्धविशारदः ॥७॥

न चासौ रक्षसांयोग्यः कूटयुद्धा हि राक्षसाः ।

विप्रयुक्तो हि रामेण मुहूर्तमपि नोत्सहे ॥८॥

नसे अस्त्रबले युक्त नच युद्धविशारद
नसे तो योग्य रक्षाया कूटयुद्धात राक्षसा॥७॥

जीवितुं नृपशार्दूल न रामं नेतुमर्हसि ।

यदि वा राघवं ब्रह्मन्नेतुमिच्छसि सुव्रतं ॥१॥

चतुरंगसमायुक्तं मयासह च तं नय ।

रामाविण क्षणही एक शक्य ना मज राहणे॥४॥
दुसरा प्राण तो माझा न त्या आपण मागणे ।

जर रामासच नेण्याची इच्छा आपणा असे ॥१॥
चतुरंग दलासंगे माझ्यासह त्यास न्या ।

षष्टिर्वर्षसहस्राणिजातस्य मम कौशिक ॥10॥

कृच्छ्रेणोत्पादितश्चायं न रामं नेतुमर्हसि ।

साठसहस्र वर्षांनी मज हा पुत्र लाभला ॥10॥

कष्टाने मज हा प्राप्त तरी त्यास न मागणे ।

कृच्छ्रेणोत्पादितश्चायं न रामं नेतुमर्हसि ।

चतुर्थाणामात्मजानां हि प्रीतिः परमिका मम ॥11॥

प्रयत्ने करुनी खूप तरी त्या नच मागणे ।

चार पुत्रांमध्ये माझ्या अतिप्रिय असे मम ॥11॥

ज्येष्ठे धर्मप्रधाने च न रामं नेतुमर्हसि ।
किं वीर्या राक्षसास्ते च कस्य पुत्राश्च के च ते ॥12॥

धर्मप्रधान हा ज्येष्ठ तरी नच नेऊ तया ।
किती राक्षस सामर्थ्य कुणाचे पुत्र होत ते ॥12॥

कथं प्रमाणाः के चैतान्रक्षन्ति मुनिपुङ्गव ।
कथं च प्रतिकर्तव्यं तेषां रामेण रक्षताम् ॥13॥

किति भव्य तया कोण रक्षिते मुनिपुङ्गवा ।
तयांच्या सह रामास कैसे युद्ध जमेल ते ॥13॥

मामकैर्वा बलैर्ब्रह्मन् मया वा कूटयोधिनाम् ।
सर्वं मे शंस भगवन्कथं तेषां मया रणे ॥14॥

सैन्यासह बळे ज्यांसी कपटयुद्धास जाणती ।
कसे शक्य असे करणे प्रतिकार तयांसवे ॥14॥

स्थातव्यं दुष्टभावानां वीर्योत्सिक्ता हि राखसाः ।
तस्य तद्वचनं श्रुत्वा विश्वामित्रोऽभाषत ॥15॥

असती बलाने मत्त दुष्ट भाव मनी तयां ।
ऐकुनीया तया बोला विश्वामित्र सांगती तया ॥15॥

पौलस्त्यवंशप्रभवो रावणो नाम राक्षसः।
स ब्रह्मणा दत्तवरस्त्रैलोक्यं बाधते भृशम् ॥16॥

पौलस्त्यवंशामध्ये असे राक्षस रावण ।
वराने मत्त ब्रह्म्याच्या त्रैलोक्या छळतो महा ॥16॥

महाबलो महावीर्यो राक्षसैर्बहुभिवृतः ।
श्रूयते च महाराज रावणो राक्षसाधिपः ॥17॥

बलवान,शूरही त्याला अनेक राक्षस मानती ।
ऐक राजेश्वरा राजा तो असे राक्षसाधिप ॥17॥

साक्षाद्वैश्रवणभ्राता पुत्रो विश्रवसो मुनेः ।
यदा न खलु यज्ञस्य विघ्नकर्ता महाबलः ॥18॥

तेन संवादितौ तौ तु राक्षसौ च महाबलौ ।
मारीचश्च सुबाहुश्च यज्ञविघ्नं करिष्यतः ॥19॥

भ्राता साक्षात कुबेराचा विश्रवस्मुनि पुत्र तो ।
जरि यज्ञात प्रत्यक्ष विघ्न तो नच आणतो ॥18॥

सांगण्यावरुनी त्याच्या महाबली दोन राक्षस ।
मारीच,सुबाहू हे यज्ञी विघ्ने आणती ॥19॥

इत्युक्तो मुनिना तेन राजोवाच मुनिं तदा ।
न हि शक्तोऽस्मि संग्रामे स्थातुं तस्य दुरात्मनः ॥20॥

मुनिनी सांगता ऐसे राजा म्हणतसे तयां ।
दुष्टांपुढे नसे शक्य मज युद्धास ठाकणे ॥20॥

स त्वं प्रसादं धर्मज्ञ कुरुष्व मम पुत्रके।
मम चैवाल्पभाग्यस्य दैवतं हि भवान् गुरुः ॥21॥

कृपा करा हे धर्मज्ञ पुत्रावर दया करा ।
मला भाग्यहीनास गुरु दैवत आपण ॥21॥

देवदानवगंधर्वा यक्षाः पतङ्गपन्नगाः।
न शक्ता रावणं सोढुं किं पुनर्मानवा युधि ॥22॥

देव, दानव गंधर्व यक्ष पक्षी पन्नग ।
हतप्रभ रावणासंगे ते कसे शक्य मानवा ॥22॥

स तु वीर्यवतां वीर्यमादत्ते युधि रावणः ।
तेन चाहं न शक्तोऽस्मि संयोधुं तस्य वा बलैः ॥23॥

बलवान अशा सर्वा जिंके युद्धात रावण ।
मजलाहि न ते शक्य युद्ध करणे त्यासवे ॥23॥

सबलो वा मुनिश्रेष्ठ सहितो वा ममात्मजैः ।
कथमप्यमरप्रख्यं संग्रामानामकोविदम् ॥24॥

मज सैन्यासवे माझ्या किंवा पुत्रसमेत ही ।
अशक्य जे कसे शक्य पुत्रास मम एकट्या ॥24॥

बालं मे तनयं ब्रह्मनैव दास्यामि पुत्रकम् ।
अथ कालोपमौ युद्धै सुतो सुन्दापसुन्दयोः॥25॥

अल्पवयी मम पुत्रास पाठवू शकतो न मी ।
अश्या कराल युद्धात जिथे राक्षस दोन ते ॥25॥

यज्ञविघ्नकरौ तौ ते नैव दास्यामि पुत्रकम् ।
मारीचश्च सुबाहुश्च वीर्यवन्तौ सुशिक्षितौ ॥26॥

तज्ञ युद्धी महाशूर मारीच नि सुबाहू हे ।
यज्ञी विघ्न आणणारे तेथ पुत्रा न धाडिन ॥26॥

तयोरन्यतरं योढुं यास्यामि ससुहृद्रणः ।
अन्यथा त्वनुनेष्यामि भवन्तं सह बान्धवः ॥27॥

मी स्वता मित्रगणसंगे युद्ध करण्यास जाइना
परि रामा नका नेऊ प्रार्थतो बांधवांसवे॥27॥

इति नरपतिजल्पनाद् द्विजेन्द्रं कुशिकसुतं सुमहान्विवेश मन्युः ।
सुहुत इव मखेऽग्निराज्यसिक्तः समभदुज्ज्वलितो महर्षिवह्निः ॥28॥

नरपति भाषण ऐसे ऐकुनि। संतापे कुशिकपुत्र द्विजेन्द्र ।
अग्निकुण्डे हवन कृत अग्नी ।परि क्रोधरूप प्रज्वलीत वन्ही ॥28॥

इत्यार्थे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीय आदिकाव्ये बालकाण्डे विंशः सर्गः ॥

बालकाण्ड सर्ग 21

।वसिष्ठांचा उपदेश व दशरथाचा रुकार ।

तच्छ्रुत्वा वचनं तस्य स्नेहपर्याकुलाक्षरम् ।

समन्युः कौशिको वाक्यं प्रत्युवाच महीपतिम् ॥1॥

ऐकुनी वाक्य राजाचे अर्धस्फुट स्नेहदुःखित ।
कृद्ध मुनि विश्वामित्र राजास बोलती असे ॥1॥

पूर्वमर्थं प्रतिश्रुत्य प्रतिज्ञां हातुमिच्छसि ।

राघवाणां अयुक्तोऽयं कुलस्यास्य विपर्ययः ॥2॥

प्रतिज्ञा करुनी तैसे करण्यासी ना दक्ष तू ।
कुळा विपरित हे कर्म रघुकुला नच शोभते ॥2॥

यदिदं ते क्षमं राजन् गमिष्यामि यथागतं ।
मिथ्याप्रतिज्ञः काकुत्स्थ सुखी भव सुहृद्रुतः ॥3॥

हेच योग्य तुला वाटे पुम्हा जातो आलो तसा ।
प्रतिज्ञाभंग करूनीया सुखे सुहृदांसवे रहा ॥3॥

तस्य रोषपरीतस्य विश्वामित्रस्य धीमतः ।
चचाल वसुधा कृत्स्ना देवानां च भयं महत् ॥4॥

क्रोधे त्या महामुनींच्या धरणी कंप पावली ।
सर्व देवहि होतात भयग्रस्त तयामुळे ॥४॥

त्रस्तरूपं तु विज्ञाय जगत्सर्वं महामुनिः ।
नृपतिं सुव्रतो धीरो वसिष्ठो वाक्यमब्रवीत् ॥५॥

जग सर्व त्रस्त झालेले पाहूनिया महामुनी ।
सदाचरणि राजास वसिष्ठ ऋषि बोलती ॥५॥

इक्ष्वाकूणां कुले जातः साक्षाद्धर्म इवापरः ।
धृतिमान सुव्रतः श्रीमान् धर्म हातुमर्हसि ॥६॥

त्रिषु लोकेषु विख्यातो धर्मात्मा इति राघव ।
स्वधर्मं प्रतिपद्यस्व नाधर्मं वोढुमर्हसि ॥७॥

प्रतिश्रुत्य करिष्येति उक्तं वाक्यमकुर्वतः ।
इष्टापूर्तवचो भूयात्तस्माद्रामं विसर्जय ॥८॥

इक्ष्वाकूंच्या कुळी जन्मे साक्षात् धर्मच तू जसा ।
धैर्यशालि सदाचारी धर्मत्याग न शोभतो ॥६॥

तीन्ही लोकात विख्यात धर्मशाली म्हणून तू ।
कर पालन धर्माचे अधर्म न शोभे तुज ॥७॥

करतो म्हणुनी जो न प्रतिज्ञा करि पालन ।
मोक्षा ना मिळतो त्यास श्रीरामा पाठवी तदा ॥४॥

कृतास्त्रमकृतास्त्रं वा नैनं शक्षन्ति राक्षसाः ।
गुप्तं कुशिकपुत्रेण ज्वलनेनामृतं यथा ॥९॥

अग्नीरक्षित अमृतापरी रक्षण्यास विश्वामित्र ।
असता तो जरि शस्त्रविहिनही राक्षस ना काही करित ॥९॥

एष विग्रहवान्धर्म एव वीर्यवतां वरः ।
एव विद्याधिको लोके तपसश्च परायणम् ॥१०॥

मूर्तिमान धर्म तो श्रेष्ठ वीर्यवानात तो असे ।
अधिष्ठानहि विद्येचे तप आश्रयस्थानही ॥10॥

एषोऽस्त्रान्विविधान्वेत्ति त्रैलोक्ये स चराचरे ।
नैनमन्यः पुमान्वेत्ति न च वेत्स्यन्ति केवल ॥11॥
न देवा नर्षयः न च राक्षसाः ।
गन्धर्वयक्षप्रवराः सकिन्नरमहोरगाः ॥12॥

जाणे विविध अस्त्रे हा त्रैलोक्ये सर्व चराचरे
शस्त्राचे यासारखे ज्ञान कोणत्याही नसे नरा । ११ ॥

गन्धर्वा राक्षसा, किंवा देवा अथवा किन्नरा
ऋषि व महोरग या प्राप्त ते नच होतसे ॥ १२ ॥

सर्वास्त्राणि कुशाश्वस्य पुत्राः परमधार्मिकाः ।
कौशिकाय पुरा दत्ता यदा राज्यं प्रशासति ॥१३॥

अत्यंत धार्मिक पुत्र कशाश्वाचे तयां असे ।
अस्त्रज्ञान दिले त्यानी कौशिका राज्य तो करी ॥ १३॥

तेऽपि पुत्राः कुशाश्वस्य प्रजापतिसुतासुताः।
नैकरूपा महावीर्या दीक्षिमन्तो जयावहाः ॥ १४॥

पुत्रही कशाश्वाचे दक्षकन्यास जाहले |
वीर्यवान विजयी रूपे वेगळी करति धारण || ४||

जया च सुप्रभा चैव दक्षकन्ये सुमध्यमे ।
ते सुतेऽस्त्राणि शस्त्राणि शतं परमभास्वरम् ॥१५॥

जया,सुप्रभा या दोन दक्षकन्याहि सुन्दर |
शंभर तेजस्वी शस्त्रे त्यांच्या पुत्रांस लाभती ॥१५॥

पंचाशत सुतान्ल्लोके जया लब्धवरा वरान् ।

वधाय्यासुरसैन्यानामप्रमेयानरूपिणः ॥16॥

सुप्रभा जनयच्चापि पुत्रान् पंचाशतं पुनः ।

संहारान्नाम दुर्घर्षान्दुराक्रमान्बलीयसः ॥17॥

असुरांना वधाय्याला जयाला पुत्र पाचशे ।
अतिसुन्दर रुपाने अतिशूर तसेहि ते ॥१६॥
सुप्रभेसहि तसे पुत्र पाचशे आणखीहि ते ।
संहार करण्या श्रेष्ठ जिंकण्या शक्य ना असे ॥१७॥

तानि चास्त्राणि वेत्येष यथावत्कुशिकात्मजः।
अपूर्वाणां च जनने शक्तौ भूपश्च धर्मवित् ॥१८॥

शस्त्रे तीच शिके योग्य कालात कुशिकात्मज ।
आणखी ही अशी शस्त्रे निर्मायास समर्थ तो ॥१८॥

तेनास्य मुनिमुख्यस्य धर्मज्ञस्य महात्मनः ।
न कींचिदस्त्यविदितंभूतं भव्यं च राघवः ॥१९॥

अश्या या मुनिमुख्याला धर्मद्र महात्माहि जो
नसे अज्ञात त्या भूत ते भविष्यहि राघवा ॥ १९॥

एव वीर्यो महातेजा विश्वामित्रो महायशाः ।
न रामगमने राजन्संशयं गन्तुमर्हसि ॥20॥

तेषां निग्रहणे शक्तः स्वयं कुशिकात्मजः ।
तत्र पुत्रहितार्थाय त्वामुपेत्याभियाचते ॥21॥

महातेजस्वी असा वीर विश्वामित्र महायश ।
त्यामुळे संशयी ना हो रामा पाठवण्याप्रती ॥२०॥

रक्षणास्तव त्यांच्याही विश्वामित्र असे स्वतः ।

त्यामुळे हितास्तव त्यांच्या पाठवी हेच उत्तम ॥२१॥

इति मुनिवचनात्प्रसन्नचित्तो रघुवृषभश्च मुमोद पार्थिवः।

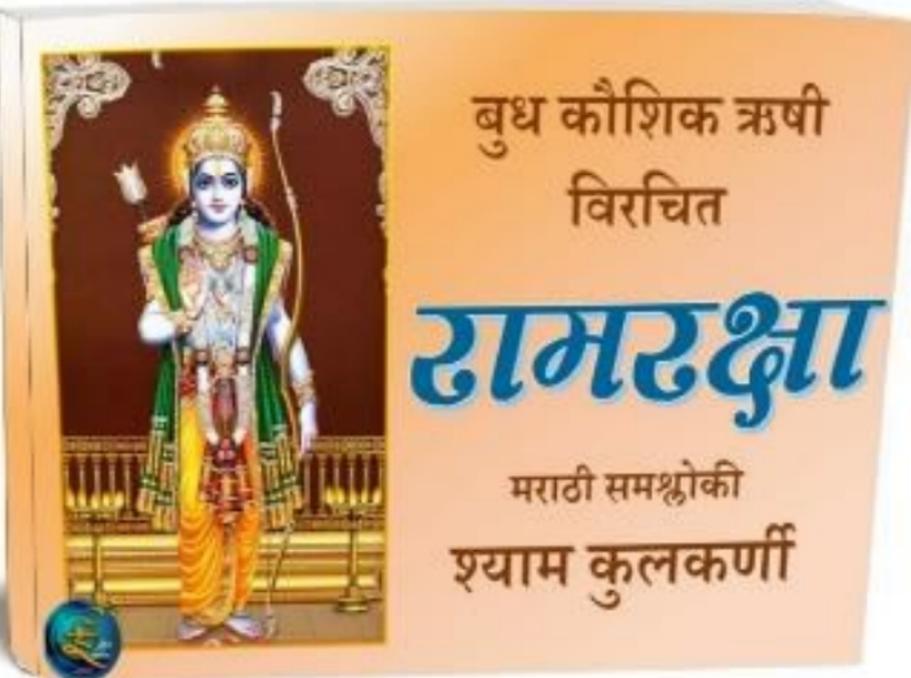
गमनभिरुरोच राघवस्य प्रथितयशाः कुशिकात्मजाय बुद्ध्या ॥२२॥

मुनिवचने या प्रसन्न होउनि | आनंदे रघुवंशश्रेष्ठ चित्ती |

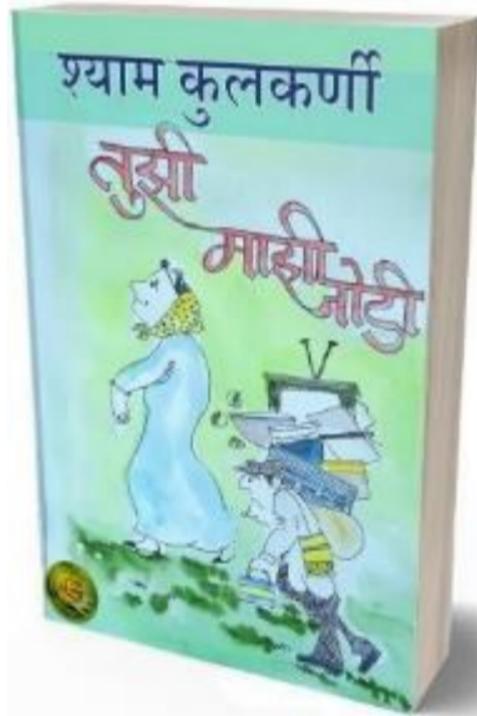
रुचून रघुनन्दन गमन त्या |विचार करि पाठवण्याविषयी ॥ २२ ॥

इत्यार्थे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीय आदिकाव्ये बालकाण्डे एकविंशः सर्गः ।

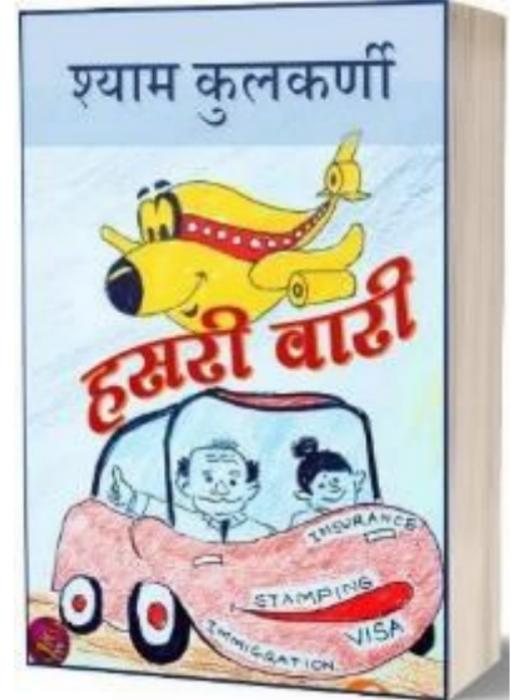
श्री. श्याम कुलकर्णी यांची ई साहित्यवरची नऊ पुस्तकं.
यांवर टॅप किंवा क्लिक करा. थोडं थांबा. ते उघडेल. वाचा.

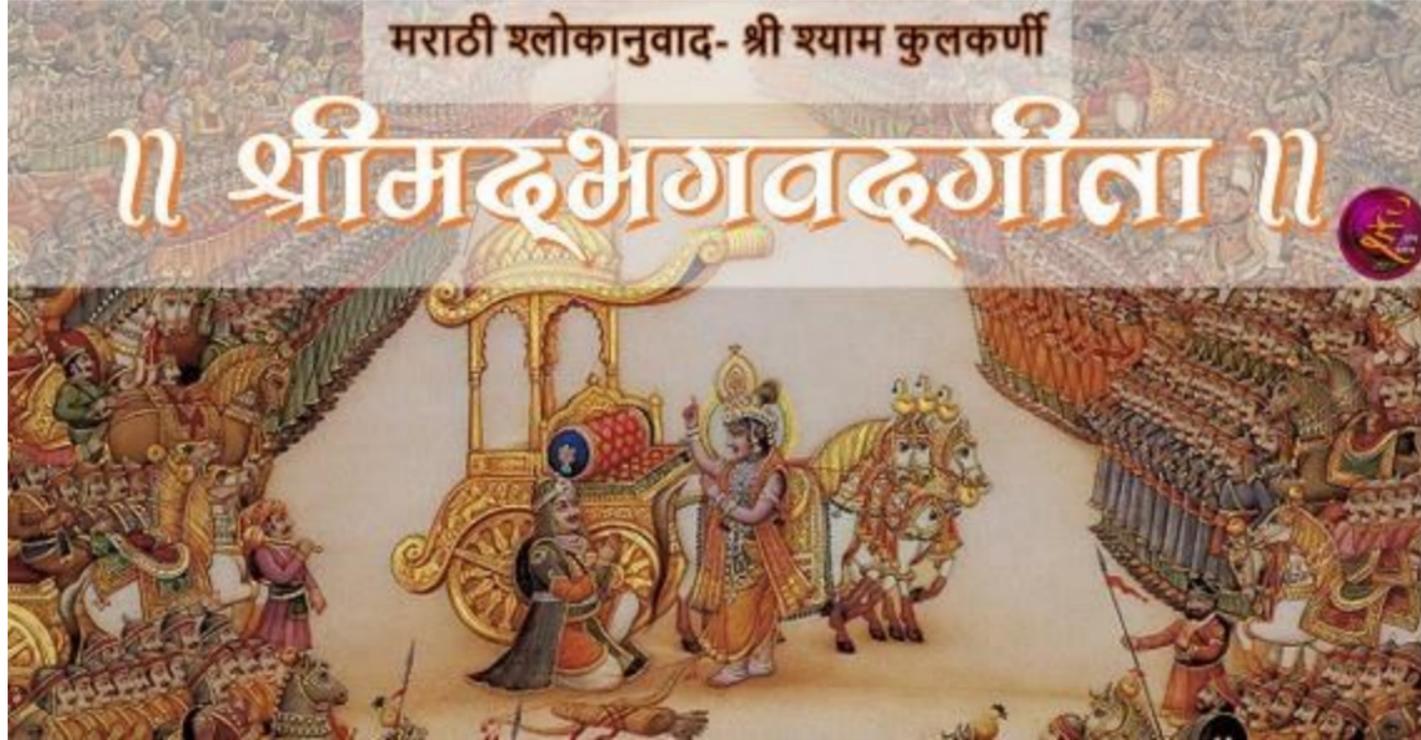

वाल्मिकीरामायण

श्याम कुलकर्णी

लवकरच येत आहे.

श्री श्याम कुलकर्णी अनुवादित

मूळ वाल्मिकी रामायण मराठी श्लोकमय दुसरा भाग